THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204290
UNIVERSAL
LIBRARY

SARANGADHARA.

A Drama in 7 Acts.

BY

VISHNUBHATLA

SUBRAHMANYESWARA SASTRI

ASTAVADHANI.

ప్రకాశకులు :-

కాసంశెట్టి శేషగిరిరావు అండ్ బ్రదర్సు,

ఏలూరు.

2000 ప్రతులు.

రామా ముద్రాక్షరశాల, ఏలూరు,

కాపీరైటు]

1922.

[వెల 0-12-0

ప్రకటన

శ్రీవైష్ణవ విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంత సారసంగ్రహ ప్రశ్నోత్తరమాలిక.

ఈ సద్గ్రంథము చాలాకాలము క్రిందట మ. రా. శ్రీ రాళ్ళపల్లి కొండలరాయుడుగారిచే నాంధ్రీకరింపబడియె. ఇట్టి గ్రంథము యిపుడెచటను గానరాకున్నది. గాన మీరెట్లయిన దానిని సంపాదించి యచ్చొత్తింపవలసినదని నా మిత్రులు ప్రోత్సాహపరచినందున సదరు గ్రంథకర్తలెవరో తెలియక చాల శ్రమపడి తుదకెట్లో భగవత్సంకల్పమున వారి సోదరులగు మ. రా. శ్రీ రాళ్ళపల్లి నాగభూషణంగారివలన నీసద్గ్రంథముయొక్క వారసత్వపు హక్కును, కాపీరైటు హక్కును 14-3-1915 తేదీనిపొంది యచ్చొత్తించితిని. ఇది శ్రీవైష్ణవులకేగాక రామానుజ మతావలంబకులకెల్ల ముఖ్యమైన గ్రంథము. మంచిముద్రణము. కొన్ని ప్రతులు మాత్రమే గలవు.

వెల 0—6—0.

సూచన:—ఇంక అనేకములగు గ్రంథములు గలవు.

వలయువారు:—

కొసంశెట్టి శేషగిరిరావు అండు బ్రదర్సు,

బుక్ సెల్లర్సు, ఏలూరు—కృష్ణాజిల్లా.

శ్రీరస్తు.

సారంగధర నాటకము.

విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర విరచితము.

పబ్లిషర్సు:

కాసంశెట్టి శేషగిరిరావు బ్రదరు

ఏలూరు, కృష్ణాజిల్లా.

7 వ కూర్పు 1000 ప్రతులు.

ఏలూరు

రామా ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

1922.

కాపీరైటు] [వెల అ 12 లు.

పీఠిక.

నేను హేలాపురిలో నివసించునపుడు బెజవాడ హిందూనాటక సమాజము వారచ్చటికి వచ్చి కొన్ని రూపకంబులం బ్రదర్శించిరి. అత్తరి నా బాల్యమునుండి నామిత్రులగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది అచ్యుతరామశాస్త్రిగారివలన నా నాటక సమాజాధ్యక్షులయిన మ|| రా|| శ్రీ కాశీనాధుని వీరమల్లయ్యపంతులుగారికి నాకును పరిచయము కలిగినది. ఒక్కనాఁడు పంతులుగారు సారంగధర నాటకము వ్రాయవలసినదని నాతోఁ బ్రస్తావించినారు. మిత్రాభీష్టంబు నెరవేర్చుటకన్న నన్యంబగు కార్యంబేమి యని నా యసమర్థతయైనఁ దలఁపక వ్రాయఁదొడంగి తగు కాలంబులోనే పరిసమాప్తి బొందించితి. పిదప నాగ్రంథంబును శాంతంబుగాఁ జదివి కరుణరసంబువలెనే శృంగార రసంబునుగూడ విశేషంబుగా వ్రాయవలసినదని నాప్రాణమిత్రులయిన చుండూరి శ్రీరాములుగారు ప్రోత్సాహపఱచుటచేత నదియు నాశక్తివంచనలేక వ్రాసితిని. ఈ నాటక రచనమునకుఁ గారకులయిన వీరమల్లయ్యపంతులుగారికిఁ జుండూరి శ్రీరాములు గారికి సదా కృతజ్ఞుఁడను. ఈనాటకంబును బెజవాడ నాటకసమాజమువారనేకపత్తనంబులందు బహువారంబులు ప్రదర్శించిరి. అప్పుడా ప్రదర్శనంబుల వీక్షించిన విచక్షణులందఱమందానందహృదయారవిందులగుటచేతను నా శ్రేయోభిలాషులగు శతా[illegible]నులు బ్రహ్మశ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర విద్వత్కవులు సరసాభిప్రాయము దయచేయుటచేతను గ్రంథ మచ్చొత్తించితిని. గుణదోషంబులు మనీషులకే తెలియుఁగ ఆర్యులు నాయందు శిష్యప్రశిష్య వాత్సల్యంబుఁ జూపఁ బ్రార్థితులు.

1—5—17
బెజవాడ.

ఇట్లు విధేయుఁడు,
విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరము.

శ్రీహర్మ్యజ్ఞానికి రాజమాంబకును గారాబంపుఁబుత్రుండు ను
బ్రహ్మణ్యేశ్వర నామధేయుఁ డొగి నీగ్రంథంబు నిర్మించెఁదాన.

నటి — ఈనాటక మాడుటవలన నీసభాసదులు సంతసింతురా!

సూత్రి — సంతసింపకేమిగాని యొక్కటిమాత్ర మున్నది. మనము తగినంత జాగరూకతగలిగి ప్రదర్శింపవలయును.

గీ. నాటకగ్రంథములచేత నటులు నటుల । చేత నాటకగ్రంథముల్ ఖ్యాతి గాంచ
నగును మణులచేతనగలు నగలచేత । మణులు కిరణప్రకాశించుమాడ్కి మగువ.

నటి — మనప్రదర్శకుల నైపుణ్యంబు నెఱింగియు మీ కాసందేహ మెందులకు?

గీ. కప్పువడినబంగరునకు గాంతినిచ్చు । పటికచందానమూలలఁ బాతుకొన్న
రూపకములకు మననటుల్ రూపుదెత్తు । రౌర! కావున వగవంగనగు నెమీకు.

సూత్రి — పండితులెల్లఁ దలలూపునట్లు ప్రగల్భులవంకకుఁ గన్నయిన నెత్తకుము. మనశిరంబుమీఁదఁ గార్యభారముండుటచేత నమ్రత నొందవలయును. ఎందుచేతనన,

ఆ. లేనివానికొక్క లేనిచింతయెయుండఁ గార్యధూర్వహునకుఁ గలవువేలు
తిటిపెగానికొక్క తిండిచింతయెయుండ ; భూధవునకునుండుఁ బుట్టెడేసి.

(తెఱలో)

గీ. తిటిపెగానికొక్క తిండిచింతయెయుండ ; భూధవునకునుండుఁ బుట్టెడేసి
గొడ్డురాలికొక్క బిడ్డచింతయెయుండ నిఁక నపత్యవతికి నెన్నెయుండు

నటి — ఆర్యా! యెవరోకాని మనయుపమానం బుపమేయంబుగాఁ గొనిపలుకుచున్నారు. అదిమనల నపహసించుట కాదుగదా.

సూత్రి — ఎంతవెఱ్ఱిదానవు అట్లుకాదు. రాజరాజనరేంద్రుఁడు తన రాజ్యభారంబు సకల సత్కళాదురంధరుండగు సారంగధరున కొసఁగఁ దలఁచినాఁడని నిన్న మనము వినియుంటిమిగదా! నేఁడు సారంగధరుఁడు తండ్రి రాకమున్నె సభాభవనంబునకుఁ దన నెచ్చెలియయిన సుబుద్ధితోవచ్చి రాజ్యభారంబు కష్టంబని చెప్పుచున్నాఁడు. కావున మన మిచ్చటనుండుట సమంజసము కాదు. పోదము (అని నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

సారంగధర నాటకము.

ప్రథమాంకము.

సభాభవనము.

(సుబుద్ధితో సారంగధరుఁడు ప్రవేశించును.)

సారం—

ఆ. తిరిపెగానికొక్క తిండిచింతయెయుండ । భూధవునకునుండుఁ బుట్టెడేని
గొడ్డురాలికొక్క బిడ్డచింతయెయుండ । నింక నపత్యవతికి నెన్నొయుండు.

ఏదయిన నొక్కపనిఁ బూనుట స్వేచ్ఛాభంగముగాని వేఱొండు కాదు. అందును రేఁడైన శిష్టుల రక్షింపవలయును. దుష్టుల శిక్షింపవలయును. రాజులకు శ్రోత్రములే నేత్రములగుటచే శిష్టదుష్టవిమర్శనం బెట్లు స్పష్టమగును? ఎక్కడనో వివాదంబు జరిగి పరిష్కారంబునకు వచ్చినప్పుడు న్యాయాన్యాయంబులను జక్కగా యోజించి మఱి చెప్పవలయును. లేనిచో నాపాపంబు వసుంధరాధవునిదే. కాఁబట్టియే "రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ" మ్మని పెద్దలు శాసించిరి.

సుబు—ఏమి రాజకుమారా! రాజ్యభార నిర్వహణంబునకు విచార మొందుచున్నాఁడవు. ఈ త్రిలింగదేశంబు నిరంకుశాధికారంబుగాఁ బరిపాలింపుచు సమస్తభోగంబుల నొందుటకన్న నింక నధికంబగు నదృష్టమున్నదా? రాజ్యభారంబును వహించిన పిదప నీవెందఱి కెన్నివిధంబుల నక్కఱకువత్తువోకదా!

సారం—అందఱి కక్కఱకువత్తునా? ఒకవేళవచ్చిన మఱింతబాధనుమీ.

గీ. అక్కఱకువచ్చువానికే హానివచ్చు । నక్కఱకురానివాని కేహానిలేదు
పాలొసఁగు నావునకు బంధబాధగాని, లేనియావునకేబాధ లేదుగాదె.

(తెఱలి)

కుమారా! లెస్సఁగాఁ బల్కితివి. చిరంజీవి వగుదువుగాక.

సారం—మిత్రమా! నాపలుకునకలరి యేకగ్రీవముగా నీ జనకుండును, నా జనకుండును, గురుండగు నన్నయభట్టును బలపఱచుచు నాశీర్వాదంబు సేయనున్నారు. వారికి నెదురుగఁబోవుదము. (అట్లుచేయఁ బిమ్మట నన్నయభట్టుకు ధీమంతులతోడ రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రవేశించును.)

సారం-సుబు—గురులారా! వందనములు.

రాజ-ధీమం-నన్న—కుమారులారా! కళ్యాణమగుం గాక!

రాజ—సభ్యులారా! ఘూర్జరాధిపుండు నిన్ననొక వార్తాహరునిం గొన్నిప్రశ్నంబు లిచ్చి వానికి సదుత్తరంబుల నిమ్మని మనకడకంపె. అవియేవియన, అన్నిఁటిలో హేయమేది? అయుక్తమేది? ఎవరిని నమ్మఁగూడదు? జీవికి నీతియేది? ఈ ప్రశ్నంబులకు మీరందఱు సమాధానంబులఁ జెప్పుఁడు.

ధీమం—ఈ ప్రశ్నంబులకు సమాధానమిచ్చుట నాయట్టివానికి దుస్తరము. అయినను నాకుఁ దోఁచినభంగి మొదటిప్రశ్నంబున కుత్తరం బిచ్చెద.

ఉ. ఈడునుజోడునై తనరు నింతిని బెండిలియాడ కెందు ప్రే
లాడు చెవుల్గలాఁడు నదు యౌవనమందలి చేడెఁగూడినన్
గీడగు చేతఁజేత నపకీర్తిని దెచ్చు గృహంబునందెవో
మూడఁగఁజేయఁజూచు తనముట్టడు పోకురుమంచు రోయుచున్.

ముదుకండు తరుణంబులోనున్న తరుణిఁ జేకొనుటకన్న హేయమేమిలేదు.

సారం—కోవిదులు గుణగ్రాహులు. కావున నా యసమర్థతనైనఁ దలఁపక రెండవ ప్రశ్నంబునకు నాబుద్ధికిఁ దోఁచినట్లు మనవిచేసెద చిత్తగింపుఁడు.

చ. బలిమిని దన్నుఁ గేడినను బాధలు పెట్టిన భర్తతో నృపుల్
పలికిన కోఁడు రోషమునఁ బాణిపదంబులఁ ద్రుంపఁ బంపినన్
గలనయినం జనుండు పరకాంతలఁ బొందగరాదు వారికి
యిల దలవంపుఁ బల్కుల నొకింతయు సాదఁగ రాదొకప్పుడున్.

సుబు—ఆర్యులు నాకుఁగఱపినకైవడి మూఁడవ ప్రశ్నంబునకు నుత్తరం బిడు నన్ను మన్నింపుఁడు.

ఉ. దైవము నీవటంచుఁ బతిదాపున దబ్బరలాడి వేసతం
డావల మోముద్రిప్పఁగ గృహంబు తొలంగ నటంచు నన్యునిన్
వావిని వీడి కోఁడితన వాంఛను దీర్పకయున్నఁ గిన్కచే
కేవిరియు భర్తతోఁ బలుకు నింతుల నమ్మఁగరా దొకప్పుడున్.

నన్న—నాకుఁ దెలిసినంతలో నాలవప్రశ్నంబునకు నుత్తరం బిడెద.

ఉ. తప్పుగలట్టిమానవులు తప్పు లెఱుంగనివారిభంగి నే
తప్పును లేనిమానవులు తప్పు లెఱింగినవారిభంగి నా

రాజ—మీరు చెప్పినవి సదుత్తరంబులయి నాచిత్తంబును సంతోషాయత్తంబును జేసినవి. సచివాగ్రణీ! యీయుత్తరంబులు వ్రాసి వార్తాహరునిఁ బంపుము.

ధీమం—చిత్తము.

(తెరలోఁ గలవరము)

రాజ—ఎవఁడురా యక్కడ? ఆకోలాహలం బేదిరో కనుగొనిరమ్ము.

సేవ—(ప్రవేశించి) మహాప్రభూ! మృగంబులచేత వంతలనొంది వ్యాధులు వచ్చియున్నారు.

రాజ—వారిని నిరాతంకముగా లోనికి రానిమ్ము.

సేవ—మహాప్రసాదము (నిష్క్రమించి వ్యాధులతోఁ బ్రవేశించును)

ఎల్లి—మహాప్రభూ! మీ పాదాలకు దండాలు. ఇంక మాకీపుడమిపై ఋణము లేదు. మంచికాలమంతయు మంట గలిసినది. (పుల్లిగాని వంకజూచి) ఓరీపుల్లిగా! బావా! సామివారితో మనకష్టాలు మనవిచేసికొనవేమి? మనల కాచువా రవ్వరు? నీచువా రవ్వరు?

రాజ—వ్యాధులారా! వగపన్నెట్టిదిరయ్యా? మున్నెన్నఁడు కలలోనైన నెఱుఁగని మీరిట్లు వగవనేమికతము? క్రూరసత్వబాధ లేమయిన హెచ్చెనా? పంటలు పండకపోయెనా? మీపిల్లలకుఁ బశువులకుఁ గుశలంబే కదా?

పుల్లి—మీయనుగ్రహంబునఁ బాడిపంటల కేమిలోపములేదు. దొంగలబాధ లంతకుమున్నే లేవు కాని నేఁటికాలంబునకు యాదవకులంబునకు ముసలంబు పుట్టినట్టు మాచావునకుఁ బాడుమెకములు దాపరించినవి. వాని గ్లానిచే వాలికి మగడు మగని కాలియుఁ దల్లిదండ్రులకుఁ బిల్లలుఁ బిల్లలకుఁ దల్లిదండ్రులును గాకుండ నున్నారము. వీనిమూలాన మాకొంపలు విడిచిపెట్టి పొట్టఁ జేతఁబుచ్చుకొని తల దాఁచుకొనుట కే కాని దేశమునకో వెళ్ళుగతి పట్టినది బాబూ! ఏమిచెప్పినను నమ్మదరు. పిల్లలు గలవాడను. మీపాదాలసాక్షి పొట్టనిండఁ గూడు కంటినిండ నిద్రలేక రాములవారి తమ్ములఁ దలఁచుకొనుచు నానాఁటి సీతమ్మవారి కష్టాలు పడుచున్నాము. చూచి తీరవలయును. చెప్పుకొన్నఁదీరదు. దిక్కుమాలిని పక్షులము. మీరే రక్షింపవలయును. మాపాలిటి దేవుడు మీరే.

రాజ—శివశివా! ఎంతమాట విననయ్యెను. పులిందులారా! మీ డెందంబులఁ గొందల మొందకుఁడు. బెగడిల్లకుఁడు. మున్ను దేవతలంతవారు రక్కసులచేతఁ జిక్కు-

చిక్కులఁ గాంచినారు. మీకడగండ్లల్పకాలములోనే నశించును. చీఁకటిరాత్రి యెల్లప్పుడుండునా? అమాత్యచూడామణీ! అంతమాత్ర మాపదకు మీరిట్లు వగవరా.

నల్లి—బాబూ! ఇంకొకమనవి.

ఆ. ఎల్లిగాఁడితల్లి యెలుఁగున కెరయయ్యెఁ। బుల్లిగాఁడిబిడ్డ పులికి నయ్యె
వీరికేమిగాని పెద్దసింగమ్ము నా । యింటిదానిమ్రింగ నేమిచెప్ప.

పుల్లి—ఎన్ని కంతులు కోసినను నాకంటియుంత నొప్పి లేదన్నట్లు చెప్పితివి. దొరగారూ! నాకష్టముముందర వీనికష్టమునకెంత.

గీ. జగతిలోపలఁ జెల్లెలా చచ్చెనేని? । దానియమ్మను మరియొక్కదానిఁగాంచ
వచ్చుఁగాని కన్నకొడుకు చచ్చెనేని ! మరల నాఁడెట్లు దొరకును మానవేంద్ర॰

నల్లి—ఓరి మూఢులారా! వచ్చినపనివిఁ జాడక మీలోమీరు పోట్లాడి చచ్చెదరేమి? మహాప్రభూ!

గీ. కడుపులోఁ జల్లకదల కేకాలమందు । బ్రతుకు మాకు విపత్తులు ప్రాప్తమయ్యె

రాజ—నక్కటా మీరలిడుముల నదలనేల । గొడుగుచాటువారు జడికి జడియనౌనె?

మల్ల—మీరువచ్చినగాని మృగములు చావవు; అవి చచ్చినఁ గాని మాకు బ్రతుకుతెరవులేదు. మీబిడ్డలము. తీగకుఁ గాయబరువా?

రాజ—శబరులారా!

చ. అరయఁగ నింతమాత్రమున కార్తను పొద్వపనొంది యిట్టుమీ
పరివపథంబులన్విడిచి వంతలఁ బొందఁగనేల పొందు మ
త్త్వరగతి వచ్చి భీషణ కృపాణముచేత క్షణంబులోపలన్
గిరిహరి కోలభల్లముఖ కాసన దుష్టమృగాళిఁ జంపెదన్.

ఎల్లి—బాబయ్యా! నాదియొక్క మనవి,

గీ. హాలహాలబృహద్భానునధిక భయముఁ । బాపి యాదితేయులఁ గన్నభంగిఁ
గ్రూరమృగబాధలనుబాపి కూర్మితోడ । నమ్మ బిడ్డలచందాన మనుపుమయ్య॰

రాజ—మీరేల యిక్కరణి వెక్కి వక్కాణింపవలదును. గ్రక్కునవచ్చి యామెకంబులఁ జక్కాడెద. మంత్రివరా! అరణ్యంబున కవశ్యంబుగా నరిగి యుండది దుష్టసత్త్వంబుల పదమదంబు జేసెద. ఆచ్ఛేదనవ్యాపార పారీణులగు మృగయులను మారుతవేగంబులగు జాగిలంబులను వలయు నుపకరణంబులను సిద్ధపఱచునట్లు చేయుము.

ధీమం—చిత్తము అట్లొనరించెదను. (అని నిష్క్రమించును)

ఎల్లి—ఓరి బావా! స్వామివారి ముఖారవిందమును జూడఁగానే మనకష్టములు వెనుకకుఁ బట్టినవి.

రాజ—నిషాదులారా! మీరు పొండు.

నిషా—చిత్తము దండాలు (నిష్క్రమింతురు.)

రాజ—సారంగధరా! సుబుద్ధీ! మీరు వేటకుఁబోయి వచ్చినను మీ రిఁకముందుకి గురువొద్ద విద్యల నభ్యసింపుఁడు.

సారం, సుబు—చిత్తము సెలవుఁ గైకొనియెదము (నిష్క్రమింతురు.)

రాజ—(తనలో) నావివాహంబునకు నొవ్వఁజాలని చిత్రాంగి నూరడింపఁ దన్మందిరంబున కరిగెద. (పరిక్రమించును.)

చిత్రాం—(ప్రవేశించి తనలో) ఆహా! ఈవృద్ధనృపుఁ డెంతమోసము చేసెను. మొట్టమొదట తనకుమారుని చిత్రపటంబునుఁ బంపి నన్నొడఁబఱచి నాపటంబునుఁ జూచి తాను మరుబాఱికిఁ జిక్కి స్వయముగా వివాహమాడెను. అక్కటా! కాముకులకు యుక్తాయుక్తవిచారము జనింపదుగదా! పుత్రునకుఁ దగవు చెప్ప ధరణీనృపుండె ధర్మంబునకు దప్పినఁ దప్పువారెవ్వరు. ఇంతయు నాదురదృష్టంబు కాఁబోలు! ఏమో నావ్రాఁతకు నేనే నిందించుకొనవలయును. అట్లుగాని యూరడిల్లుట యెట్లు?

చ. అసదృశ మోహవిలాసముల నన్నుల కన్నులపండువైన వా
ని సరసఁజేరి మార సుఖ నీరధి నోలల నాడవచ్చుఁ గా
కునుములు వీడనున్న పతి నొందిన దేనిని బాపుకొందు నీ
విసమును ద్రావిచచ్చుటయె వృద్ధుని పొత్తునకన్న మేలగున్.

(చింత నభినయించును)

రాజ—(తనలో) దేవి ముఖవికాసంబు దక్కియున్నది. నాయువన్య ప్రయాణంబున గర్భాకర్షిగావించి యిట్లు దిగులుపడియున్నది. కాని పోనీ జనకేమి కారణంబు? అగును. అనురాగంబు గలిగిన పురుషుని విరహంబునకన్న నుత్తమపతివ్రత కింకొక కష్టమున్నదా? నా ప్రయాణము విన్నంతనే వంతనొందు నింతికిఁ బిట్టపిడుగు వంటి యీవార్త నెట్లు చెప్పఁగలను? అయ్యో! చెప్పకేనఁ బంచశర బాధచేఁ బడియెదనేమో? ఎట్టులైనఁ జెప్పుమూఁడునది యెటువంటిభావ్యము.

(అని చమీపించును.)

చిత్రాం—(లేచి) మనోహరా! మీసేవకై యెదురుచూచు మీ గారాబంపు నారీమణి నమస్కరించుచున్నది.

రాజ—కళ్యాణి! కళ్యాణమగుగాక! నేఁడు నీతోడ నొక కష్టవార్తఁ జెప్ప వలసి వచ్చినది.

చిత్రాం—(భయముతో) అంతకష్టవార్తయేది?

రాజ—మానినీ మరేమియుగాదు. మనమిరువురము కొంతకాల మెడఁబాయ వలసివచ్చెను.

చిత్రాం—(తనలో) అదియే నాకుఁ గావలసినది. (ప్రకా) ఎందుచేత?

రాజ—చ. ఘనమృగ వారబాధలకు గానిలుదిక్కులు లేనివారలై
మనములఁ గుంది దుర్బలుల మన్నఁగ భూరమణీధవుండె ది
క్కని జనులెల్ల వచ్చిరట కక్కడ వారల చింతబాప నేఁ
గనికరమూని పోయెదను గాదనకిష్ట మొసంగుమో సతీ!

చిత్రాం—(తనలో) నేఁడుగదా సుదినము! కడుపులోఁ బాలు పోసినట్లున్నది. ఎప్పుడీ ముసలిగ్రహంబువదలునాయని వేవురు దేవతలను వదేపనిగా మ్రొక్కుచున్నాను వనమునకేగాదు. పితృవనమున కేగినను సరే. (ప్రకా) జీవితేశ్వరా! మిమ్ములను విడనాడి యొకక్షణకాలమైనను నోర్వఁగలనా? మీరొడ్డోలగంబున నున్నతరి నడిచాలించి యెప్పుడు వత్తురాయని కులదేవత లందఱికి మ్రొక్కుచుందును. అట్టి నేనా మిమ్ములను విడనాడి యుండుట! మీకీ చిత్రాంగి నీడవంటిదిగా భావింపుఁడు. అదియేమికాలవిశేషమోకాని నీయుండనురాగము నాకు మెండు. పయికిఁ జెప్పనేల! మనస్సేసాక్షి. నేనును మీతోడ వచ్చెద. మీకన్న నాకెవ్వరు.

రాజ—అవును నీసంగతి నాకు మాత్రము తెలియదా? కల్లకపటంబు లెఱుఁగని ముద్దరాలవు గావున నిట్లు పలికితివి. కాని వినుము.

సీ. భీకరానేకప బృంహితంబులు గాని సరస సంగీతవైఖరులు లేవు
చిత్రాం—సరస సంగీతవైఖరులవును ఖలిచెంత శార్దూల కేసరీ స్వనములైన
రాజ—దాళపర్ణాచ్ఛాదిత కుటీరములు గాని శశికాంత సౌధరాజములు లేవు
చిత్రాం—శశికాంత సౌధరాజములౌను ధవుసమీపంబున దుర్గమేరంబులైన
రాజ—గీ. వనమునం దటకీ వేసవుచ్చు లేద, మంచిచెడ్డలఁ దెలియకో చంచలాక్షి.
చిం—నిలయమందేడ నేడనిలుచు లేద, మంచియో చెడ్డయో గాని మనవిగొనుఁడు.

నాథా నన్ను మీతోడఁ దీసికొనివెళ్ళుటకు మీకుఁ గామదేవుండు బుద్ధి పుట్టిం చుఁగాక.

రాజ — చెలీ! మృగబాధాపీడితులై పుళిందులు కచ్చుటచేత నేనేగుచుంటిని గాని నిన్ను విడిచి వెళ్ళుటకు నాకు మాత్రము కాళ్ళాడుచున్నవా యేమి? నిమిషము నీవు కనుపడకున్నఁ జిత్రాంగి చిత్రాంగి యని కలవరించు నీ రాజ నరేంద్రుఁడు బొందితో నూరకట కరుగుచున్నాఁడు. కాని, పంచప్రాణంబులను నీయందే పాఁతుకొల్పినాఁడు సుమా! అబలా! అరణ్యములో నా యొద్దనుండఁ జాలనని చెప్పితివి గాని నాకు నిన్నువీడుటకు మనస్సా! వెంటనే వచ్చెదను. ఈ నాలుగు దినము లెట్లనో కన్నులుమూసికొని కాలము మెల్లఁగ వెళ్ళఁదీయుము.

చిత్రా — నాథా! మిమ్ముఁబాయఁజాల జాలినొందరేలా? అదియు నా పాపకర్మమే కాఁబోలు! మీవియోగంబునకే నెట్లుబ్రతుకఁగలనో తెలియకున్నది. మరల నన్ను జూచెదరో చూడరో! వేయేల నా ప్రార్థన మంగీకరించి మీ చెంతనే యుంచుఁడు.

రాజ — కాంతామణీ! నేనిక్కడనే యున్నఁ బ్రజలు బాధనొందెదరు రాజంతః పురమ్మును విడువఁడయ్యెనని పౌరులు పరిచారకులు నిందింతురు. కావున వెళ్ళకతప్పదు. నిన్నుగూడఁ దీసికొనివెళ్ళెదమన్న నెండకన్ను వానకన్ను నెఱుఁగనిదానవు గదా! నీవిట్టున వీడి వీటనుండుము. నామాటవినుము. ఇఁక నే నేగుదునా?

చిత్రా — (తనలో) ఇంక నుండుమని యెక్కువ నాగాఖలవంతముఁ జేయఁగూడదు. ఏలయన నితఁడుండిన నాయనుకులము సారంగధరుఁడను సారంగధరునిఁ గలియుట కవకాశము కలుగదు. (ప్ర) పతికి నెదురాడుసతికి గతులు కలుగవు. కాఁబట్టి యేమార కుండెదను గాని మీరుమాత్రము త్వరగా దయచేయవలయును సుండీ.

రాజ — ప్రియురాలా! నిన్నువిడిచి దీర్ఘకాలముండునని నీవెట్లనుకొంటివి వెంటనే వచ్చెదను. ఏమో చెప్పితినని యోచకుము, తడవయ్యె పోయెద.

(నిష్క్రమించును.)

చిత్రా — (తనలో) తలపీడ వదలినది. ఈ ప్రేమము చెవులుగలవానికి నొదలంత యే ముదుతలఁపడువానికి నామడదూరంబున్నంతనే ముసలికంపు కొట్టువానికి నాయట్టి యౌవన్యాతారుణ్య లావణ్యాదిలకు వలచినదన నమ్మినాఁడు. ఇతని నామృత్యు దేవతయే వలవ వలయు. ఎప్పుడు చేరినను చేరఁదీయును. నన్ను మాయఁబుచ్చి పరిణయంబగుట చేతనయ్యె గాని నామనంబు వశపఱచుకొనుట యితనివశమా? ఇతనినిఁగన్న యబ్బవశమా? నా

యొనరుదవిలి కానకుఁ బోయినవాఁడు కానకపోయిన నాకన్నులుం జల్లపడును. ఏవే లైన నామొఱవిని యడ్డుపడి వీని దేశాంతరవాసునిగాఁ జేసినన వ్వేల్పు వేయఁదలంచు కొని బ్రతికెదను. మృగయాకాలంబున నేఘాతుకమృగంబో వీనిని మ్రింగిన నిఁక నంటఁ బొంది పెద్ద పబ్బము చేసెదను. అయ్యో! ఏమి నాచిత్తము. వికార సారంగధరునియం దలిబాళిచే నేమేమో తలపోయుచుంటిని. సారంగధరా! వదనవిజిత సారంగధరా! నీపేరు వినఁ తమాత్రముననే హర్షశోకంబులు మనంబు నాక్రమించుచున్నవి. దారితపిక యొప్పుకోవత్తువుగాని యనుదినమొకసారియయిన నీవదనసోమునిఁ జూపి నాకామతిమిరంబు బాపుటకు రావు నీజనకునకు జంకియాయేమి? ఇప్పుడట్టి ప్రతిబంధకము లేదుగదా? రావేమి కౌఁగిట నలరింపవేమి? చిత్రపటంబున నిన్నుఁ జూచి వలచినది మొదలు నేఁటి దనుక నన్యుని బంచబాణునినైనను లక్ష్యంబు సేయక నీవే దైవంబుగా నెంచుకొను బద్ధానురాగను నన్ను గ్రిగంటనయినఁ జూడకుంట పాడియా? నీరూపంబు కన్నులకుఁ గట్టి నట్లుండుటచే మఱియొకరుని తలంపునకు రాదు. దృశ్యంబగు సకలంబు నీవేయని భావింపుచుంటిని సారంగధరా! చిత్రాంగీ చిత్తకువలయ సారంగధరా! శిరీషకుసుమ పేశల చారుశరీరా! అభినవమదనకళ సుందరాకారా!

(అని మూర్ఛిల్లును)

మనో—(ప్రవేశించి తనలో) భర్తృవియోగంబునం గాఁబోలు నీమె వాడినపుష్పంబువలెనున్నది. (యోజించి) కాదుకాదు. పతియున్న యతివలెఁ జూచు నీమె కేమిచింత! నిద్రించినట్లున్నది. పిలిచి చూచెదను. (ప్ర) అమ్మా! అమ్మా!

చిత్రా—అమ్మయని పిలిచెద వేల? కొమ్మయని యొకసారి నోటియారఁ బిలువుము. సుకుమారా? నీచిత్రపటమే నాకాధారమా?

మనో—అట్లనెద వేల నేను నీచెలికత్తెను మనోరమను.

చిత్రా—(సిగ్గభినయించును)

మనో—(తనలో) అమ్మయనక కొమ్మయని పిలువుమనుటచేతను నీచిత్రపటమే నాకాధారమా యనుటచేతను సారంగధరుని యందీమెకు వలపుజనించినట్లు తోఁచుచున్నది. (ప్ర) తల్లీ! సిగ్గుపడెదవేల? కామదేవుఁడు నీమనోరథంబును బ్రసాదించును గాక.

చిత్రా—నాకు మనోరథమేమున్నది?

మనో—చెలికత్తెలయొద్ద నాదాపకము కార్యాంతరమందున్నను నాయికానాయకులకు దూతికలం బెట్టినదే భిక్ష.

చిత్రా—నిజము అతిరహస్యము కావున వెల్లడియయిన నాకు ప్రాణహానము సంభవించునని సంశయ మొందుచున్నదాన.

మనో—సంశయమేల? నేను వెఱ్ఱిదాననా గూఢంబుగా నుంచెదను.

చిత్రా—అట్లుంచుటయేగాక నాకీ కార్యమునందుఁ దోడ్పడవలయును.

మనో—ఏకార్యమునందు?

చిత్రా—నానోటిచేఁ బలికింపవలెనని తలఁచితివి కాని పరాభిప్రాయజ్ఞవగు నీకుఁ దెలియనిదేమున్నది? అయినను చెప్పెదను. ఈసంగతి మూఁడవచెవినిబడకుండ నుంచెదననియు నోపినకొలఁది ప్రయత్నింతుననియుఁ జేతిలోఁ జేయి వేయుము.

మనో—(చేతిలోఁ జేయి వేయును)

చిత్రా—సఖీ! నాచిత్తం బెప్పుడు సారంగధరాయత్తంబై యుండు. ఈలోక మంతయుఁ దన్మయముగా నుండును. అతనితో సరసునికేళి విహరింపకున్న నీతనువేల? ఈప్రాయమేల? ఈసౌకుమార్యమేల? చెలీ! నాకుఁ గూర్పుదానవు కాన సిగ్గువిడిచి చెప్పుచుంటి. అతఁడు నన్నేలనిచో నుఱిచేతనో విషంబుచేతనో ప్రాణపరిత్యాగంబు జేసికొనియెద.

మనో—నేనుండ నీకుఁ బ్రాణత్యాగావసరమేల! సారంగధరునిఁ గాదు ఆనింగి నున్న సారంగధరునయినఁ దెచ్చియిచ్చెద. ఎట్టికజ్జమయిన నాచిటికెనవ్రేలిగోటిలో నున్నది.

గీ. అతివ! యరచేతి వైకుంఠ మమరఁ జూపి, వానినిటుకుఁ దెచ్చుట నాదువంతుసుమ్ము
చిత్రా—కాంత! మసిపూసి మారేడుకాయఁ జేసి, వానిచెలిమి సేయుట నాదు వంతుసుమ్ము
నీవిక్కడకు వానిని తీసికొనివచ్చిన నాకోరిక నెరవేరినట్లే.

మనో—(తుమ్మును)

చిత్రా—సఖీ! నెరవేరదని దుశ్శకునంబుగాఁ దుమ్మితివి కానిమ్ము. అవక్రప రాక్రమవినిర్జితశత్రురాజేంద్రుఁడగు రాజరాజనరేంద్రుని నిలువుమన్నచోట నిలుచునట్లుచేయు నానోటిబోటికిది యొకలెక్కా? ఈయనిమిత్తంబులు పిఱికివారలకుఁ గాని యిట్టివి వేయియయిన నాకు వీసమంతయు లక్ష్యములేదు. నామనోహరు నెట్లు తీసికొనివచ్చెదవు?

మనో—నేనును నాసఖియగు కృష్ణవేణియుఁ బురుషవేషంబులను ధరియించి జయసేన శూరసేనాభిధానములతోఁ గలసి క్రీడాపరాయణుండగు నా సారంగధరుని కడకేగి యేమిషచేతనయినఁ దీసికొనివచ్చెదను. పోయివచ్చెద. (నిష్క్రమించును)

చిత్రా—నేనుబోయి నాప్రయత్నంబులోనుండెద. (నిష్క్రమించును.)

గద్య—ఇది శ్రీ అష్టావధాని విమ్మభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత
సారంగధర నాటకము నందలి
ప్రథమాంకము.

శ్రీ

సారంగధర నాటకము.

ద్వితీయాంకము.

రాజవీథి

(సారంగధరుఁడు, సుబుద్ధి, జయసేనుఁడు, శూరసేనుఁడు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

జయ—సారంగధరా! ఏమియోచించెదవు, పారావతక్రీడావిహారంబంగీకారంబే నా?

సుబు—మిత్రమా! మీతండ్రిగారు నీకుఁ ద్వరలోఁ బట్టాభిషేకంబు సేయుదలయునని తలంచిరిగదా! తపోమాపో మూర్ధాభిషిక్తుండవగునీవింకను శైశవంబును విడువక యాటలకుఁ బర్వులెత్తుట యనుచితము నీకిదియేమో కాని పావురములమాటయున్న నన్న ప్రాణంబుల పేరయినఁ దలంపవు ఇంత వ్యసన మున్న నదిరెట్టింపయిన హానికరము.

సారం—జయసేనా! ఎంతదూరమునుండియో వచ్చి పందెమునకుఁ బిలిచిన మిమ్ముఁ గాదనఁజాలను. నాహితుని హితము నతిక్రమింపఁజాలను. ఎట్టులయిన నాపంగడీని పమ్మతిపఱచి పిదప వచ్చెద. (సుబుద్ధివంకఁ జూచి) మిత్రమా! రాజ్యభారంబువహించిన వెనుక నీయాటలకుఁ బోవఁగూడదుకదా! ఇదియే నాజన్మమునకుఁ గడసారియాట కావున వద్దుమాటలను జెప్పకుము.

సుబు—దుర్గతి కారణంబులును రోషాపణంబులును నయినపణంబులు నింద్యములు వ్యసనంబులందవిలి యొందఱెందఱో సర్వశూన్యులయిరి.

సారం—మిత్రమా! ఇందు వ్యసనమేమియున్నది? వినోదవ్యాపారము.

సుబు—మొట్టమొదట వినోదంబుగానుండి తుదకు వ్యసనము గాఁ బరిణమించును.

సారం—పణంబుల కావ్యానిపడబడి యుకు వెనుకంజవేయుట భూనేతలకు నీతి గాదు కావున నా యభిప్రాయముతో నేకీభవింపుము.

సుబు—నెచ్చెలీ! మంచిచెడ్డలను జెప్పితిని గాని మఱియొకటిగాదు. నీయిష్టము

కూర—మీకు ధర్మోదనే కాలమంతయుఁ గడపుచుంటిరి. పందెము వేయుశక్తి యున్న వేయుఁడు. లేనిచో మాచేత నేమియుఁ గాదని మూనుకొనుఁడు.

సారం—కూరసేనా! ఎంతమాటపల్కితివి. ఖే సుబు.. పణంబులు దూషణంబులని సంశయించుచుంటిమి. కాని నీకును నీరాజునకును జంకి కాదు సుమా? వేయఁగల పందెమేదియో వ్యక్తీకరింపుము. ఒడ్డెదము.

జయ—(తనలో) ఎవరిదేశంబున వ్రాలిన పావురములు వారుస్వాయముగాఁబట్టి తెచ్చునట్లు పందెము వేసెదను. నాపావురంబులు చిత్రాంగి మందిరంబునఁ బెంపఁబడినవగుటచే నచ్చట వ్రాలును. దానిచే నితనికి నామందిర ప్రవేశంబు తటస్థించును. (ప్ర) ఎవరిపావురంబులు గెల్చిన వారికి లక్షరూప్యంబులొసంగుటయే గాక మన పావురంబు లేరి రాజ్యంబున వ్రాలిన వారు స్వయముగాఁ దెచ్చి యొసఁగవలయును. మీకు సమ్మతమేనా?

సారం—మీ సమ్మతమే మాసమ్మతము; ఇందులకు భూమ్యాకాశ గ్రహంబులె సాక్షులు. పావురంబుల నెగర వేయుదము.

జయ—మంచిది.

(అందరు పావురంబుల నెగర వేయుదురు)

సారం—మిత్రమా! సుబుద్ధీ! పావురంబులను జూడుము. (ఆకసమువంకఁజూచి

సీ. నగరబాలకఖేలనోద్ధురహస్తహాసప్రచలత్ప్రథంజపటములనఁగ
నప్సరోనికరుంబహస్తాంబుజహయుగ్మ గాజనిర్మిత ముకురంబులనఁగ
నిర్జరస్త్రీతస్వీప్రతీరవిహారిత శ్వేత హంసపోతంబులనఁగ
గగనసీమంతినీ గళహారవిచ్ఛిన్నమనీయతమౌక్తికంబులనఁగ

గీ. క్షీరసాగరనీహారడిండీరహార। హీరసారస్ఫటిక మందారవార
వైచిత్రనేత్రిధ్రిగుణవశక్షచ్ఛవులనఁ। బావురములొప్పెరవివాహనవంబులనఁగ.

జయ—కన్నులు మిఱుమిట్లుగొల్పఁబోయి విఘ్నపదంబె తమయిల్లుగాఁజేసికొని యుదకుంభారావతంబులు గానరాకున్నవి. అవి యెచ్చట వ్రాలెనో గదా!

(తెరలో)

గీ. గాలిపటము పోలిక నాడి కట్టకడకు। వ్రాలెఁ జిత్రాంగి మేడపైఁ బావురంబు
దరిశితరుఁడౌచు సారంగధరుఁడు పల్కె। మాదిరిమీఁద నీకతి వ్రాలియున్నయట్లు.

సుబు—(చెవులుమూసికొని) పాపహరా! పాపంబుశమించుఁగాక. ఎవఁడవురా యమంగళవచనంబు వాడితివి?

(తెరలో)

అయ్యా! నేను సేవకుఁడను. జయసేనమహారాజు పావురంబు చిత్రాంగిదేవిగారి పాదంబులపై వ్రాలెను. సేవకుని మాటలయందుఁ దప్పులున్న క్షమింపుఁడు.

సుబు—ఈయమంగళంబు సారంగధరునిఁ బొందకుండునట్లు సారంగధరుండే కాపాడవలయును.

జయ—సారంగధరా! నాపావురంబు నారాజ్యమునందే వ్రాలెను. కావున న్యాయముగాఁ దెచ్చియిచ్చి సత్యంబును గాపాడుకొనుము.

సారం—నేనిదే వెళ్ళుచున్నాఁడ (వెళ్ళఁబోవును)

సుబు—(తనలో) మున్నొకనాఁడు వసంతపూజాసమయంబున నీసారంగధరుని జూచి చిత్రాంగి బాళిఁబొందినట్లు కర్ణాకర్ణికగా వింటిని; ఆమె పుట్టినింటివారిచే నరణంబుగాఁ బంపఁబడిన మనోరమయను నామెయు సారంగధరునిఁ దీసికొనిపోవుటకుఁ బ్రయత్నములు చేయుచున్నట్లే వింటిని. వారి ప్రయత్నంబున కనుకూలంబుగా రాజుగారిలేఁడు. చిత్రాంగి నడుమవయస్సులో నున్నది. ఇంతియకాక సారంగధరుని పటమును జూచి యతనినే వరించినది. రూపవతియగుటచే రాజు పెండ్లియాడెను నామెకు మాత్రము సారంగధరునియందు బద్ధానురాగము కలదు. కావున నిట్టి తరుణములో నాతరుణి తనకోరిక కొనసాగించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నము చేయకుండునా? చేసినకేమి? నాహితునిమతి నాకుఁ దెలియదా? తెలిసిన నీకాలమున కేబుద్ధి పుట్టునో? అట్టి యవినీతుఁడా! కాఁడు. కాదు. కాని యీయామె విఫలమనస్కురాలగుటచేఁ దన ధవునితో నేమేమో చెప్పి శిక్షింపఁజేయక మానదని తోఁచెడిని. అప్పుడు సుబుద్ధి యింతమాత్రము చెప్పి నివారింపకపోయెను గదా యని నిందింతురు. కావున మొగమోటమిని వీడకూడదని మందలించెద (చేయిబట్టుకొని ప్రకాశముగా) పోఁకూడదు.

సారం—ఎందుచేత?

సుబు—తగినంత కారణ ముండకపోలేదు; నీవుమాత్రము వెళ్ళకుము.

సారం—చల్లకైవచ్చి ముంతదాచనేల? ఏమికారణమో చెప్పరాదా?

సుబు—కోపమే ప్రధానముగాఁ గలిగి యుక్తాయుక్తవిచారశూన్యుండవయిన నీతో నాకు వాగ్వాదమేల? పిలువని పేరంటము నీకేల?

సారం—రహస్యమా?

సుబు—అవునవును రహస్యము; మానినులపాలిటి మాటిమాటి తెగుటమర్యాదగాదు.

సారం—తల్లికడ, గొడుకున కేమిమర్యాద కావలయును?

సుబు—ఆమె నిన్ను మర్యాద చేయ నక్కఱలేదు. నీవే కాపాడుకొనవలయును. ఏల యనఁగ?

మ. స్త్రీయందు స్వధుని స్వనాయక చతుర్థీకాం దక్క నేవేళలన్
వరహిం గాంచిన యట్టికాము పరకాంతా వక్త్రశుభ్రాంశునిం
బరికింపంగ రహస్యమందు నెప్డైన న్నిందవాటిల్లుఁ గా
న రుపక్షా బోవిడి యాలతాంగికడకున్ నా నెచ్చెలీ పోకుమీ.

సారం—పరకాంతయైన నిజమే; తల్లి కావున దప్పేమి?

సుబు—లోకులనుకొనుటకుఁ దల్లియైన నేమి?

సారం—మిత్రమా! ఎంతవిపరీత వాక్యములాడితివి. వినుము,

చ. తలఁచిన నొక్కవేళఁ బరతామరసాక్షుల నన్ను వేఁడుఁగాఁ
దలఁతునుగాని నామపినతల్లిని నన్ను మఱొక్కరీతిగాఁ
దలఁపదు నేను నన్గనిన తల్లిని నామెను నొక్కరూపుగాఁ
దలఁచుటఁ దల్లిబిడ్డలకుఁ దల్పరు దుర్జనులైన భేదముల్.

సుబు—(తనలో) ఇతని మనస్సు మంచిదగుటచే లోకమంతయు మంచిదిగానే భావించుచున్నాఁడు. కాని చిత్రాంగి హృదయ మెఱుంగఁడు. నీ పినతల్లి యిట్టిదనినఁ గోపపడునేమో? కోపబడునని యూరకుండుట యొప్పునే? పోని సంఘముమీఁద స్త్రీల దుర్మార్గచారిత్రము చెప్పెదను. (ప్ర) మిత్రమా! జలజాక్షుల స్వభావం బెఱుంగవు వినుము.

సీ. ఎట్టికట్టిడిపను లేని సల్పుచుఁ బైఁ బ్రియంగనీతులఁ జెప్పుచుంద్రు
ఒకటికిఁ బదియారు నొనరఁగల్పనజేసి పతులపై కొండెముల్ పల్కుచుంద్రు
పేరుల దిగనాడి పిల్లిపై నెపంబెట్టి యయ్యలఁ జావఁదిట్టుచుంద్రు
ఎవరినో యున్నఁ దమ్మెయూరినారంచు బ్రహ్మరాక్షసులట్లఁ బఱపుచుంద్రు
గీ. వీరివారియిండ్లను మడివేట్టి పెద్ద । చిచ్చుకలిగించి పకపక నవ్వుచుంద్రు
వింతగఁ దడిగుడ్డలతోడ గొంతుకలను । గోయుచుంద్రు లోలాక్షులో గుణనిధాన.

సారం—మిత్రమా! నీవుచెప్పినవి యొవరికైనఁ జెల్లునుగాని మాపినతల్లికిఁ జెల్లవు.

సుబు—ఎంతవెఱ్ఱివాఁడవు! మీ పినతల్లియు నొక్క వనితయే గదా.

సారం—అయిన నేమి?

సుబు—(తనలో) ఇతఁడుఁ న్యాపదేశంబును గ్రహింపఁడు. స్పష్టముగా నీపిన తల్లి దుర్మార్గురాలని చెప్పవలయును. చెప్పిన నాకుఁ గీడే. కీడని నే మానుకొన్న

నిఁక దాఁచోపఁటున కేఁగక మానఁడు. ఏగినఁ గీడు మూడుటయే నిశ్చయము. నాకీమన గోష్ఠవనుగాని పలువురికిఁ దోసమునని యొగ్గను నోర్వఁజాల. కావున నే నిదియె ట్లయిన జెప్పితీరవలయును. (ప్ర) మిత్రమా!

ఆ. సక్రమవినయగుణుఁడు సత్కులప్రాభవ । మందు సందు వేసి పెట్టి చేయి
తలలు మార్పు టొందుఁ దొలుతఁ బెట్టిన పేరు । చానగాన సటకుఁ జనుట తగదు.

చ. తెలిసినవాఁడవైన మతి తెల్పుచునుంటి క్షమింపు వీటిలో
పల మన యేఁడు లేఁడు నడుఁబ్రాయపుటన్నులమిన్నయాపె నీ
వల మరుబోలినాఁడవు లతాంగి మనంబెటులుండునో చెలా
వలపటు కట్టుపోయి యెటువచ్చునొ యొంటరిపాటు చోటునన్.

సారం—మిత్రమా! చనువిచ్చుట చేతనా యిట్లులాడుచుంటివి. చాలుఁ జాలు.

చ. ఘనతరవంశమందు మణికైవడిఁ బుట్టి యశోభిరాముఁడై
తనరు నరేంద్రచంద్రు కరతామరసంబును బట్టి తద్గృహం
బున నొగిమెట్టి దోషములపోలికనైన నెఱుంగనట్టి నా
జననిని వేఱుగాఁ దలఁతె సాధ్వసమున్ విడనాడి వాకడన్.

ఏదియో బలవత్తరంబగు కారణంబున జెప్పఁదలఁచుకొంటిని గాని యిట్లందువని యనుకొనలేదు. మిత్రమా! వింటివా!

గీ. తనదు మనమందుఁ గలుషంబు గనినయేని । దుర్జనులభంగి సజ్జనుల్ దోఁచుచుంద్రు
మేనమసిపూసికొని చూచెనేని స్వచ్ఛ । మైనముకురమందున నల్పుఁ గానరాదె.

కావున మనయందలి తప్పామె యందారోపింప నేల? నే నేగెద.

సుబు—మిత్రమా! నామనవి నంగీకరింపుము.

గీ. తెలుపుగలవానిఁ జెలువవ్వలొంటియు వానిఁ । గులుకుగలవానిఁ బవమస్తి వెలయు వాని
సుకృతవశమునఁ జాటుఁజూచెనేని । క్షణములోఁ గైకొనదె యట్టి కాంతయేని

సారం—(చెవులు మూసికొని) శివశివా! సుబుద్ధీ!

చ వలపుజనించి తల్లి తనబాలుని వేఁడు నటంచు నీగతిం
బలుకఁగఁ జెల్లునో కొమగవారు ప్రయత్నము సేయుచున్నచోఁ
బాలఁతులు ముందు గోరుదురె? పుట్టిన బిడ్డకుఁ బేరుపెట్టుదే
వలనను మైన నిట్టి పలుపల్కనవింటిమె కంటిమే కటా?

సుబుద్ధీ! నామనస్సు దెలియని వాఁడవు కావు. పావురంబును దీసికొని యిప్పుడే వచ్చెదను.

సుబు—ఉభయుల మనంబులు నిర్మలంబుగా నుండవలయును గాని యొకరిది యున్న నేమి లాభము.

సారంగ—నీవనుకొనినట్టు లామె దుష్టురాలా? నా పినతల్లి గాదా?

చ. తనయుఁడె దల్లిఁ గోరునని దద్దయుఁ జెప్పితి వెట్టిమాట

సుబు— కో

రిన నొకవేళ

సారం— నమ్మయని పేరిమను బిల్వ మఱొక్క తీరునన్

గనఁ నో

సుబు— యద్ది గాదనుచుఁ గాంచిన

సారం— నీకుఁను తప్పదారినిన్

జనునొకొ వార్ధులింకిన నిశాకర భాస్కర తారలూడినన్

సుబు—పినతల్లిగదా కుమారుని నన్ను గోరునా యని తలంచుచుంటివి గాని యామె యభిప్రాయ మెఱుఁగవు.

క. తనకడ నేనుజమునయినఁ । గని ప్రేఁకొను వల్లిభంగిఁ గామిని మోహం
దనచె తను మెలఁగెను నే । జను నైనను బైగొనును నిజంబిది సఖుఁడా!

కార్యమునకు ముందే యోచించియుండవలెను. పిదపఁ బశ్చాత్తాపపడిన లాభము లేదు.

సారం—సుబుద్ధీ! ఏటికీవు నాకంత గోషి

చ. తనకడఁ జేరి ధర్మపుబధంబు గ్రహింపఁగ వేఁడుదానికిన్
గనికర మొప్పఁ జెప్పఁదగు గాక యిటులాడఁగ నేల మిన్నకుం
డిన బదివేల మొక్కులిక నెట్టి విపత్తును గాంచువన్న నే
నొనరిచినట్టి కర్మమెటులో యటు లే యగు నేననుండినన్.

సుబు—మిత్రమా! నీపట్టును వీడవా?

సారం—ఇందు పట్టేమియున్నది?

సుబు—

గీ. పావురంబుకై పినతల్లి భవనమునకు । నేను బోయెదననుపట్టు నీకు నేల
యొవరిఁ బంపిన నేరుండు రింత పాటి । పనికి నీవేల యటకేఁగవలయుఁ జెపుమ.

సారం—మిత్రమా! నీవు వినియుంటివిగదా! నే నాజయసేనునితో స్వయముగాఁ బట్టి తెచ్చెదనని శపథంబును జేసియుంటిని. ఇప్పు డసత్యమాడి తద్దోషంబు నొందజాల

సుబు—

గీ. ముప్పువాటిల్లునంచు నే జెప్పుచుండ । సవతితల్లి గేహమునకుం జనెదవేల
లాఁగులోఁ దని గొంతెత్తి లోకులఱవ । వినకమునుకులోఁ బడఁబోవు వెఱ్ఱిపోలె.

సారం—మిత్రమా! ఇంకను నీచదువుఁ గట్టిపెట్టవా? ఆయాసము పడితివి కాఁబోలు విశ్రాంతిఁ గైకొనుము.

సుబు—

గీ. చిన్ననాఁటనుండియుఁ గల చెలిమిచేతఁ । దివుట మీ యుప్పుపులును దినిన కతన
హితము కోఱలేక చెప్పరుచింపకుండె । వ్యాధిపీడితునకుఁ బథ్యమట్టులకట!

సారం—సఖా! సుబుద్ధీ! మున్నెప్పు డమృతప్రాయంబుగానుండు నీవాక్యంబు లిప్పుడు విషప్రాయంబులుగానుండె నామాటవిని నీహితోపదేశంబు నింక నయినఁ జాలింపుము.

సుబు—

గీ. దయహీనుండు గిబిసగీత దాటకుంట । తొలుతఁ గష్టమైనఁ బిదప గలుగుసుఖము
చెవులు కుట్టించుకొనువేళ సిగ్గుఁ జెంది । భూషణములు పెట్టుకొని సంతోషపడరె

మిత్రమా! నిన్నుఁ బోనిచ్చుటకు నామన సొప్పకున్నది.

గీ. కలికిచెంతనీచిత్తంబు కఱఁగుఁ జుమ్మ । వహ్నికడనుండు నాజ్యకుంభంబుపోలె

సారం—

సుంతయేనియు దుష్కృతము నాయంతరంగ । మంటఁ జొరదు కీలికిఁ జెదలంటనట్లు.

జయ—సారంగధరా! ఏమి గుసగుసాలోచనంబు జేయుచుంటిరి? నీ వెప్పుడు పావురంబునకు వెళ్ళెదవు? ఎప్పుడు తెచ్చి యిచ్చెదవు? కాలవిలంబన మేల? మేము త్వరగాఁ బోవలయును.

సారం—రాకుమారా! ఆలస్యంబునకు మన్నింపుము ఇప్పుడే పోవుచున్నాఁడ.

(వెళ్ళఁబోవును)

సుబు—(గట్టిగ సారంగధరునిఁ బట్టుకొని) నీవేమియనుకొన్నను సరేగాని నిన్ను మాత్రము పోనీయను.

సారం—(కోపముతో)

చ. పూర్వపుదేహమున్మఱచి పోయితొ కొంచెము పిచ్చిపట్టుటన్
సర్వములన్మఱంత యయి వాగెదొ మాయసుబుద్ధివో

సుబు— యిటుల్

చర్విత చర్వణంబుగ నిజంబు వచించిన తప్పు గాక యో
యుర్వరనాథపుత్ర! మఱియొక్కటియున్నది తప్పునాయెడన్.

గీ. వలదు వలదన్న హితము ను బల్కువారు । వెంటఁబడి బోధింతురు వినువులేక
గానఁజెప్పితిఁ గా కోడిలోనసేత । నైనఁ బసునంచుఁ జెప్పలేవయ్య మిత్ర.

పారం— మిత్రమా! నన్ను విడువుము.

సుబు— పిచ్చోడా! నిన్ను విడువఁజాల.

పారం— సుబుద్ధీ! నన్ను వెళ్ళనీయనను యాగ్రహమేటికి ?

సుబు— సారంగధరా! నీవు వెళ్ళెదనను యాగ్రహమేటికో నాకు వెళ్ళనీయనను యాగ్రహము దానికే. ఒకవేళ నామెను గోరినగా నాకేమి భయమనుకొన్నను నామె యంత తామెయే వలచును. ఒప్పవేని యింతో బొంకులు చెప్పును.

పారం— చెప్పినంత మాత్రముననే న్యాయశీలుండగు మాజనకుఁడు నమ్మునా ?

సుబు— నమ్మకేమి ?

ఆ. పురుషుఁడెంత సేయ్య పాలుపాంచి బొంకిన । దడినిగట్టినట్లు దనరుచుండుఁ
బొలఁతి యింతో యంతో బొంకినప్పటికిని । గట్టిగోడఁ బెట్టినట్టులుండు.

కావున విశ్వసించుటకేమి యభ్యంతరమున్నది. విశ్వసించిన దండనాస్పఁదవు గాదా ?

పారం— (తనలో)

క. పినతల్లియఁట కుమారుని । ననువేఁడునఁట యొడంబడని నాఁడు జనకునితో
దను దప్పు సెప్పునఁట యా । యన దండించునఁట యిట్టివారియుఁగలవే.
(ప్రకాశముగా) ఏటికి నీకీ బెట్టి ?

చ. కలుషమటంచు భీతిలక గాదిలి మానుమిఁమీఁద నేల మా
యలు పినతల్లి పన్ని నృపహంసు మనోంబుజమున్ గలంపఁగాఁ
దలఁచుఁ దలంచినన్ సుతుని దల్పక యాయన యేలనెంచు నీ
పలుకు లిఁకేల జ్యోతిషికు భంగినిఁ బల్కెదు సాదుముందఱన్.

వంధ్యకు బుత్రుఁడు పుట్టుననియు వాఁడు మృగతృష్ణలో జలక మాడుననియు సిగకు గగన కుసుమంబులు చుట్టుననియుఁ జెప్పుచుంటివి; చాలు! నీయుపదేశము నే నేగెదను.

సుబు—నన్ను విడిచి యేగిన నెడరు దొరకును. పిదప నీమనుకొన్న ప్రయోజనము లేదు.

సారం—

గీ. కాలగతి యెట్టులుండు నాకరణి నేరి। కైనగడవఁ గాసంత శక్యంబు లేదు.
కాఁగలది కాకమానదు గాన నూర। కేల నన్నడ్డగించెద విష్టసఖుఁడ.

సుబు—

చ. హితము వచించుభారము వెపు డీతని కార్త్రినమంట మంచి పం
గతుల వచింపకుండిన నఘంబగుఁ గాపున నిట్లనొక్కి చె
ప్పితి నిఁక నీదుచిత్తము వివేకశిరోమణి నీకు నెగ్గి స
మ్మతమగు నద్దిసేయు మనుమానము లేటికిఁ జెక్కు లేటికిన్.

జయ—(శూరసేనునితో రహస్యముగా) నేను జిత్రాంగిదేవితో సారంగధరుని లీలామాత్రంబుగఁ దెచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞఁ జేసియుంటిని. ఈసుబుద్ధి మూలంబున నది నెరవేరదేమో

శూర—ఎందుచేత?

జయ—సారంగధరుని పోకకితఁడు నిరోధించుచున్నాఁడు.

శూర—అట్లయిన సారంగధరునిఁ గర్ణకఠోర సంభాషణంబులాడి యిచ్చోటును బాయునట్లు చేసెద. (పైకి) సారంగధరా! ఏమి! యీయాలస్యము మీరొకరి చెవులు మఱియొకరు కొఱికికొనుచుండ ముక్కాలిపీటవలె నిలువంబడ మాకర్మము కాలెనాయేమి? మీతోడఁ బందెమువేసినందులకు నిలువుకాళ్ళబత్తెము దయచేసితిరా? నిలిచినిలిచి విసువు వచ్చి మేము పోయెదమనుకొని కొంటెయెత్తొకటి పన్నితిరా యేమి?

సారం—ఆటులెన్నటికిఁ దలంపను; నేననృతమాడఁజాల.

శూర—అట్లయిన నిప్పుడేపొమ్ము. ఇఁక చేతకానివాఁడవు మొదట పందెమేల వేయవలయు. వేసి యిప్పుడేల లోపిలికి వెలిపిలికిగా నుండవలయు.

సారం—హాదైవమా?

గీ. పావురంబును దెమ్మంచుఁ బార్థివుఁడు। నమ్మయింటికిఁ బోఁగూడ దంచు హితుఁడు
విడువఁబోకతూరియే యాజ్ఞనిడెఁ గాన। బడకరంబులు దెగివట్టివాఁడనైతి.

సుబు—అక్కటా! అక్షులను స్ఫురించుచున్నది. పాపంబు శమించుఁగాక.

సారం—సుబుద్ధీ! నీకీవిచారమేల? పోయివచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

సుబు—(తనలో)

చిన్నతనంబునుండి కడుఁ జేర్మిని జెప్పెదు నాదుమాట ముం
దెన్నఁడు మీఱలేదిపు డదేమియొ కాని హితుండు మీఱె నే
చెన్నఁటి కానిబోధనలఁ జేసిరొ యింతగ భ్రాంతిగల్గిరో
యెన్నఁగరాని ప్రిష్టలిపి యిట్టుల గట్టిగఁ బట్టి యేడ్చిరో.

విధికృతంబునకు వగచిన నేమిప్రయోజనంబు? నిమ్నాభిముఖనీరంబు నివారింప శక్యంబుకాని చందంబున నితని స్థిరనిశ్చయంబును నివారింప జాలనైతి. సారంగధరున కేయాపద సంభవింపకుండునట్లు లాసర్వేశ్వరుఁ బ్రార్థింప నరిగెద.

(నిష్క్రమించుచున్నారు)

జయ—నావంతుతీరినది; చిత్రాంగి దేవివంతు నిలిచినది. ముందుకార్య మెట్లు పరిణమించునో చూచెదను. మనము పోవుదము.

(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద్య—ఇది శ్రీ అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత
సారంగధర నాటకమునందలి
ద్వితీయాంకము.

శ్రీ

సారంగధరనాటకము.

తృతీయాంకము.

చిత్రాంగి మందిరము.

చిత్రాం — ఆహా యేమి యీ పావురముయొక్క రామణీయకము! పావురమా! నాస్థితి యేమైన సారంగధరునితో మనవిచేసితివా? అతఁడిచ్చోటునకు వచ్చునట్లుచేసితివా? నీతో నేమనియెను? నన్ను మెచ్చెనా? ఏమి మాట్లాడవు? సారంగధర కరసంస్పర్శనరూప మహాభాగ్యంబును బట్టుకొనుటచేతనా? ఏమి యింతలో నింతయైశ్వర్యమా! నీపాటిభాగ్యంబు నేనోచనైతిఁగదా! సారంగధరా! సారంగధరా! యనుచు లోలోపల నువ్విళ్ళూరుచుండవలసినదే కాని యొకనాటికి నాకోరిక కొనసాగకవచ్చినది.

మనో — (ప్రవేశించి) కొనసాగకయేమి.

చిత్రాం — (తనలో) కొనసాగక యేమి యని నాచెలి మనోరమ ప్రవేశించుచున్నది. నాయత్న మక్కఱకువచ్చునట్లు సూచింపుచున్నది. (ప్ర) చెలీ! వచ్చితివా!

మనో — వచ్చుటయేకాదు. తెచ్చితిని.

చిత్రాం — ఎవరిని?

మనో — నీ వలపుకానిని.

చిత్రా — ఎట్లు?

మనో — నీతోఁ జెప్పినట్లే.

చిత్రాం — (సంతోషముతో) నీయట్టి చెలికత్తెయుండ నాకేమికొఱఁత! నీకుఁ బ్రత్యుపకార మేమిచేయఁగలను

మనో — నన్ను మఱవకున్నఁ జాలును.

చిత్రాం — సఖీ! నిన్ను మరతునా?

మనో — కొంతకాలము దనుక మఱవవు.

చిత్రాం — ఎంతకాలముదనుక?

మనో — సారంగధరుని కౌఁగిటిలో నలతుకాలముదాఁక.

చిత్రాం—(తనలో) ఈమె మాటకే నామేనంతయుఁ బులకాంకుర మైనది. (ప్ర) సఖీ! నాకట్టికాలము ప్రాప్తమగునా?

మనో—నన్ను మఱచిపోవు కాలము ప్రాప్తమగుచుండ నిన్ను సారంగధరుఁడు కౌఁగిట నలరించు కాలము ప్రాప్తముకాకేమి?

చిత్రాం—సారంగధరుఁడు సారంగధరుఁడని నా కాస నూరించుచుంటివికాని యతనిని నొక్కపట్టున నుబుద్ధి రానిచ్చునా?

మనో—రానీయకేమి? మా నక్కజిత్తులముందర నుబుద్ధి హితోపదేశంబులు పనికివచ్చునా? (ఆలించి) కాలిచప్పుడు వినవచ్చుచున్నది. సారంగధరుఁడే యయి యుండవచ్చు

గీ. అతివ యఱచేత వైకుంఠ మమరఁజూపి । వానిఁగొని తెచ్చితిని నాదువంతు తీరెఁ

చిత్రాం—

గాంతమనిబూచి నేరేఁడు కాయఁజేసి । వానిచెలిమి సేయఁగ నాదు వంతువచ్చె.

కావున నెటులయిన మాయఁబుచ్చి నా మనోరథంబు నెరవేర్చుకొనియెద.

(తొంగిచూచి) నాపాలిటి మదనమూర్తి కనుపించుచున్నాఁడు.

సీ. కందోవవిందొప్పు గాత్రంబుగలిగినఁ బంచమార్గణుఁడు వచ్చునేమొ!
కళల క్షయము గాక కందునొందకయున్న వారిజారిప్పుడు వచ్చునేమొ
అనిమేషతనుమాని పనిమేషతనుగన్న వజ్రిపుత్రుఁడు దొర వచ్చునేమొ
అడవులఁదరుముల నాకులపడఁడేని వరవసంతుఁడుసాటి వచ్చునేమొ

గీ. వీని చారురూపమునకు వీసమంత । యైన యీడంచ మీచంద మరసినంత
నలరు విలుకాని యిల్లాలికైనయంత । రంగమునఁ గంతువలవంత ప్రబలుటెంత.

ఆ. తొల్లి కాముసందుఁ దొయ్యలి కనకాంగి । నోములెన్ని సిద్ధ నోచినదియొ
గాంతుఁడితఁడు కాఁగ నంతంతమాత్రంబు । వారికిట్టిమేలు వలనుపడునె?

సారం—(ప్రవేశించి మనోరమం జూచి) పిన్నమ్మగారి చెలికత్తెయగు మనోరమకాఁబోలు! ఈప్రాసాదంబుపైఁ బావురంబువ్రాలినది. దాని నెవరుపట్టుకొనినారు?

మనో—ఇక్కడవ్రాలగా ముద్దువచ్చి మీపిన్నమ్మగారే పట్టుకొని దస్సియున్న దానికి మేఁతపెట్టి వినోదంబు చూచుచున్నారు.

సారం—ఆమెకుఁ దిర్యగ్జంతువులయందుఁగూడ నిట్టి ప్రేమయుండుట శ్లాఘాపాత్రముకాని యది జయసేనునిది. పందెపుఁబావురంబు నే నిప్పుడె తీసికొనిపోగ వలయును. కావున నిదంతయు విన్నవించి పావురమ్మును దీసికొనివచ్చెదవా?

(కొంచెమాలోచించి) నీవు కాదు నేనే వచ్చి యడిగెదను. మాయమ్మగారితో మీకొడుకువచ్చినాఁడని మనవి చేయుము.

మనో — చిత్తము అమ్మా! మీకుమారుఁడు వచ్చినాఁడు.

చిత్రాం — మాకు మారుఁడేయైన నభ్యంతరమేమి ?

సారం — అమ్మా! నమస్కారములు.

చిత్రాం — (తనలో) అయ్యో! దైవమా! యిఁకఁదనుచిత మాచరింపుచున్నాఁడే (యోచించి) అనుచితమేమి! దంపతులకుఁగూడ నొకానొకప్పు డిట్టిమర్యాదలు కలవు గదా! (ప్ర) అతనుసుఖంబు కలుగుఁగాక.

సారం — (తనలో) అయ్యో! తల్లియేమి యిట్లానతిచ్చుచున్నది. (యోచించి) కాదు కాదు. ఇది సంస్కృతభాషయందలిదోషము కాని యీమె హృదయము నిష్కళంకము (ప్రకాశముగా) తల్లీ!

చ. అరుణకరప్రసారమున కైన భయానకమైన నీదుమం
దిరమునఁజొచ్చి నీచరణనీరజవందన రూపభాగ్యమే
నరసి ప్రమోదసాగరము నందునఁదేలల నాడినాఁడ న
బ్బురముగ నేనుజేసినది పుణ్యము నావలెఁజేయ రెవ్వరున్.

అమ్మా! యిక్కడకు వచ్చిన పందెపుఁబావురంబు నాకొసంగి నన్ను గరుణింపఁగోరుచున్నవాఁడ.

చిత్రాం — (తనలో) అక్కటా! యింత సుందరునియెడల నిట్టినిర్వికారచిత్తంబును ఘటించిన విధి నేమందును? అనురాగమేదురంబులగు నాచూపు గోపులబారిం బడియు నితండు సర్వపురుషసాధారణంబగు చిత్తచాంచల్యమున కించుకయు గుఱియైనట్లు తోఁచదు, కానిమ్ము! ఇంతమాత్రమునకే విరమింపఁగూడదు. (ప్ర) రాకుమారా! ఈసింహాసనము నలంకరింపుము. పిదప నీయభిమతంబు సమకూర్చెద.

సారం — అమ్మా! కూర్చుండుట కాదు త్వరగాఁ బోవలయును.

చిత్రాం — ఎక్కడకు?

సారం — జయసేనుని కడకు.

చిత్రాం — (చిరునవ్వుతో) జయసేనుఁ డెవరు?

సారం — అతఁడు మాళవరాజ నందనుఁడు నాతోఁ బావురఁపుఁ బందెమునకు వచ్చినాఁడు. ఇక్కడకు వచ్చిన పావుర మతనిది.

చిత్రాం — పావురముల యాటయందు దస్సితివి. ఒక్కింతకాల మిక్కడ విశ్రమించి

నేనొసఁగు మధురపదార్థంబులను భుజించిపొమ్ము. తాళవృంతముతో విసరుదునా?

సారం.—అమ్మా! నీకరుణ పరిపూర్ణంబుగ నాపయినుండ నాకు నొకకొఱంత గల్గునా? మధురపదార్థంబులను వేఱే యియ్యనక్కఱలేదు తృప్తినొందితిని. తల్లివి నీవు నా కింత గౌరవము చేయవలయునా?

చిత్రాం.—నీవు నాత్మజుండవు గదా నాకును నాతోడివారికిని నాథుని తరువాత నాథుని యంతటివాఁడవు.

సారం.—(తనలో) ఏలయిటు వాకొనుచున్నది? ఈమె హృదయము వేఱు కాదు గదా (యోజించి) కాదుకాదు. శబ్దంబుల బహ్వర్థదోషం బీమెయం దారోపించుట నాజ్ఞానహీనతయే. (ప్ర) తల్లీ! నేను బోవక తీరదు. జయసేనుఁడు నారాకకై యెదురు చూచుచుండును

చిత్రాం.—సారంగధరుని రాక కెదురుచూడని వారెవరు? మీతండ్రిగారివలె నొక్క ముహూర్తకాలమిచ్చట విశ్రమింపరాదా? కూర్చుండుము.

సారం.—(తనలో) అనవసరంబున శ్లేషవాక్యంబు లుప్పతిల్లుచున్నవి. ఈమె హృదయ మేదో యొకవిధముగానున్నట్లు ముఖవికాసంబు గానుపించుచున్నది. (యోజించి) కాదు కాదు. తద్దోషంబు సుబుద్ధిపలికిన పలుకులయందలిది గాని యీమె ముఖ వికాసము నిర్దుష్టము (ప్ర) తల్లీ! ఇదిగో కూర్చుండుచున్నాఁడ (కూర్చుండి) నాపావురంబు నాకు దయచేసి యాశీర్వదించి పంపుము.

చిత్రాం.—ఇంతకుము న్నాశీర్వదించిన దానిఫలితము చూచితి కదా తిరిగి యాశీర్వదింపవలయు. ఎవరో యన్యులవలెఁ బెద్ద రాచకొమరుఁడవయ్యుఁ బ్రతివాక్యంబున మొదట "నమ్మా, తల్లీ" యనెడు సంబోధనంబులు ప్రయోగించుట నీ కుచితమా? నీ తరుణివంటి దానఁగు నాకడ నింత వినయమేల?

సారం.—(తనలో) ఓహో! ఇంతకుముందు నిర్దుష్టంబగు సంస్కృతభాషను వ్యర్థముగా దూషించితిని. ఇప్పుడట్లుగాక యీమె మనమే దూష్యమగునట్లు తోఁచుచున్నది. (యోజించి) అట్లనుకొనుటకు వీలులేదు. పరహృదయ మప్రత్యక్షము గదా! ఇంతకుముందనుకొనినట్లు సుబుద్ధివచనంబులే యిట్టి పిచ్చితలంపులను కలిగించుచున్నవి. (ప్ర) అమ్మా! సెలవిచ్చి పంపుము.

చిత్రాం.—ఇదిగో యిచ్చితిని వెళ్ళవచ్చును (చిఱునవ్వుతో) రాజసుందరా! పావురమక్కఱలేదా?

సారం.—(తనలో) ఓహో! సుబుద్ధి యుపదేశ మెంతశ్లాఘనీయము "పరేంగితజ్ఞాన

ఫలాహిబుద్ధయః" యను నంశ మతనియందే సమగ్రముగాఁ బొడకట్టుచున్నది. ఈమెచిత్తవృత్తి నిశ్చయముగా దోషదూషితమే (యోజించి) తల్లియెడ నీయూహ పొడకట్టుట కెంత నాతెలివితక్కువయో (ప్ర) తల్లీ! పావుర మెక్కడనున్నది.

చిత్రాం—(తనలో) ఈమిష చేత నితని నంకేళీమందిరమునకుం గొనిపోయెదను. అచ్చట నాచేత నగునన్ని పాటులుపడి మనోరథంబు నెరవేర్చుకొనియెద (ప్ర) అదిగో! మన పడకటింటిలో నున్నది.

సారం—(తనలో) మొదటినుండియు విపరీతముగానే మాటలాడుచున్నది సుబుద్ధి చెప్పినట్లు లీమెకు దురుద్దేశమే లేనియెడల నిట్లేల యాడును (యోజించి) ఆడినంత మాత్రముననే తల్లికిఁ గొడుకునందు భేదవృత్తియున్నదని తలంప వచ్చునా? ఆ భేదవృత్తియుం దిట్లు భాషించెడువారు లేరా? ఆహా! సుబుద్ధివాక్యంబులు నాహృదయంబున నెట్టి చెడ్డతలంపులను గలిగించుచున్నవి. (ప్ర) అమ్మా! దయచేసి నీవే తెచ్చి యిచ్చెదవా?

చిత్రాం—నాశయ్యాగృహంబులోపలకుం బోవుటకు నీ కేమయిన సంశయమా! నీ శయ్యాగృహమే యనుకొనుము ఇందు నీది కానిదేది.

సారం—(తనలో) వెదకుదమన్న వేఱుతలంపులేని పలుకొక్కటి యయినను గానరాకున్నది. తల్లిగదాయని నేను వెఱ్ఱియూహను బడుచుంటిని గాని యీమె చిత్తంబు మున్మాటికి దోషాయత్తమె (యోజించి) సీ! సారంగధరా! దయ్యమున్నదన శిలలు రువ్వినది యన్నటుల సుబుద్ధివాక్యంబులు దురూపదేశంబుగాఁ గట్టిగా ముడివేసికొని యెందును వినియుఁ గనియు నెఱుంగని తలంపులను దలపోయుచుంటివా? చాలుఁ జాలు మానుము (ప్ర) మంచిది (అని లోనికిఁబోయి నలుదిక్కులుపరికించి తనలో) ఇందెక్కడను బావురము గానరాకున్నది. నాకన్నులకు గోచరముగాక యుండెనా? నాకేమయిన మతిభ్రమగలిగెనా? కాదు కాదు మాయమ్మ మొదటనుండియు శ్లేషగానే పలుకుచున్నది. అందుచేత నిదియామె పన్నుగడయని తోఁచుచున్నది.

చ. కలగవ మున్న దచ్చటను గైకొని పొమ్మని కైతవంబునం
బలుకుచు సెజ్జగీమునకుఁ బంపెఁగదా యిఁక నిట్టి వెన్ని మా
యలు పచరించునో హృదయమా హితుఁ డాడినపల్కు వేదపుం!
బలుకనరయ్యె నైన ధృతిఁబాయుచుఁ బాపపుఁబోకఁ బోకుమా.

బామనన్నునకు బుద్ధిచెప్పకొనుట కామెమాత్రము నట్టి కట్టిడిపని కొడిగట్టునా? ఇంకను జూచెదనుగాక (నలుదిక్కులుం జూచుచుండఁ జిత్రాంగి లోపలకుఁ బోవును.)

మనో—అమ్మా ! పంజరము తలుపు తెఱచియున్నది. మూయుటకుఁ బోవుచున్నాను.

చిత్రా—(తనలో) ఇతని కిందలి శృంగారపటంబులను జూపి వలపు పుట్టునట్లు చేసెద (ప్ర) సారంగధరా ! దిక్కులను బరికించుచున్నావు ఇందలి చిత్రపటంబులను జూచుటకాదేమి ? చూచితివా యా సరస్వతీ పటంబును ?

చ. ముద మొదవించు నీదు నునుమోవుల నాల్గిటి నేకకాలమం
దుఁ దమక మంతఁదీఱ వడి నొక్కుచు నందలి తేనె గ్రోల నా
కు దయను నాల్గుమోములనుఁ గూర్చకపోయితి చాలు సృష్టి నే
ర్పదె యని మోమొకింత నొకయాశకుఁ ద్రిప్పెననంగ నొప్పెడిన్.

సారం—(తనలో) ఇంకను సుబుద్ధిమాటలయందు సంశయమేమికలదు. అయిన నేమాయె పతివ్రతాశిరోమణులగు సీతాద్రౌపద్యాదుల దివ్యపటంబులనుజూపెద. అప్పటికయిన నీబుద్ధి విడువకుందువా? (ప్ర) అమ్మా! ఈపటమునందలి ద్రౌపదినిఁగనుము.

చ. తలఁపక వావి సైంధవుఁడు తన్నుఁ బురంధ్రిని మారుకేళికిన్
బిలువఁగ సోదరా! తగునె పెద్దలు మెత్తురె నవ్విపోరె మీ
చెలియలఁగానె ముందలముసిల్గును గనవె స్త్రీలు చెప్పఁగా
వలయునె బుద్ధినీకని చివాట్లను బెట్టెడుభంగి నొప్పెడున్.

చిత్రాం—(తనలో) ఇతఁడు మతియొకత్రోవలోనికిఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కానిమ్ము. (ప్ర) సారంగధరా)

చ. తలపనాత్రిని విరాళిఁ జోకనుఁడి సుంతన్విప్ప భర్గుం డుమా
లలనారత్నము క్రొత్తమాట మగుటన్ లజ్జించి కెల్దోయిఁ గ
న్నుల రెండింటిని మూయ ఫాలి పయిఁ గన్నున్విప్పి చూడంగఁ జే
తులఁ మూఁడుండమిఁ జిన్నబుచ్చుకొను నీదుర్గన్విలోకింపుమా.

సారం—తల్లీ ! పురంధ్రీమతల్లీ !

ఉ. ప్రాణము సాకినాననుచు భర్గునదగ్ధము సేయకుంటి లే
జేని నుపేక్ష సేయుదునె యిట్లు తగాంగనఁ గాంచి కన్నులన్
గానక వేఁడి చెడ్డదశకంతు నెఱుంగవె? పోయజేఁడ! నీ
మానుము నీతలంపసెడు మానిని నీ దమయంతిఁ జూచితే.

చిత్రాం—సారంగధరా ! వదనజిత సారంగధరా !

ఆ. కౌఁగిలింత బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొనుచు। ముద్దుఁగొనఁగ మారు ముద్దుఁగొనుచుఁ
జెక్కునొక్కుకురలఁ జెక్కునొక్కుచుఁ జెల్లె। నాబుణమ్మని నవ్వసాతిగం డై

సారం—మాతా! సద్గుణసమేతా!

చ. పరసను భర్త లేనితఱి సంబర మొందుచుఁ దస్కరించి నీ
పురమును జేర్చినావు శిఖిఁబూనికఁ గొంగున గట్టినట్లు సో
దరిగలవాఁడు చేయుచెయిదంబులె యివ్వని మూఢ పంక్తికం
ధర నినుఁజూడఁ బాపసను ధాత్రితనూభవఁ గాంచియుంటిఁగా.

చిత్రాం—రాజశశాంకా! ఇంక నొక్క గొప్పవిశేషం బిక్కడనున్నది. దీనిని నాత్రముఁ గనులపండువుగాఁ జూడుము. ఈపటమునందలి కాంత,

చ. జనసుతరూపమందు శశి చంద్రిమణంబున హంస సుస్వరం
బున నెలమావిపైఁ బికము భోగరతి స్మరదవారణంబు చుం
బనమునఁ బావురంబయి యభాగ్యత జారుఁడుగాక భర్తయ
య్యెన నెదు నాపరానివెత నెంతయు వాడెడి నంతికాంతకున్.

సారం—అమ్మా! ఈపటమునందలి ప్రోషితభర్తృక.

చ. రతమగు బొట్టుమాని నవరత్న విభూషలవీడి నూతనాం
శుకము దొలంగి ముంగురుల సొంపుగ దిద్దుటలేక యున్న మొ
ల్లక నిదురన్నమాటవిడి లత్కలో సంగినఁ గంటనైనఁ గా
నక తనభర్తరాకకు దినంబును లెక్కిడుచున్న దిట్టులన్.

అమ్మా! పావురమెక్కడ? నేను దానినిఁ ద్వరగాఁ దీసికొని పోవలయును. ఆలస్యము కూడదు.

చిత్రాం—ఆలస్య మొకరికి మాత్రము పనికివచ్చునా యేమి? నేనును ద్వరపడుచున్నాను. నాయందలి ప్రేమచేఁ దుద కీపటంబును జూడుము.

గీ. ఎలమిఁ బుంభావరతికేళిఁ గృష్ణుమీఁదఁ । గౌకలించుటచే రామసత్యభామ
శ్యామఘనముపైఁ దళతళలాడునట్టి । మంజుసౌదామినీవల్లి మాడ్కినలరె.

సారం—(తనలో) ఈమె యన్నియు శృంగారపటంబులనే చూపుచున్నది. తన యుద్యమానుకూలంబునకా యేమి? (యోచించి) కాదుకాదు. ఒక్కొకరిమనసున్న కొక్కొకటి రుచించును. అంతియే కాని తల్లికి వేఱుతలంపు పుట్టదు. ఒక్క వేళఁ బుట్టిన నమ్మా యని పిల్వ సహింపకుండునా? (ప్రకాశముగా) తల్లీ! తల్లులు బిడ్డలకుఁ జూపవలసినపటంబులా యని నేను వేఱే చెప్పవలయునా? నీకుఁ దెలియని దేమి యున్నది?

చిత్రాం—(తనలో) అయ్యో దైవమా! నాసౌందర్యమునుమాచి కొంతయును జాలి నొందఁడయ్యె. ఎన్నెన్ని పటంబులను జూపినను గంటితోనయినఁ గాంచఁడయ్యె. ఇంక నాకోరిక కొనసాగదు కాఁబోలు. (యోజించి) కొనసాగదని యింతటితో వెనుకంజ వేయఁగూడదు. సాధనాంతరంబులఁ జూచెద. (ప్ర) పోనీ సారంగధరా! నీకు స్వప్నఫలంబు తెలియునుగదా?

సారం—తెలిసిన?

చిత్రాం—

మ. కలఁగంటిన్సుకుమారుఁ డొక్కరుఁడు ప్రక్కంజేరి ముద్దాడి చె
క్కిలి బింబోష్ఠము తేనెలాని యలరుం గేల్దోయిచేఁ జాచుకం
బుల రెండింటిని మెల్లఁగా బుణికిన౯ బుష్పాస్త్రు నారాధనం
బులఁ దేలించినయట్లు దీనికి ఫలంబుం జెప్పుమా పుత్రికా!

సారం—(తనలో) ఓహో! తండ్రి యెంతదుర్మార్గురాలిని గైకొనియెను. కాదుకాదు నేనే దుర్మార్గుఁడను కానిచో హితునియుపదేశంబు నిరాకరింతునా? (యోజించి) ఊరక యామెను నన్ను నిందించుకొననేల? కుమారుండను చనవుచేతనో యేమియు నెఱుంగని గోలయగుటచేతనో యడిగి యుండవచ్చు. (ప్ర) అమ్మా! ఇట్టివి కొడుకుల నడుగవలసిన విషయంబులు కావు. కావున నిట్టి సంగతుల నింకనయినఁ గట్టిపెట్టి పక్షినిమ్మా.

చిత్రాం—ఇచ్చెదను గాని నామాట యొకటి వినవలయును.

సారం—అకార్యము కాకున్నఁ దప్పక వినియెదను.

చిత్రాం—అకార్యము వీసమయిన లేదు.

సారం—అట్లయిన సెలవిమ్మా.

చిత్రాం—ఈపద్యమున కర్థంబు చెప్పవలయును.

సారం—ఏపద్యంబునకు?

చిత్రాం—

గీ. కాయకష్టంబు నీవొందఁ గాంచఁగాల। గురునియొద్దఁ జదువు నీకుఁగూడదింక
సంచుఁ గురుదారకొక్క మంత నేర్పె। విపులపాన్పుపై సారంగధరున కెలమి.

సారం—(తలవంచుకొనును)

చిత్రాం—తలవంచుకొనియెదవేమి? మీకులవృద్ధ గురుదారతోఁ గూడెననియా యేమి? ఇం దతని తప్పేమియున్నది! తారకోరెను; కోరినవారి యీప్సితం బొనరింపకుంట

ధర్మమారి నాపతివంటివాఁడవు. కావున నీకడ దాపురములేక నే నొకటి చెప్పెదను. అతఁడుకాఁడు నిన్నొకవనిత యభిలషించిన సమ్మతింపకుందువా ?

సారం—శివశివా! అమ్మా ! నేనేకపత్నీవ్రతుఁడనుగదా! నాచిత్తమెఱుంగక యెవ్వరభిలషింతురు ?

చిత్రాం—నిన్నొకవనిత యభిలషించెను. నవ్వులమాటకాదు.

సారం—అట్లయిన నామె నామనం బెఱుంగదనియే స్పష్టంబుగాఁ జెప్పవచ్చును.

చిత్రాం—ఆమెరూపవతికాదని తలంపఁబోకుము. ఆమె రూపంబు వీక్షించిన వండునకయిన వలపుపుట్టి తీరవలయును. ఆమె పుట్టిన పిదపఁ గవులు స్త్రీవర్ణనమందు శివమెత్తి యతిశయోక్తులను వ్రాయుదురను నిందను బాపికొనిరి. ఆమెను నీకొఱకే నలువసృజించినాఁడు. అన్నిటను నీకుఁ దగినది: రూపవతి.

సారం—అమ్మా ! రూపవతియైననేమి? కాకున్ననేమి? కనకాంగితక్క తక్కిన తరుణులు నాకుఁ దల్లులేసుమీ !

చిత్రాం—నిన్నుఁ గోరినదియుఁ గనకాంగియే; సంశయింపవలదు. (తనలో) కనకాంగీ! నీపుణ్యమేమి? అక్కటా! యెవ్వతయో జవ్వనివలచినదనిన నిట్లు చెప్పె. ఇంకఁ దిన తల్లిని నన్నొప్పుకొనునా? అందని మ్రానిపండ్లకు నాసనహించిన చందమాయెం. మనోరమా ! నీపంతంబును నవలీలగా నెరవేర్చుకొంటివి నేనేవ్యర్థురాలను. సర్వవిధంబులచేత వ్యర్థురాలనే, (యోజించి) కానిమ్ము శక్తిఁగొంచనలేక పరిత్యజించెదను. మీఁదఁ గామదేవుఁ డున్నాఁడు. (ప్ర) సారంగధరా! ఆమెను జూడకపోవుటచేత నిటులాడుచున్నావు గాని నిజముగాఁ జూచినచో నిటులాడెదవా ? ఆ పొలఁతి పోలికను జెప్పెదను. నన్నుజూచి యామెను నేఁడే చూడనక్కఱలేదు. ఇరువురకును భేదము రవంతయును లేమింజేసి యామెనుజూచి నన్నునియు నన్నుఁజూచి యామెయనియు నెఱిఁగినవారే భ్రమించెదరు.

సారం—అమ్మా ! ఏఁయీ యపరిష్కృతపరిశంస ? ఇహమా ? పరమా?

చిత్రాం—గుట్టబయలగునని శంకింపవలదు. ఒరులకంటఁ బడకుండ రహస్యంబును గాపాడెదను

సారం—అమ్మా ! రహస్యమని యక్రమము చేయవచ్చునా ? వినుము.

ఆ. పరుఁడెవండు నన్ను బరికింపలేదని । తుదకుఁ దృణమెయైన దొంగిలింప
రాదు చీమనైనఁ బ్రాణంబుఁ గొనరాదు । కనువమునకు గుట్టొకండుగలదె.
పరమేశ్వరునకుఁ గన్నులు గప్పెదవారెవ్వరు?

ఆ. పవలు రేయి భూతపంచకంబు తరణి! చంద్రుఁడఖిలలోక సాక్షిహారుఁడు
వేయికనులతోడ వీక్షింపుచుండ ర! హాస్యమనుచు నొకటియైనఁ గలదె.

వీరి వారి మాటలెందులకు? మన మనస్సాక్షు లెట్లు సమ్మతించును.

చిత్రా—నాయెకట నిట్లంటివి. కాని, యావనితయేవచ్చి యొక్కింత దరహాస చంద్రికఁ జూపిన నీమనశ్శశికాంతము కరఁగకుండునా!

సారం—

చ. బలమునశించుఁ గీర్తియొడఁ బాయు ధనం బడుగంటు నెల్లబం
ధుజం తృణమట్లు జూచెదరు దుమ్మగు దాఁకఁ దొలంగుమంచు వ్యా
ధులు బడలంగఁజేయు యమదూతలు శిక్షలొనర్తు రన్యకాం
తలజతఁ గన్నఁ గావున మనంబెటులం గరగుం బతివ్రతా.

చిత్రా—నీమనస్సు కరఁగనిచో నావనితయే బలవంతపెట్టును.

సారం—బలవంతపెట్టిన నది నీకుఁ దగదని బుద్ధిచెప్పెదను.

చిత్రాం—నీబుద్ధినకుఁ గాళ్ళ వ్రేలఁబడి బతిమాలును. దేహీయన నాస్తి యందువా?

సారం—అనకేమి. బతిమాలినను భయపడుచున్నాఁడను గదా!

చిత్రాం—ఎవరికి?

సారం—ఆముష్మికంబునకు.

చిత్రాం—నీతండ్రికి కాదుకదా!

సారం—అమ్మా యిట్టిమాటలేల? నామనః పరిశీలనంబునకుఁ గాబోలు నిట్టులాడు చున్నావు. కానిచో నాయట్టివారికి వేయిమందికి బుద్ధిగఱపఁ దగిన దాన విట్లందువా? తల్లీ! అదవయ్యె.

చిత్రాం—నాకును దడఁబడయ్యె. (తనలో) ఇంక వీనికడ ద్రావిడ ప్రాణాయామపు మాటలు పనికిరావు. గూఢమంతయును న్నె వలనుపడదు. సిగ్గువిడిచి నోటితో స్పష్టంబుగఁ జెప్పవలయును. చెప్పిన నంగీకరింపనిచో నవమానముగదా? అవమానమని యొంతదనుక సముఖంబున రాయబారము. అయ్యో! కామభగవానుఁడా! లోని వలపు లజ్జచే నుయ్యాలలాగున నుండెడి. ఓలజ్జా! నన్ను విడిచిపొమ్ము, నన్ను విడిచి పొమ్ము. ధర్మమా! మఱియొకతావును జూచుకొనుము. అభిమానమా! మనల కిరువుర కిఁక పరిపడదునుమా. మోహమా! సారంగధరుని, నన్ను రెండుకన్నులతో సమముగాఁ జూడుము. కామభగవానుఁడా ముందు నడువుము. (ప్ర) సారంగధరా! రూపజిత సారంగధరా!

సీ. ఇంపుమీఱ నిటకేఱెుడ వత్తువో యంచుఁ దలవాకిలిల్లుగా నిలువ నిలువ
నాకుమారుఁడు వచ్చునాయని దైవజ్ఞు లందఱిఁ శకునంబు లడుగ నడుగ
నేవంక నెలుఁగైన నీవెవచ్చితివంచు బంగారుగొండంత పొంగఁబొంగ
నేకాలమునకైన నాకోర్కెయగునని బలిమిని బ్రాణముల్ నిలుప నిలుప

గీ. కాళ్ళుగుదిగట్టెఁ గాయలు గాచెనోరు । మనము దిగ్రుసంకెనుసుకిసీమయనుచువినికె
నభ్రసందర్శనమునకు నగఁబడిపోక । గతినినీయాగమమునకు గాచుకొంటి.

ఇటుండ నపరూపంబుగా నేఁటికిగదా వచ్చితివి. ఎప్పుడు నీసతీ కేళీగృహం బుననే యుండవలయునా? నన్నును నీతరుణి కరణిఁ దలఁపరాదా? ఇట కొంచెము విశ్రమింపఁగూడదా ?

సీ. ఎంచెదనొక్క పల్కు వచియించెదఁ గందపుఁబూఁత మేనఁ బూ
యించెదఁ జేయిచేత స్పృశియించెదఁ గప్పురవీడియంబు ని
ప్పించెద బాధలెల్ల మఱపించెదఁ గమ్మని ముద్దుసంగ బ్రా
ర్థించెదఁ బెక్కుభంగుల నుతించెదఁ గోర్కెల వేగనించెదన్.

గీ. ఆయుముఁబానిపటిక దీర్చినట్టిపనిఁడి । గదియునోరపైన పద్మరాగంబు కరణి
మూఁడుకాళ్ళ ముసలిధర్తపిడిచేడె । చేరెనుకుమారు నభినవమారునిన్ను.

సారం—(తనలో) శివశివా ! నేఁ డెట్టిదుర్దినము. ఈదయంబునలేచి యెవ్వారి వాను
మొగంబును జూచితినో వినరానిమాటలు వినవలసివచ్చె.
ఏదినో పాపం బీరూపంబుగాఁ బరిణమించెను. (ప్రి)

చ. పతికడ లేమినిన్ విరహభావముచేత వచింపుచుంటివో
జతపెప్పుడుండువారు విరసంబుల నాడుమటంచు నేర్పిరో
యితనిమనంబున దెలియ నిష్టముగల్గెనొ లేక నీకు దు
ర్మతి జనియించెనో తగదు మంచితలంపును దైవమిచ్చుతన్.

చ. చనవలదంచు సాహితుఁడు సారసకోక్తులు వల్క తల్లి వం
చనియిటు వచ్చినట్టి నను నాత్మజు వేఁడఁగ పాడియౌనె నా
మనము నెఱింగియున్ దగవుమాలిన బుద్ధియు యెవ్వరేగతిన్.
జనినను వారికీరివల సాధ్వివి నీవన లోకమన్నదే.

అమ్మా ! యిది నీకుఁ దగదు.

చిత్రాం—అమ్మా యని పిల్వకు కొమ్మాయని పిల్వుము.

సారం — (చెవులుమూసికొని) శివశివా ? ఎంతదారుణ కృత్యంబున కుపక్రమించితివి?

చిత్రాం — దారుణ మేమియున్నది ? ఈపట మెవరిది ? (పటమును జూపును.)

సారం — (తెచ్చపడును.)

చిత్రాం — మాట్లాడ వేమి ఈపటము నీదియగునా ? కాదా ?

సారం — అయిన.

చిత్రాం — కాఁబట్టియే వినుము.

ఉ. చక్కనిచుక్కకన్నిటను జాలుదుపీవని తల్లిదండ్రు లిం
పెక్కఁగనీకునన్నొసఁగి రింతియె కాకిటు కాటి కంధ్రముల
న్మిక్కిలిఁ జూపినట్టి యవనీపతికిచ్చిరె మాల కాకికిన్
మెక్కన దొండపండు గడు మూర్ఖత చేతను గట్టికైవడిన్.

చిన్నవానికిఁ గొత్తవలువయు ముసలివానికిఁ బడుచుజెలువయుఁ గోరఁగిన బులుపు కలుగును. కావున నీతండ్రికి నెట్టులుండినను భార్యయంబులో నున్న నిన్ను వరించిన నాకు శతవృద్ధు దాపరించిన నింక నాస్వాంతమెంతి సంతాపాకాంతంబుగా నుండునో యొక్కింత దయాంతరంగుండవై నీవే యోజించుకొనుము.

ఉ. అన్నులమిన్నమిన్న యిలనన్నిటవన్నెను గన్న కన్నె కొం
జెన్నెల చెన్నులన్ వెలఁగు చిన్నరి పొన్నరి వన్నెలాడి కా
నన్నయ మెన్నియెన్ని లలనన్నను మన్ననఁ గాంచి కన్నకన్
గొన్నవవిల్తుచిన్నములఁ జూపుము బన్నము గిన్నముల్ జనన్.

సారం — (చెవులుమూసికొని) హరహరా ! ఎంతఘోరకృత్యంబున కొడిగట్టితివి. నిజముగా నీవిట్టు లాడితివో లేక నాకు వినఁబడియెనో గాని యేవర్ణంబునందును నిట్టి వైపరీత్యము వినలేదు.

ఉ. అమ్మవు కాదటమ్మ యిటులాడఁగఁ జెల్లునటమ్మ కన్న యా
యమ్మకు నీకు భేదము రవంతయు నున్నదటమ్మ యిట్టిప
ల్కమ్మహి విన్నమర్త్యులెవరేనియు నీయనరమ్మ పాపకా
ర్యమ్మెట్టులెంచితమ్మ మతిన్యాయము గానవటమ్మ యిమ్మెయిన్.

చ. నుతుపయిఁ బాళిగానిపని శోణితలంబునఁ జేసిపోఁ బో
లి తనయ నన్నవాయమును వలీమునమున్ సలుపంగనేల యా
శతధృతికన్న నీయపుడు శేఁ బధకాయువు గల్గియుంట నే
శతగుణితంబుగా నతుల సత్సేవనయ్యది సేయకుంటకున్.

చిత్రాం—సారంగధరా కానిపని యేమున్నది? ఎప్పుడు నిన్నుఁ దక్క నన్యుని గోరలేదుగదా! బాగుగా పరిశీలన చేసినచో నీతండ్రిది కానిపని; ఎవరికిఁ దెలియును దక్క వారివారు నిర్దోషులుగాఁ గనుపింతురు. వాదమేల మదన ప్రదరంబుల కోర్వఁజాల.

సారం—తల్లీ! మదనుని సూనబాణంబులకే యోర్వఁజాలని దానవు మందెట్లు దండధర ప్రచండ దండబాధలకోర్చెదవు? ముందుగతిఁ జూచుకొనవలదా? కామసంహారుండగు హరుండు నీకీభావంబు మరల్చుఁగాక.

చిత్రాం—త్రిభువన విజయుండగు కాముండు నాతో నేకీభవించుటకు నిన్నుఁ బ్రేరేపించుగాక భూతదయాపరా! సారంగధరా!

చ. పరులెవరైన నొక్కరుని బాధనుబెట్టఁగ వాఁడు వేఁడుగా
శరణము లేమి భూవరుని సన్నిధిఁ జేరును గాదె యట్లు నీ
ననునను కేలి స్మరుని సాయకదేఁచఁగ రాకుమార యీ
సరసిజనేత్ర బాహువుల సందిట జేర్చి నా గ్లాని దీర్పుమా.

సారం—అమ్మా నీకిట్టిబుద్ధి పుట్టుటయే తప్పు పుట్టిన సమ్మోయని పిల్వనింక నుఱుఁగనుంట నింతకన్న గొప్పతప్పు. కాముంబులే యుత్కృష్టమైనప్పు డొకఁ బ్రాయంబు నావినుము.

చ. జననము లేకఁగల్గ దఘసాగరు వాఁకను నిల్వఁబోఁకుము జ
వ్వనముల చంచలాలతిక వంటిది దానిని నమ్మి పాపపుం
బనులొనరింప మీఁద యమబాధలనొందఁగ తల్లి మీదెఱుం
గని మనుజాళికిం దుదకుఁ గానగరాని విపత్తులొందుఁగదా.

పరవనితా సంగమంబె దూష్యంబని పెద్దలు విధింప జననివగు నీవు నన్నిట్టిపనికిఁ బ్రేరేపించుట యెట్టిబాడియో తెలుపుము. ఒకరిచేతఁ జెప్పించుకోవలసినదానవా?

చిత్రాం—ఔరౌరా! సారంగధరా తండ్రిచేఁ బాలింపఁబడిన ధరారమణి రమణినిగాఁ గైకొను రాచకులంబు వారికిఁ దప్పా? ఈ శృంగనీతులను నెక్కడ నేర్చితివి? మున్నె పెద్దలు బుద్ధియల సుద్దులకు లోఁబడియుండలేదు?

సీ. కులదండ్రి నిరుపురఁగూడి మఱి కేళిఁగదిసిన వ్యాసునకేపాటి వాసిపోయె
సారం—గౌతముజాయఁ గాంక్షించి శక్రుండు నిలువెల్ల వేయికన్నులనుబొందె
చిత్రాం—గురుభార్య తారతోఁ గూటమిఁ జెందిన వనజారికేపాటి వన్నెదగ్గె
సారం—శచిగోరి నహుషుండు సత్తపోధనులచే స్వారాజ్యమును డిగి భ్రష్టుఁడయ్యె
చిత్రాం—పుత్రియైపాలుపొందు బ్రహ్మకోడిగూడిన వాక్పతికేపాటి పన్నివాసె

సారం—పాంచాలరాజాత్మభవఁగోరి కీచకుఁ డాశుగాత్మజుచేత నంతమొందెఁ

చిత్రాం—మేనత్తయైనట్టి మేలుఁతతోఁగలిసిన కృష్ణునకేపాటి కీర్తిఁదొలఁగె

సారం—వసుమతీజాత రావణుఁడు వేఁడ సపుత్రమిత్రంబుగాఁ దాను ధాత్రిఁగూలె.

చిత్రాం—

గీ. వారు నీపాటి తెలియనివారెతులని । యుండఁబోడిపదునటుల నొకరికెన్ని
రైన నీతులం బల్కెదరంతె కాని । వనితల వలలోనఁ బడనివారు గలరె!

సారం—

గీ. తెలిసియో తెలియకో కోరికేమనుపెడి । పదవి వీడి వచ్చి యొకరి ప్రాణములను
గూడఁ దీసికొందును బాపుకొన్నవారు । లేరు గాన విడువఁదగు వైరికైన.

చిత్రాం—(తనలో) ఇంక వీనితో వాదమేని చెప్పిన లాభములేదు దేహి యని యడిగెదనుగాక. (ప్ర)

మ. కరుణన్ ముద్దుల ముద్దులన్ బిగువుచో కౌఁగిళ్ళ రక్తింతో యా
సరసీజాక్షుగ కిసికిలలను నేఁ జావంగ వీక్షింతో నుం
దర నీచిత్తము నాదుభాగ్యమిఁక వాదంబేల నేఁ నన్యథా
శరణంబా స్త్రీయటంచుఁ జేరితిని మాం సంరక్షయం చిట్టులన్,
శరణాగతరక్షణంబు రాజులకుఁ బరమధర్మంబుగదా!

సారం—(జిచ్చపకును)

చిత్రాం—ఏమియూరకుంటివి నిరుత్తరం బంగీకార సూచకంబా?

సారం—నీవు తల్లివి నేను బుత్త్రుఁడను. మానవధర్మంబు బరిత్యజించి పశుధర్మంబు నవలంబించి విన్నంతనే యెట్టివారికయిన నసహ్యంబును బుట్టించు నిట్టి నీచపుం బనికిఁ దొడఁగితివని నిశ్చేష్టుండనై యుంటిని గాని మఱియొండు గాదు.

చిత్రాం—మానినీమదనా! కన్నులు గలిగినందులకుఁ గాంచవలసిన భాగ్యంబు నీరూపంబును గాంచి కాంచితిని, నాతనువు గలిగినందులకు నిన్నొకసారి గాఢాశ్లేషం బొనరింపవలయునని తత్తరపడుచున్నాను. ముందొక్కసారి యని యడిగి తలయూపిన తరువాత మఱియొక్కసారి యని కోపరెద నను కొనియెద వేమో అటుల కోరను. చేతిలోఁ జేయి వేసెదను. (అని చేయి వేయఁబోవును.)

సారం—తల్లీ నన్ను ముట్టకుము పదివేలవందనంబులు.

చిత్రాం—నీయట్టి సిసువు నాయట్టి నెలంతలకు నెయ్యంపు జగడంబులయందుఁ గదా యభివాదము నొనరింపవలయును. ఊరక యిప్పుడట్టి యుపచారమేల?

సారం—రామరామ.

చిత్రాం—(సమీపించును)

సారం—అమ్మా! నాచెంతకు మఱింత వచ్చెదవేల!

చిత్రాం—పిలిచితివిగదా.

సారం—ఎవరిని?

చిత్రాం—నన్ను.

సారం—ఎప్పుడు?

చిత్రాం—ఇప్పుడే.

సారం—ఏమని?

చిత్రాం—రామరామా యని.

సారం—నీయూహనుబట్టి యట్టియర్థంబును జేసికొంటివి గాని నాయభిప్రాయము కాదు. నీవాడినపలుకులు బెడిదంపు ములుకులవలెఁ దోఁప నప్పరమేశ్వర నామోచ్చారణంబును జేసితిని. (తనలో) హా! సుబుద్ధీ! నీవెన్ని యుత్తరములు చెప్పితివో యన్నియు నిజమయ్యె. నీమాటవిన్న నాకిట్టిపాటొదవదుగదా! (ప్ర) తల్లీ! అది యేమి కాలవిశేషమో కాని కలిగినకంటికిదీపము పనికిరానియట్లు సద్బోధనలన్నియు నీకుఁ బనికి రాకయుండెను. ఉత్తమరాజ వంశంబునఁ బుట్టి యశోవిరాజితుండగు నాజనకుని చేపట్టి యీడువారిలో నింతదనుక నవునని యనిపించుకొని నాయట్టి వాండ్రకు వేవురకు బుద్ధి చెప్పఁదగినట్టి నీవివియన్నియు మంటఁ బెట్ట నడుమఁ గట్టి వ్రేలు చూపించుకొనియెదవా!

చిత్రాం—(తనలో) ఇంక నితనికడ సామవచనంబులు పనికిరావు. ఇష్టమువచ్చినట్లు దూరెదను. పెట్టువానికన్నఁ గొట్టువాఁడెక్కువఁగదా (ప్ర) ఓరి కఠినహృదయా! కుశేశయశిరీష కుసుమంబు కన్నఁ బేశల బగు శరీరంబునకు లోహవజ్రంబులకన్నఁ గాఠిన్యంబగు చిత్తమెట్లు దాపరించినది? నీవొక వికలాంగుఁడ వయినను నాయట్టి యబలకింత చింత కలుగదుకదా.

ఉ. చేడెకుఁ బ్రాణదానమును జేసినఁదప్పక మంచి పేరుచే
కూడును గాక ప్రాణములఁ గొంకతీసితివేని యెప్పుడీ
రేడుజగంబులందు ఖలుఁడీతఁడటందురు గాన రెంటిలో
బాడి యెదో తలంపుము స్వభావమునన్ గుణమున్ గ్రహింపవే.

గ్రహింపనిచో నేను బ్రాణపరిత్యాగంబును జేసికొనెద. తద్దోషంబు నీకు సంభవించును.

సారం—

చ. పలువురు దూరు కార్యమును బల్కి యొనర్చక పోయి లేని నీ
వలపునఁ జేసి ప్రాణములఁ బాసెదఁ బాపము వచ్చుదాన భూ
తలముననంచుఁ బల్కెదవు ధర్మవిరుద్ధము లైన ధర్మముల్
సలుపఁగరాదు గానఁ గళంకం బణుమాత్రము గల్గదెప్పుడున్.

చిత్రాం—ఏమిరా! నిర్దయస్వాంతా! నేనెంత వేఁడిన నణుమాత్రంబయిన నీమనసు కరఁగకున్నది. నీహృదయమును వజ్రముచేతనో లోహముచేతనో శిలచేతనో చేసి యుండవచ్చు కాకున్నఁ గన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుచుండఁ గఠిన కిరాతుండయి నను జాలిఁగొనఁడా? ఎన్నియో చదివితివి. నీచదువులు సముద్రంబులోఁ గల్పనా? మంటపెట్టి కాల్పనా? భూతదయయన్న నెట్టిదియో యెఱుంగని చదువులేల? ఆఁడుది యెదురుమన్నఁ బాతకము గాదఁటరా.

సారం—అమ్మా! ఇంకను నీతలం పుడుగవా? ఇది తగవు కాదు.

చిత్రాం—(తనలో) వీని నెంత నిందించినను లాభము లేకపోయె పోనిమ్ము, బెదరించి చూచెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరా! యెట్టిధర్మపన్నా లుగ్గడించుచున్నావు. కొలఁది కాలము కాచుకొనుము. మీతండ్రిగారు వచ్చినతరువాత నీపాట్లు (అర్ధోక్తిలో)

సారం—

చ. జననివినీవు పల్కిన వచస్సుగఁ మీఱఁగరాదుగాని కూ
డనిపనియాట మీఱితి హఠంబునుబూనకు మంచు వేఁడినన్
గనుమిఁక నీదుపాటనుచుఁ గన్నుల నప్పుదరింతువేల నా
జనకునితోడ లేనిసడి చాటిన నాయన విశ్వసించునే.

చిత్రాం—విశ్వసింపకేమి?

ఆ. ఈశరీరమునకు నెవ్వాఁడు కారణ । భూతుఁడో యతండె నీతిఁదప్పి
నిన్ను విశ్వసించి నన్ను దండించిన । నతని తనువు నతని కపుడ యిత్తు.

చిత్రాం—వృథాగాఁ బ్రాణంబులనేల కోల్పోయెదవు. నామాట వినుము.

సారం—తల్లీ! అధర్మంబు కావున నెట్లువిందును.

చిత్రాం—మరణంబు పట్టున నధర్మమయిన నేమి? గ్రాహ్యము కాదా?

సారం—కాదు.

చ. పలువురు గాంచి నీయనెడు పాపపుఁ గార్యము జేసిధాత్రిలోఁ
బలశతవర్షముల్ బ్రతుకు పాతకికన్నను మంచిసేతలన్

సలుపుచు నల్పకాలమునఁ జచ్చినవాఁడధికుండు గాన నే
బలిమినిఁబ్రాణమైన విడువంగ సహింతును వీడ ధర్మముల్.

చిత్రాం—నీకీపుడమిపై ఋణముతీరినది. కాఁబట్టియే నామాట వినకుంటివి. ఇంతంత నరాని వంతలను బెట్టెదను ఎవరనుకొంటివో.

సారం—అమ్మా ! నీవెట్టు చెట్టఁబెట్టెదవు వినుము.

చ. తనయుఁడు నూతిలోఁబడినఁ దద్దయుఁజింతను గాళ్ళుతొట్రిలన్
జనిపడి దానునున్ దుమికి సాహసమొప్పఁగఁ దేల్చుఁదండ్రి చా
డ్పున విపదంబుధిన్ మునుఁగు పూరుషు సాకెడు నీశ్వరుండు న
మ్మనమున నెన్నఁడేని ఋజుమార్గము వీడని నన్నుఁ గావఁడే.

చిత్రాం—ఆదేవుఁడే నీకీబుద్ధినిఁ బుట్టించుఁగాక. సారంగధరా ! నాయాశనంతయునాశనంబును జేసెదవా ? నీవు నామాటను గాదనవనియెంచి చానలకుండు సహజమయిన గుట్టువిడిచి బట్టబయలుగాఁ జెప్పితిని. మనమేకాంతంబుగా నుండనిచో నీసంగతి రాద్ధాంత మగునుగాఁబోలు ? ఎంత తప్పొనరించితి.

సారం—అమ్మా ! ఇది నీతప్పుగాదు. నాపాపపరిపాకంబున నిట్టిమాటలు నీనోటనుండి వినవలసివచ్చెను. ఈ సమాచారంబు వెల్లడియగునని భయంపడవలదు వినుము

ఉ. పాతకుఁడంచుఁ బల్వురు చివాట్లను బెట్టినఁ బెట్టనిమ్ము నా
ల్సేతులు దుర్గమోగ్రవనసీమను బోయినఁ బోవనిమ్ము నే
నేతఱి నేరితోడ నిది యిట్లని చెప్పను నీదుపాదకం
జాతములొట్టు తల్లికి విచారము నిందను కూర్చుటొప్పునే.

(తనలో) పావురంబునకై జయసేను నేదో యొక విధముగా బతిమాలవచ్చుగాని యింక నీమెచెంత నుండఁగూడదు. త్వరగాఁ బోవుటయే యుక్తము.

(అని పోవుచుండును.)

చిత్రాం—(పయివలువను దీసికొని) చిక్కితివి; ఈగురుతెంతకుఁ జాలదు. నాయుసురు నీకుఁ దవులక మానునా ?

సారం—అమ్మా ! నాకడసారి ప్రార్థనము నాలకింపుము.

మ. ఘనపారావతరాజమున్ వలువయున్ గారుణ్యభావంబునన్
గని నాకిప్పుడొసంగితేనిఁ గొనెదన్ గాకియువై తేని వం

దనముల్ గైకొని యాజ్ఞనిమ్ము చనెదఁ దైవంబు నుందేగతిఁ
ననువీక్షింపఁగ నెంచునో తలఁపఁగ న్నావ్రాతయెట్లున్నదో.

చిత్రాం—నీవ్రాత బాగుగానే యున్నది. నానాథుండు లేనప్పు డవరోధంబు చేతెంచి నీవుపడినపాట్లకుఁ బ్రతిఫలము వెంటనే పొందెదవు. ఛీ! దుర్మార్గా! నీ కపకారమ్ము చేయింపకున్న నేను చిత్రాంగినా?

సారం—ఎంతసాహస మెంతసాహసము. అయిన నేమి?

సీ. హారధారదుగ్ధసాగర సుతాపతులార! సర్వంసహాంతరిక్షంబులార!
నళినాప్తయామినీ నాథతారకలార! వాసవప్రముఖ దిక్పాలులార!
సురయక్షకిన్నర గరుడపన్నగులార! నారదముఖజటాధారులార!
పుణ్యనదీనదభూమీధరములార! దినవారమాసహాయనములార!

గీ. ధర్మమేది యీసారంగధరుఁడుతప్పు। దారిఁజనినవాఁడేని భూధవునిలోఁద
నదియు నిదియుఁ గల్పించి పిన్నమ్మపల్కు। జిహ్వ రాకుండఁ జేయుఁడీ శిరము వంతు.

చిత్రా—వీరందఱు నిగ్రహానుగ్రహ సమర్థులా? వీరు ధర్మవర్తనులు కాఁబట్టి కాఁబోలు నిన్ను వరించిన నాకు ముదుకండగుమగండు సంభవించెను. అప్పుడు వీరేమూలల దాఁగినారో? ఇప్పుడుమాత్రము తగుదుమని సిగ్గులేక తలలెత్తియెట్లు వచ్చెదరో నేనును జూచెద గాక.

సారం—(తనలో) మిత్రమా! సుబుద్ధీ! నీవు నిజముగా సుబుద్ధివే. నీమాటవిన్న నాకీ యాపద రాదుగదా! ఇట్టికష్టంబు నేనుగాంచుచుండగా మాపినతల్లి మనంబు నద్దములోఁ జూచినట్లు చెప్ప నీవాక్యంబు లేలవిందును? దిగినఁ గదా లోతుతెలియుటని

సీ. దరిలేని దుఃఖసాగరమును దాటంగ యానపాత్రము గాదె యాప్తుమాట
సకలకార్యవిధాన సంతానమునుజూప నమలాంజనము కాదె యాప్తుమాట
భద్రపరంపరాప్రాసాదమును నెక్క నారోహణము కాదె యాప్తుమాట
కామాదిరిపుశైల ఘనగర్వమును బాప ప్రోదినియగుకాదె యాప్తుమాట.

గీ. అలమనోరథబీజంబులంకురింప। నమృతవర్షపాతము గాదె యాప్తుమాట
అట్టియాప్తుమాట విడిచినట్టి నాకు। నిట్టిచేటులు గాక మఱెట్టివగును.

విచారించిన నేమిఫలము ఏగెదను గాక. (నిష్క్రమించును.)

చిత్రా—ఇంతదనుక నెప్పుడితఁడు వచ్చునాయని కొండంతయాశతో నుంటిని.

నేఁటితో నంతరించెదనుగదా! ఇఁక నా సఖి మనోరమ మోము నెట్లు గాంతును? కాంచకేమి? సఖీ! మనోరమా!

మనో—(ప్రవేశించి) అమ్మా! విచారముగా నుంటివి. నీ మనోభిలాషంబు నెరవేర లేదా యేమి? నావీనుల నమృతము పోసెదవా? విషము పోసెదవా?

చిత్రా—మందభాగ్యలకమృతమా? వాఁడు రాతిగుండె గలవాఁడుగదా? ఎన్నిమాయలు చేసిన నవియన్నియు నిష్ఫలంబులయ్యె. ఎంతబతిమాలిన నావంతయు దయబూనఁడయ్యె. నిందించినను బాధములేకపోయె. నేరముల భయంబు బెట్టిన నణుమాత్రము ధృతివీడఁడయ్యె. ముందే యుపాయంబు తోఁచదు. ఉపాయమేటికి? వాని మూలాన బలవంతముగాఁ జచ్చునంత రోగం బొదవె. ఇంతదనుక వాఁడు వచ్చి నన్నలరించునని కొనయూపిరితో నుంటిని. ఇప్పుడదికూడఁ [illegible] వీడవలసివచ్చె.

మనో—అమ్మా! నీ మాటయే వినలేదా? ఎంతద్రోహి!

చిత్రా—అయిననేమి? వీఁడెక బ్రతికి బట్ట గట్టునా?

మనో—ఇట్టి మూర్ఖులు బ్రతుకనేమి?

చిత్రా—బ్రతుకువాఁడైన నాయానలేల యంగీకరింపఁడు? నా ధవుఁడు వచ్చిన తరువాత జూడుము.

మనో—ఏమిచేసెదవు?

చిత్రా—వానిచే బలవంతంబునఁ బట్టఁబడినదానివలె నుండెద నేఁడు నాథుండు వచ్చునని వింటిని. వచ్చుసమయంబయినది నే నీగది తలుపుమూసి యేడ్చుచు నేమియుఁ జెప్ప విదానివలె నున్నన్నో మాయలు చెప్పెదను. నీవును సమయము వచ్చినప్పుడు తోడుపడవలయును.

మనో—ఆసంగతి నాకు వేరె జెప్పవలయునా? సారంగధరుని యందే దోషమున్నదని కోటి బొంకులయిన బొంకెదను. (ఆలించి) కాలిచప్పుడు వినవచ్చుచున్నది. రాజుగారే యయియుండవచ్చును. నేను బోయెదను, నీవు నీ ప్రయత్నంబున నుండుము.

(నిష్క్రమించును.)

చిత్రాం—గది తలుపులు వేసికొని పండుకొని మొట్టమొదట నా నాథునికయి పరితపించియుఁ బిదప నతనిని సారంగధరునిగాఁ బయికి నెంచి యనంగీకారమున జీవాట్లను బెట్టియు టంక మరికొన్నట్లు బొంకెదను. (అని తలుపులు వేసి పండుకొనును.)

రాజ—(ప్రవేశించి) ఎన్నిదినములకు నా సుందరి సుందర మందిరంబుఁ గాంచి యానంద మొందఁగలిగితిని. ఇప్పుడుగదా నా వేటయందలి శ్రమ యంతయుఁ దీఱినది. ఎట్టి

సుఖంబులయినను పారసాక్షి పరసనున్నప్పుడే యవి సుఖంబుగాని లేనిచో నవి శేయి యయినను దుఃఖంబులుగానే పరిణమించును. ఈమాటలతోఁ గాలహరణ మగుచున్నది. వీనితోఁ బ్రయోజనమేమి? నాసఖి ముఖచంద్రునిఁ జూచి మదన మోహాంధకారంబున బాపుకొనియెదఁ గాక! (ముందునకు నడచి విస్మయముతో) ఏమి! యీహర్మ్యశాల్యము వెలవెలఁ బాఱుచున్నది. కారణం బేమియయి యుండ వచ్చును? ఇక్కడ లెక్కలొక్క చెలికత్తెయయినను గానరాకున్నది.

సీ. ఎపుడు గాంచిన వీణనింపుగా వాయించు వాయింపదేలొకో వనితయిపుడు
ఎపుడు గాంచినఁ జిల్కఁ గృపతోడఁ బలికించుఁ బలికింపదేలొకో కలికి యిపుడు
ఎపుడు గాంచిన నెమ్మి నెంతేని నాడించు నాడింపదేలొకో యతివ యిపుడు
ఎపుడు గాంచిన నంచ నెలమినినడపించు నడపింపదేలొకో నాతి యిపుడు

గీ. ఎపుడు గాంచిన నారాక కెదురుచూచు। చుండుఁదాఁ జూడదేలొకో యువిదయిపుడు
తొంటిచందాన నీమెడతోఁ చదేమి । కారణం బేదియో నాకుఁ గానరాదు.

నాప్రియురాలు మున్నెన్నఁడు నా కాలిచప్పుడు వినినంతమాత్రముననే మొగ మింతో చేనుకొని నాపాలికి మదనరాజ్యలక్ష్మియోయన నేతెంచుచుండు. ఇప్పుడు రాకుండుటకుఁ గతంబేమి? హాస్యంబునకయి యెందేని డాగియుండెఁ గాఁబోలు. వెదకిచూచెదను. (దిక్కులన్నిచూచి) ఎచ్చటఁజూచినను గనుపింపకున్నది.

క. ఏదీ నావలపుల నెల । వేదీ నా ముద్దుగుమ్మ యేదీ ప్రాణం
బేదీ ప్రమోదమూలం । బేదీ చిత్తాంగి రాణి యేదీ యేదీ.

మత్త. కాంత గానఁగ రావు మేదను గాన నారొడఁ బూనితో
వంతమూనుచు నన్ను వంతల పాలుసేయఁగ డాఁగితో
కంతుఁ డేసెడు బాణజాలము కారుచిచ్చు విధాన న
న్నంతకంతకు వేగ్రిల్చుచున్నది యాదరింపుచుఁ బ్రోవుమా.

చ. మనము నెఱుంగఁ గొంచి పలుమాయల డాఁగుడు మూఁతలాడెదో
వనజశరుండు బాణముల వైవఁగ మేనరికంబు లాడెదో
వనజదళాక్షి నీకుఁ బగవాఁడనొ దానునియుందుఁ దప్పుగాం
చినయెడ దాని వేగ్రిల్మడచి చెప్పుమ లెక్కకు నొక్కటేనియున్.

తప్పులకేమి? వేఱుగాఁ జెప్పవలయునా? ఒంటిగా నిన్నిక్కడ డించి విపినంబు కేగిన తప్పుకన్న గొప్పతప్పొకటిగలదా? అందులకా యలుకను బూనితివి.

చ. అలుకను వీడవే వరముఖాంబురుహంబును నెత్తిచూడవే
వలపునఁ జీరవే హృదయపద్మమురంజిల ముద్దుఁబెట్టవే
పల్కుచుఁ బల్కవే యలరుఁ గోలలతోఁ ల్లల నెల్లమున్నవే
సలిపినయట్టితప్పుఁ గృపసైపుము చేతులనెత్తి మ్రొక్కెదన్.

ఒకవేళ నీ మ్రొక్కుతో నీయాగ్రహము దీఱకున్న నే శిక్షనయిన విధించి నన్ను నీ యనుగ్రహపాత్రునిఁగాఁ జేయుము.

మ. స్ఫటికంబంచున బద్మరాగమువలెన్ సౌగైనచెక్కుల్పైఁ
బటుతాంబూలరసంపుముద్ర నొనరింపన్ జూచు నందీని కోఁ
గిఁట నొక్కుంగనుజూడు జంభఫలభంగిన్ జేతనాడింపు మీ
నటులాడించెద పట్టులాడెదను నారీ జంత్రపుం బొమ్మగాన్.

చిత్రాం—(తనలో) ఇంతమోహంబుగలిగిన మనోహరుం డేదిచెప్పిన విశ్వసింపఁడు? అంత తొందరగాఁ జెప్పనేల? నిదురాకకై నేను జింతించుచున్నట్లు నటించెద.

చ. సుమశరరూప వక్త్రజితసోమ మనోభవ యిట్టులైను ప్రా
ణములను నీయెడన్నిలిపి నాడులు వ్రేలులమీఁద నెన్నుచున్
నిమిషము వత్సరంబువలె నేదురపిల్లఁగ రావదేమి వ్యా
ఘ్రముఖమృగాళిమ్రింగెనో కిరాతులు గొంతునుగోసి చంపిరో.

రాజ—(ఆలకించి తనలో) స్వరముయొక్క వైఖరినిఁ జూడఁగా నాసతిదిగానే యున్నది. సమీపంబుననున్న యీమందిరంబున గవాటము వేసికొనియున్నది, గవాక్షమార్గంబున జూచెద. (చూచి ప్రకాశముగా)

గీ. సాంద్రజలధరాచ్ఛాదిత చంద్రుపోలె । శైవలాంతర్గత సలిలజంబు రీతిఁ
బత్రసంచయచ్ఛన్న పుష్పంబుభాతిఁ । గరిముమానినవలువచేఁ గ్రాలెనాతి.

గీ. కారణం బేమొతోఁచదుగాని కాంత । వన్నెవాసి దొలఁగి గన్పట్టుచుండెఁ
బ్రభలవెగ్గు మధ్యందినభానుబింబ । భానువులచేత వాడిన వల్లికరణి.

చిత్రాం—

ఉ. కూరిమిమీఱ నంకమునఁ గల్కుచు వింతపుకౌఁగిలింతలన్
మారసుఖాబ్ధిఁ దేలకిట మానిని మీసిరిరెండుచేతులన్
జీరరనిండ బుఱ్ఱునె యినీ యిఁక గాపురమెట్లునేతు నా
కీరముతోడుచత్తు శుచి కీలల ప్రాణమనంగఁ బుట్టెఁడే.

రాజ—అంతసాహసము వలదు. నే నిదే వచ్చితినిగదా! నీకేమిఁ గొదువ.

చ. తలిరులవిల్తుఁడన్ బెడుగుదయ్యము పట్టెను నన్ను గాననో
కలికి పదంబు సందె యనుగంటలు చప్పుడు సేసి పావురా
పలుకుల మంత్రమున్నుడివి పాయక పుప్పొడి మూదివెట్టి యా
వల నధరామృతంబనెడు భవ్యపు దీర్థము నిచ్చి గావుమా.

ఇంకను వచ్చి నాయభీష్టంబును దీర్చుకుంటివా నీకుఁ గరుణ రాకుండిన నీవిరహ మేకరణి సైరింతు? నీకుఁ జేతులెత్తి జోతలిడినందులకు మదనరాజ్యం బేలునట్టుల దీవింపవా?

చిత్రాం—ఓరీ! తోడు లేనప్పుడు నన్నిట్టులేచుట పాడిగాదు. నానాథుఁడు నాచెంతనే యుండిన నన్నిట్టుల బాధింపజాలవుగదా!

రాజ—(తనలో) ఈబాధించుచున్న వాఁడెవ్వఁడు? మదనుఁడా యేమి? వాఁడేగదా విరహిణుల మీఁదికి గొంటికాలుతోఁ జనుచుండును. (ప్ర) మన మిరువరమేకమయిన నింక నామదనుని యాటలు కొనసాగవు కావున కవాటంబును దెఱువుము.

చిత్రాం—

చ. అకట కవాటముల్ దెఱచినట్టి నిశాంతములోనఁ గుక్క సొ
చ్చు కరణి తోడు లేనపుడు చొచ్చితి వంతిపురంబు స్వచ్ఛచం
ద్రకులవరాబ్ధిలోఁ బొడమి తాతల తండ్రుల నాటిధర్మముల్
సకలము మంటఁబెట్టితివి చాలును గాలము నీకుచెల్లెరా!

రాజ—(తనలో) ఎవ్వఁడో చంద్రవంశజుఁడు తన్ను బాధింపుచున్నాఁడని చెప్పుచున్నది. ఇక్కడ నన్యులెవరు లేరు. కలవరింపు చున్నదేమో? (ప్ర) అన్నుల మిన్నా! కన్నులు విప్పిచూడుము.

చిత్రాం—ఓ దైవమా!

ఉ. సంగతు మెప్పుడేని విడఁజాలని నాథుఁడు లేనివేళ సా
రంగధరుండు నిర్దయత నాఁటని బాములఁ బెట్టుచుండఁ జి
త్రాంగిని నెంతదాన నకటా బ్రతికింపఁ దలంచినావొ యీ
యొంగిలిజీవితంబు వలదెట్టులొ యట్టులఁ జంపవేడెదన్.

రాజ—(తనలో) ఈబాములను బెట్టు సారంగధరుఁ డెవండు? నా కుమారుఁడు కాఁడుగదా వాఁడేయైన బాముల నేలబెట్టును? దుర్మార్గుఁ డా చంద్రుఁడు నా

వలయును (ప్ర) ఓసుందరీ! నీజీవితేశ్వరుండు వచ్చినాఁడు జీవంబుల విడుచునంత నిలుగు నీకేమివచ్చె? తలుపుఁ దీయుము.

చిత్రాం—ఔరా! సారంగధరా! ఎట్టిమాయలు పన్నుచున్నావు.

చ. పొలఁతుక నీదుభర్తనని బొంకులనాడెద వంతమాత్రనిన్
దలఁతునె భర్తగా నివిగదా యవలోడ వసంతమాసు భం
గులఁ బతిచెంతలేమి నికఁ గోరిక పండెనటంచుఁ దాటియా
తుల వడిఁ గట్టవచ్చితివొకో చెవు లీమెకుఁ దప్పఁగుట్టిరే.

శా. ఏమి ప్రేలెదు నాల్కచీలికలుగాదే పక్కునన్ వ్రక్కలై.
భూమిన్ దూలదె నీదుమస్తకము జెప్పంబెట్టి కొట్టింతు సీ
సీ! మూర్ఖా యిఁక నోరుమూసి చను డాసెన్ జావు నీతొత్తురే
రీమూలన్ బడి యింత యంత తినిరో యేమన్న నీవోర్వఁగన్.

ఉ. పుట్టితివేని సర్వజన పూజ్యతఁ గాంచిన రాజుకడ్పునన్
బట్టితివేని నీజనకు పాణితలంబును నేను సాధ్వినై
మెట్టితివేని నీగృహము మేదిని ధర్మము గల్గెనేనియా
కట్టిఁడి వేగ వ్రద్దలగుఁ గావుత నీతల వేయి చెక్కలై.

తండ్రి చేపట్టినదానినిఁ బట్టవచ్చితివా? నీకు వావివరసలు లేవా? సీ! మూఢుఁడా! నీవు పెట్టుచున్న చెట్టలకు నాయట్టిసాధ్వి యిప్పటికే మేనువిడవవలసినది కాని నా నాథుండు దగ్గరలేమి నొంటరిదానిని బలవంతముగా మరణించుట యుచితము కాదనియు నాథుఁడువచ్చినపిదప నమ్మహానీయ సుందర పాదారవింద సన్నిధానమున విడుచుటకై ప్రాణంబుల నెట్టులెట్లో నిల్పుకొంటిని.

రాజ—ఎవరో దేవిని బాధించుచుండిరని యెంచ నిప్పటికిఁ గదా! సారంగధరుండని ముంజేతి కంకణంబువలె స్పష్టమయినది. (కోపముతో)

గీ. క్రూర నీకామమును దీర్చుకొనుట కొఱకు । వెలఁది పినతల్లి వలయునే వృజనభీతి
వదలి ప్రసాదమును విడువంగఁ బాత । కుండు దేవాలయమ్మును గోరినట్లు.

నాదగ్గఱ నున్నప్పు డెన్నియో నీ నీతులు చెప్పితివి తుదకు నీతులన్నియు నీ రీతిగాఁ బరిణమించెనా? నీకుఁ జిత్రాంగి చెప్పినటుల కాలంబాసన్నమైనది కాఁబట్టియే నీ కీబుద్ధి పుట్టినది. "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధి" యను వాక్యోక్తి తప్పునా? (కోపముతో) మూఢా! సారంగధరా!

చ. జననికి పాణిపద్మము నిజంబుగఁ బట్టినదాని సాధ్వినిన్
జననిసమానఁగా హృదయ సారసమందుఁ దలంపకిట్టి లీ
పని నొనరించితే పరమపాతక కన్నులఁ గానకార! యౌ
వనపు మదంబునం దిరుగువారలు వావిని నైన నెంతురే.

చిత్రాం—(తనలో) ఇతని క్రోధానలంబును వచనేంధనంబులచే మఱింత ప్రజ్వరిల్ల జేసెద. (ప్ర) ఔరా! సారంగధరా! నీవు సారంగధరుండవు కానట్టును నానాథుం డవయి ఆగ్రహపడుచున్నటులను మీతండ్రిగారి స్వరమువంటి స్వరముతో బ్రకటింపఁ జేయుచున్నావా? ఎంతమాయలమారివి. ఇంతమాత్రమునకు నేను లోబడి తలుపులుతీసి నీవంచనకు లోబడుదునని యనుకొంటివా? సీ! పామ్మ వా! మనోహరా! ఏయవమానంబును నొందఁకుండ రక్షింపుము. నాపాలిఁటి మిత్తి వలె నీకీవేట యెక్కడ దాపరించినది.

రాజ—(తనలో) దేవి యింకను నన్ను సారంగధరునిఁగ నెంచి నాకయి పరితపించు చున్నది. ఏదయిన నొకయానవాలు స్మృతికిఁ దెచ్చెదను. (ప్ర) జీవితేశ్వరీ! మున్నొకనాఁడు వసంతకాలంబున నవ్యలతా వితానముక్రింద నలరులసెజ్జపయి మనము పవ్వళించియుండఁగా—

చ. అలుకలుఁగీరి లేదములపాకుల మడ్పులఁ జేతికిచ్చి య
ప్వలఁ జిఱునవ్వుతో జిలుగువల్వను నేసవరింపఁదలంచుమం
చెలమిసినొక్క ముద్దొసఁగి తెంతయుఁ దీపులకెల్లఁ దీపియై
వెలయుచు నాకదేపదులు వేలును లత్తుకఁ గోట్లుఁ జేయఁగన్.

మ. చెలివంకం గనిపల్కువేళ వెనుకేఁ జేదోయిఁ గందోయిఁ గ
ప్పలిన్ డాఁగుడు మూఁతలాడగను మావారెవ్వరో పేరుమం
బలుకుండన్నను బల్కకున్నఁ బలుకే బంగారమాయంచుఁ జ
క్కిలిగింత న్వడిపించుకొంటే వతనిన్ గ్రీఁగంట వీక్షింపుమా.

చిత్రాం—(తలుపు తీసి) నాథా! నాకన్నులకగపడితిరి. ఇదియే నాజన్మమునకుఁ బదివేలు. పరపురుషావమానిత నగు నేనీ తుచ్ఛశరీరంబును విసర్జించి యశంబు గాంతును. ఇంతకు మున్నే చావఁదలఁచియు మిమ్మొకసారి కన్నులారఁ గాంచి చావనుంటి.

రాజ—

గీ. కళలనొప్పు కలికి నిన్నుఁ గాంచివాఁడు। చేటుపాటు నెఱుంగక చేరినాఁడె
గండుదీపకళికఁ జూచి పండటంచు। గరముపజ్జగదియు కీటకంబు కరణి.

చిత్రాం—

క. మానమె భోగము భాగ్యము । మానమె సకలంబునమ్మ మనుజాధీశా
మానము నశించినపిదపఁ । బ్రాణంబులిఁకేల దుఃఖపరములె గావే.

ఇంక నాకీ యొంగిలి బ్రతుకెందులకు? పతిచేతిలోఁ జచ్చిన సతికి సద్గతిగల దందురు. కావునఁ గరవాలంబునఁ గంఠంబును నఱికివేయుఁడు లేదా నాచేతికీ ఖడ్గమిచ్చిన నేనిదే నఱుకకొనియెద. నలువురి లోపలఁ దలయెత్తుకొని తిరుగఁజాల.

రాజ—నీకీతొందర యేటికి? అపరాధియగువాఁడు చావక నీవు చావనేల?

శా. ఏమేమీ పినతల్లియంచు మది హా నింతైన శంకింపలే
దా మూర్ఖుం డవినీతుఁ డుత్కటుఁడు నా యాభీలఖడ్గాన నా
కామాంధుల్ వడి ఖండఖండములుగా ఖండింతు హింసాహ్వామీ
భూమీశుల్ నిరయాబ్ధిముంచిన నదేపూజ్యంపు స్వర్గంబగుల్.

(తనలో) ఓరాజరాజనరేంద్రా! త్వరపడకుము చిత్రాంగియందలి మోహంబుచే నామె చెప్పినమాట విని కులవర్ధనుండగు కుమారు నొక్కరునిఁ జంపుకొని తరువాత నీవేమిచేసెదవు? తప్పొప్పుల నారయ వలదా? (శిరఃకంపముచేసి) అరయు టెట్లు?

ఉ. మానుని సద్గుణావళులఁ జూచిన నాతఁడు దుష్టకార్యముం
బూనఁడటంచుఁ దోఁచుఁ గెలి బోరున బోరున దుఃఖమొందుటల్
గానఁగ నిట్లు చేసెనని గానఁగనౌ నెది నిశ్చయంబొ యే
దే తెలియంగ లేమి మది యిట్టటు నయ్యెలభంగి లాగెడున్.

ఓదయామయా! పరాత్పరా! ఈజగంబులకెల్ల సాక్షిభూతుండ వీవే కదా. చిత్రాంగి తప్పిదమో సారంగధరుని తప్పిదమో నాకుఁ దెలియునట్లు ప్రసాదింపుము. (యోజించి) తెలియవలసిన దేమున్నది. హస్తామలకంబువలెఁ గన్పడుచున్నది. వాఁడీతప్పు జేయనిచో నీ కాంత నగపునకుఁ గారణం బేమి? రత్నాంగికన్న నెక్కుడు ప్రేమతోఁ జూచు నీపె సారంగధరునిమీఁద లేనిమాట పల్కునా? పెత్తిమమకారము వెత్తిగారాబము గలిగి పట్టమహాయికమే పుట్టిల్లుగాఁగల యీకాంత పరిభవింపఁ బడనిచో నిటుల వెతపొందదు. నన్ను సారంగధరునిఁ గాంచి నప్పుడేమో చెప్పుమగాని నిశ్చయంబుగాఁ గనిన వెనుక నీ కుమారుఁ డిటుల చేసెనని నోట నయిన నుడువదయ్యె. అటుల నుడువక పోవుటయే గాక మానహానిచేఁ బ్రాణహాని గోరుచుండె నవును. పతివ్రతలు తమ్ము నేరమైన బాధించిన లోలోపల దుఃఖించుచుఁ దమ చావునకయి తెగింతురు గాని పెఱవారినిఁ బీడింపఁజూడరు. కావున సారంగధరుని తప్పుగాని చిత్రాంగి తప్పుగాదు. (యోజించి) ఆ సారంగధరుఁడయిన నిట్టి కట్టిడి కార్యంబునకు నొడిగట్టునా? పరకాంతలను సాక్షాన్మాతృభావంబున జూచుచుండును. ఏనాఁడయిన నెప్పటనయిన లెక్కకు నొక్క చీఁకటి తప్పైన

రించినట్టుల వినికని యెఱుంగను. చీఁకటితప్పుమాటుటుండదనిమ్ము ఎవరిచేతనయిన వ్రేలు చూపించు కొననివాఁడు తలఁపరాని పినతల్లిని వేఁడునా. వట్టిమాట వట్టిమాట. చిత్రాంగి సవతితల్లిగదా సపత్నిమాత యెందయిన సపత్నియే కావున వానిపై నిట్టి నింద మోపె. కాంత యనియు నందేమియు నెఱుంగని గోలయనియుఁ దలంపుచుం టిని. కాంతయయిన నేమి పురుషునికన్న నెక్కుడు సాహసము కలిగియుండును గదా. ఏమెఱుంగ నటుల పయికి గమనించినంత మాత్రమున నెఱుంగనివా రౌదురా! పయికేమి యెఱుంగనివానివలె నీతులు చెప్పుచు దుర్గుణంబుల కాశ్రయులయిన వారెందరు లేరు దుర్గుణంబులు గలవారు కొందఱు తమగుణంబులు వెల్లడి యగునేమో యని జంకుచేఁ దొలుదొలుత దంభవేషంబులు పూని యుండెదరు. లేకున్న మాయ వేషములతోఁ బనియేమి? కావునఁ జిత్రాంగి తప్పే నిజము. (యోజించి) కన్నులార చూడని విషయంబు నిదమిద్ధమని సిద్ధాంతీకరించు టెట్లు. అదియునుంగాక కోపమువచ్చినప్పు డేకార్యంబును జేయఁగూడదుకదా? శాంత బుద్ధితోఁ జక్కఁగా యోజించి దానిపయితోఁచు పర్యవసాన ప్రకారంబునఁ బ్రవ ర్తించుట శ్రేయము. (ప్ర) ఓకాంతామణీ! చింతనుడుగుము. వాని నిప్పుడ కారాగృహంబున నేనుంచి న్యాయసభయందు న్యాయాన్యాయంబుల విమర్శించెద.

చిత్రాం—జీవితేచ్ఛగలవారికి న్యాయాన్యాయంబులు గాని యవమానావలంబునఁ గాలుచున్న నాకునేల? శరీర విముక్తికన్నఁ బెఱదారి యక్కఱలేదు. మీ రుండఁగానే వాఁడిట్లుచేసెను; చెప్ప సిగ్గగుచున్నది. ఆనాఁడు ద్రౌపదియయిన సైంధవునిచే నింతహీనముగా బరిభవింపఁ బడలేదని తలంచెద. జీవితేశ్వరా! ఇంక నే నొరులకంట నెట్లు పడుదును? ముత్తయిదువుచావు ననుగ్రహింపుఁడు. అవ మానరోషంబులు నన్నావేశింప మిమ్ము నాదురాత్మునిగా నెంచి నోటికొలంది దూల నాడితి తన యవమానమున కెట్టులొనర్చినను ద్రికరణశుద్ధిగా మిమ్ము సాక్షాద్దైవం బుగా నెంచు నీచిత్రాంగి భర్తను దూరినందులకు బ్రదుకఁజాలదు. కావునఁ జంపి స్వర్గమునకుఁ బంపుఁడు.

రాజ—ఎట్టి ముద్దరాలవు! నన్ను సారంగధరునిగా నెంచి యట్టులాడితివి. మతి యొందుకాదు కావున నీకావంతయుఁ బాపంబులేదు. దేవీ! నీవీ పాపాత్ముని దర్శనంబుజేసి ఘటించిన దోషమ్మును దొలఁగించుకొనుటకు దేవదేవు నారాధింపఁ జనుము. నే నాదురాత్ముని శిక్షింప న్యాయస్థానంబునకుం బోయెద.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

గద్య—ఇది అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర
ప్రణీత సారంగధర నాటకమునందలి
తృతీయాంకము.

శ్రీ

సారంగధరనాటకము.

చతుర్థాంకము.

(కారాగృహము.)

సారం—

గీ. ఎట్టివానిగర్భంబునఁ బుట్టనేమి । యెట్టిసిరులను దులదూఁగనేమి నేఁటి
కెట్టి యపకీర్తిపాలయి యిడుమలొంద । వలసె గాలమహాత్త్వంబుఁ దెలియనగునె.

ఇట్లు ముందే తెలిసినఁ దగినంత జాగరూకతఁ గలిగియే యుందును.

సీ. చెలికాని నుడిబెడ కలరవక్రీడ కేటికిఁ బోయినాఁడ నొక్కొ
పోయినఁబో కూకిపోయి నా పినతల్లి భవనంబుపై నేల వ్రాలెనొక్కొ
వ్రాలెనుబో యాయఁ బ్రార్థింప నీయక కొమరుని నన్నేల కోరెనొక్కొ
కోరెనుబో చెల్మి కూడదంచును బల్క నదియేల తండ్రితో నుడివెనొక్కొ

గీ. నుడివెఁబో సత్యమెన్నక కడిమిఁ దండ్రి । యిట్టిదండన మేల విధించెనొక్కొ
అక్కటా! ధాతయాఁ వ్రాతయలికమందు । మూఁడుబంతులఁ వ్రాసెగాఁబోలు నొక్కొ!

జరగినదానికి వగచిననేమికలదు? వగచిన నీముప్పు దప్పునా? ముప్పున కేమిగాని నిందకుఁ దలయెత్తఁజాలకున్నాఁడ. మాయమ్మను, సుబుద్ధిని నెట్లు చూడఁగలను? తొలిబామునం దెవ్వరి నిష్కారణముగా బాధించితినో యిప్పుడది ప్రాప్తమయ్యె.

సీ. పినతల్లి సుతుఁడంచు క్షేమింపఁదాయెఁగా దాయగానే నన్నుఁ దలఁచెఁగాని
కనిపెట్టలేఁడయ్యె జనకుండు న్యాయంబు నాయంబుజాక్షి వాక్యములనమ్మి
మంచిదెల్పెడు మంత్రి మన్నింపఁగంటిగా కంటిగా ముందునఁ గలఫలంబు
దైవమైనను ముప్పుదప్పింపఁడాయెఁగా డాయఁగావచ్చి యన్యాయమంచు

గీ. నక్కటా! యెవ్వరిఁక దిక్కటంచుఁ జేరు । వాఁడ నెయ్యదిమార్గ మెవ్వారికైనఁ
గఠినవిధి పరిపాకంబుఁ గాదటంచుఁ । దాటఁగోరంత శక్యంబు దలఁపలేరు.

సుబు—(ప్రవేశించి)

చ. హరహర యెంతమాట వినవయ్యెను నెచ్చెలికట్టివాము చే
కురెఁ గలలోననైన ననుఁగూరిమి వీడనివానిబాసి యి

ద్ధర బ్రతుకంగఁజాల వడి దావధనంజయభీషణార్చులన్
శరనిధులందుఁ జొత్తు నిమిషంబునఁ బ్రాణము వోవునట్లుగన్.

నా మిత్రుండు కడగండ్లఁ బడుచుండ నే బ్రతికియున్న నేమిలాభము? ఏ యుపాయముననైన శరీరవిముక్తుండనయ్యెద పోయెదను. (కొంతదూరము నడచి) అయ్యో! పోవుటెట్లు?

ప్రాణహీనుని బాము శ్రుతులఁ బడినయంత। మేదినీతలమెల్లఁ దమిస్రమయ్యె
నశ్రుధారలు దృష్టుల నడ్డుపరచె। నింక నేవిధిఁ జనువాఁడ నేదితెరువు.

సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిని గోరుటచేతనా యతనికి బంధశాలయు వాసంబు కలిగినది? ఏమిది ఎంతవింతగా నున్నది,

పరమాత్మఁగని చిక్కఁబట్టఁగోరెడువాఁడు పరకాంతకౌఁగిటఁ బట్టుటెట్లు
ఈశనామామృతం బెపుడుఁ గ్రోలెడువాఁడు చెలిమోవి సుధ కాఁజెందుటెట్లు
సతతంబు సర్వేశు సంస్తుతించెడువాఁడు. తుచ్ఛవాక్యంబున దూలుటెట్లు
చీఁకటితప్పులఁ జేయ నీయనువాఁడు తప్పిలేక తనుదానె తలఁచుటెట్లు
హరుని మందిరంబులఁ జూడ నరుగువాఁడు। పరులశయ్యాగృహంబున కరుగుటెట్లు
తలప నింతయు తప్పు గాదు చిత్రాంగి తప్పె। యెంతకెంతైనదగరొకో యింతులన్న.

ఓ చిత్రాంగీ! యెంతపని నొనరించితివి? నీవు మానిసివి కావు కలియుగరాక్షసివని తలంచెద రాజునకు గాజులు తొడిగించి బొమ్మవలె నాడించుచుంటివి. పూలహారము వలె నుండి కాలసర్పమైతివా? ఇంతకు నిన్ననవలసిన పనియేమి? నీమనోరథంబు దీర్పనికన్న చే నీ వెన్నికల్లలు చెప్పినను నంతమాత్రముననే నిన్ను మహాపతివ్రతా శిరోమణిగానెంచి రాజిట్లు చేయవచ్చునా?

చ. వలపునఁ జేసి పార్థివుఁడు పాడితలంపక కాంత కల్లప
లుకుల నిజమంచు నమ్మి తనకూరిమి కుఱ్ఱను నిట్లు చేసె ని
చ్చలు నిజదారహస్తముల జంత్రపు బొమ్మలభంగి నాడు మ
ర్త్యులకును యుక్తమద్ది యిది యుక్తము కాదను జ్ఞానముండునే.

కాముకులకు జ్ఞానము లేకపోయినను సర్వేశ్వరుండయిన సత్యము వెల్లడింపఁ గూడదా?

చ. పటుమతి నాల్గుపాదములఁ బాయక ధర్మమునడ్పుచుండు న
క్కటికముఁ బూని యీశ్వర! యొకానొకదోషము లేని వానిపై

కుటిలమనమ్కురాలు వినగూడని నేరముబల్కువేళ న
చ్చటఁ గలమాట చెప్పకిటు సత్యము భగ్గున మంటబెట్టితే.

వీరితోఁ బనియేమి? నా సెచ్చెలి యీ కురంగట నున్న బంధశాలమంటున్నాఁ
డఁట సమీపించెదనుగాక! (సమీపించి) మిత్రమా!

గీ. రాహుచేఁగబళితుఁడైన రాజుకరణి। సైకతంబులోనున్న వజ్రంబుభంగి
వెన్నమనిలోని నిప్పట్లు నున్ననిన్ను। గాంచవలసె నాకన్నులు కాలిపోను.

నేఁడెట్టిదుర్దినము? దినమునననేల? నేనే పాతకుఁడను. కానిచో నేను వశీకృ
తేంద్రియు నిన్నిట్టుగాతునా? నీవు సుఖంబున్న సంతోషించు నేనుగష్టపడుచుండఁ
గాఁ గాంచఁగలనా? ఎంతపాప మెంతపాపము.

సారం—(సంశయించి తనలో) సీ! ఇంతదుర్మార్గున కింక సంశయ మెందులకు? (ప్ర)
మిత్రమా! వగవకుము.

సుబు—వగవకుండు టెట్లు? శోకవహ్ని నిలువెల్ల దహింపుచున్నది.

సీ. అపరంజిన గలచేనంద మొప్పెడునీవు పిండశృంఖలముచే వెలసినావె
పువ్వులసెజ్జపైఁ బవ్వళించెడునీవు పాషాణవేదిపై పండినావె
కనుసన్నచేతనే జనులనడ్పెడునీవు దాసులకనుసన్నఁ దనరినావె
ధర్మహర్మ్యంబుల వాసంబుగనునీవు బంధశాలయమందు బరగినావె

గీ. ప్రమనములు పరివేష్టింప వరలునీవు। విమనములుపరివేష్టింప వెలసినావె

సారం—

అక్కటా! యెట్టివారికైనను గల। కాలమొకరీతిఁ గాలంబు గడుపనగు నె.

(తనలో) ఆగతంబెఱింగి యితండు చెప్పినను విననైతి.

చ. ననువిడనాడి పోయిన వనంబున ముప్పగునంచుఁ దల్లి సె
ప్పినను డిదాఁటి దైవగతి బెబ్బులివాతగు పిల్లలేడి చా
డ్పునహితుఁ డెంత చెప్పినను బోయి విపత్తును జేతులార గొం
టిని విధివ్రాలు దాఁటుటకు నేనననెంతటివాఁడ లెక్కయే.

సుబు—

చ. తగదని నేను జెప్పఁ బినతల్లి యటంచును విశ్వసించి దై
వగతిని వాపె శోపవన వహ్నికి నింధనమైతె నన్ను న
త్యగణిత దుఃఖసాగరమునందున ముంచిరె నేటితోడనె
న్వగలను గుందుతల్లి నెడబాసితె మాకు బుణంబు దీఱితే.

సారం — మిత్రమా ! ఆయమ్మమీఁద నేల నేరం బాపాదించెదవు ? వినుము.

చ. తలఁపక దుష్కృతంబు పినతల్లినిఁ గోరె దురాత్ముఁ డంచు లో
కులను నింద సేయ విని కోపముఁ జెందకుమయ్య యెండచే
నలమటఁ జెందినీడ కొఱ కాసను దాళము క్రిందఁ జేరఁ ద
త్ఫలము శిరంబుపైఁ బడినభంగిని నయ్యెనుజుమ్మ నెచ్చలీ.

(తనలో) నన్ను దుర్మార్గుండని లోకము దూరుచుండెను గాఁబోలు? ఎట్టి యపకీర్తికి లోనయితిని.

ఆ. అకట మంచివాఁడ నన్న మాటనె నేను । చెడ్డవాఁడనైతి చెడుగునడువ
నేఁడు మొదలు వెతలు నే నేమి సేయుదు । స్థిరనభాగ్యనెట్లు నెందుగీర్తి.

కావలసినదంతయునయ్యె (ప్రి) నెచ్చెలీ ! ఎందఱెన్ని విధంబుల నాగ్రహించి నను నీవుమాత్రము మాటవినలేదని కోపమును జెందకుమా.

సుబు —

చ. జననమునాఁటగోలె విడఁజాలని నెయ్యము గల్గియుంట నీ
వనుభవమొందినట్టి గతి కారనిశోకము సందులేక నె
మ్మనముననిండియుంట నణుమాత్రముతావిఁక లేదు నాదు ప
ల్కులను విడనాడినందులకుఁ గోపమునిల్పఁగ మిత్రరత్నమా.

హా! హతదైవమా! సర్వసర్వంసహాధీశ్వర దివ్యమకుటచిరత్న రత్నప్రభావశోభిత పాదారవిందుండగు రాజరాజనరేంద్రునకుఁ గుమారుండై హృద్యానవద్య విద్యాధురంధరుండై శమదమాదిగుణమణిగణ ధరుండై నిజయశశ్చంద్రికచేతదిగ్వధూటీస్మితకపోలంబులకు వన్నెను బెట్టు సారంగధరునకా యిట్టి చెట్ట ?

సారం — మిత్రమా ! సుబుద్ధీ !

ఆ. గొప్పముప్పువచ్చు గొప్పవారికేఁ గాని । యింతయంతివారి కెందు రాదు
పొడవుచెట్టుమీఁద బిడుగు పడును గాని । పొట్టిచెట్టుమీఁద నెట్లుపడును.

అంతియేగాక.

గీ. తాలిమొక్కింతదప్ప భూకాంతులైన । వరలు సంపదలను గొట్లపాలుజేసి
గడపరాని విపత్తుల గడపిరజుని । వ్రాలుతలక్రిందుచేయు నెవ్వారికైన.

సుబు —

ఆ. సకలదానగతుల జనుల కాశ్రయమగు । నఘుఁడనీకు నెగ్గు నలిపెనకట
పండ్లుగలిగియున్న పాదపంబు గాంచి । తివ్వమంచు శిలల నువ్వినట్లు.

సారం—మిత్రమా సుబుద్ధీ! యూరడిల్లుము.

ఆ. సుఖము నొందువేళ సూనంబుచందాన । మనసు మృదులమగుచుఁ దనరవలయు
గష్టమొందువేళ గ్రావంబుచాడ్పున । మనసు కఠినమగుచుఁ దనరవలయు

సుబు—నీకష్టంబును గాంచిన పరమకిరాతునివంటి హృదయము మునకు నీరుగావలయును. ఇఁక నాయవస్థ నేమని చెప్పవచ్చు? హా! దైవమా! ఘటనాఘటన చాతుర్య ధౌరేయా!

గీ. అమృతమును గ్రోలువానికైనఁ గాల । మావగింజంత విపరీతమయ్యె నేని
గంజి సైతంబు మూఁడులోకంబులందుఁ । గఱవగుటన్న చందంబు గానుపించె.

చ. నిరుపమకీర్తి సంయుతుఁడు నిర్మలచిత్తుఁడు ధర్మకార్య త
త్పరుఁడు పవిత్రవర్తనుఁడు పాపవిదూరుఁడు సత్యశీలుఁ డీ
ధరణిశివాత్మజుండు పినతల్లి యొనర్చిన మాయచేత ని
ష్కారణవిపత్తునొందె దయగావలె నిర్జరులార యుద్దమై.

సారం—సుబుద్ధీ! మాపినతల్లి తప్పేమియున్నది. ఆమెను దూరకుము. నీహితుని పురాకృత దుష్కృతపరిణామ మనుకొనుము.

సుబు—అట్లనుకొని యూరడిల్లుట యెట్లు? హా పరమేశ్వరా!

సీ. ఏకాంతమందైన నితరభామలగాంచి జననిభంగిని జూచు చక్రవర్తి
కలనైన నవ్వులాటలకైన నెన్నఁడు బొంకునాడనియట్టి పుణ్యమూర్తి
తనవారు పెరవారలను భేదమావంత మనమందు దలఁపని మాన్యకీర్తి
తనకపకారంబు నొనరింపఁ దలపక శుభముల నొనగూర్చు సుగుణవర్తి

గీ. కాఁడె సారంగధరుఁ డట్టివాఁ డకార । ణంబుగా బొందరాని కష్టంబు నొంద
దైవమాయ పేక్షించుట తగదు తగదు । నీకు నామాట వినరాదొ లేక లేదొ.

సారం—సఖా! సుబుద్ధివయ్యు నీవుకూడ మూఢునిమాడ్కి వగవ నేమియనవలయు వినుము.

గీ. కాలవశముచేఁ బ్రాప్తమై కష్టశతము । జనునకు నదయంత నదియె సమసిపోవు
సాంద్రమైన నీడలనీను జలదములు పంకజాతమిత్రునిఁ గప్పిపాయునటులు.

మిత్రుఁడా! జయసేన శూరసేనులు నాకు గనుపించలేదు. వారికిఁ బందెపుఁ బావురంబును ధనంబు నియ్యలేదు. వారిజాడ యేమైన నీకు దెలిసినదా?

సుబు—తెలియలేదు. అదియంతయు మాయగానున్నది నీకీముప్పు కలుగఁజేయఁగాఁ బోలు రాహుకేతువులవలె దాపరించినారు.

సేవ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! న్యాయసభ తెరచియున్నారు. మీమీఁద నారోపించిన నేరంబును బరిష్కరింపనున్నారు.

సుబు—సేవకా! చిన్నమ్మగారు; కాదు మారమ్మగారు.

సారం—సుబుద్ధీ! ఇంక నీవు మాచిన్నమ్మగారి చేమైన నన్ను నామీఁద నొట్టునుమీ. రాజాజ్ఞయయినది. పోదము. (అందఱు పరిక్రమింతురు.)

(న్యాయవాదులతో రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రవేశించును.)

రాజ—సారంగధరుని మీఁదఁ జిత్రాంగి తీసికొనివచ్చిన వివాదముతో నుభయపక్షంబులవారలును సమక్షంబున నుండిరా?

సుద—అందఱు సమక్షంబుః నుండిరి. విచారణజేయుట కెవిధమయిన యభ్యంతరము లేదు.

సుమం—అపరాధారోపిత యయిన చిత్రాంగిదేవిగారు సమక్షంబున లేరు కావున వారినిఁగూడ పిలిపింపవలయును.

రాజ—పిలిపింపవలసిన యవసరములేదు. ఇంతకుమున్నే యీవిషయమై యామెను విచారించి యుంటిని. కొదువ సమాచారంబు సాక్షులవలన స్పష్టంబు కాఁగలదు.

సుద—మనోరమను బిలిపింపవలయును. ఆమెయే మొదటిసాక్షి.

ధీమం—కింకరా! మనోరమను కేక వేయుము.

కింక—అయ్యా! చిత్తము, (ద్వారముకడఁకుబోయి) మనోరమా! మనోరమా! (అని కేక వేసి) అయ్యా! సిద్ధముగా నుండలేదు.

సుద—మరల నొక్కసారి పిలువుము.

కింక—(తనలో) అక్కడ లేక పోయిన నెవరిని బిలువవలయును. (బయటకు వచ్చి) మనోరమా! మనోరమా!

మనో—(ప్రవేశించి) చిత్తము.

ధీమం—మనోరమా! ప్రమాణము చేయుము. దేవునియెదుటఁ బ్రమాణముచేసి నిజము చెప్పెదను. యథార్థము కానిదేదియుఁ జెప్పను.

మనో—(అటులఁ జెప్పును)

సుద—నీవు చిత్రాంగిదేవిని, సారంగధరకుమారుని నెఱుంగుదువా ?

మనో—అయ్యా ! ఎఱుగుదును.

సుద—సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిదేవిగారి యంతఃపురంబునకు రాఁగా నీవు చూచితివా ?

మనో—చూచితిని

సుద—ఇప్పటి కెన్నిదినములైనది? ఏవేళ?

మనో—మూఁడుదినములయినది. సాయంకాలంబున.

సుద—అప్పుడు నీవేమి కనిపెట్టితివి ?

మనో—నేను ద్వారముకడనుండఁగా యువరాజుగారు వచ్చి రాజుగారు మృగయార్థంబు వెళ్లినారాయనియు, దేవిగారిప్పుడు లోపల నేకతంబుగ నున్నారాయనియు నన్నడిగి నేనౌనన నన్ను శారికాకీరంబులకు మేఁతఁబెట్టుమని పంపించి లోనికి వెళ్ళినారు. లోపల నేమిజరిగినదో నాకుఁ దెలియదుగాని మరల నేవచ్చునప్పుడు పయివలువ లేకయే తత్తరముతోఁ బరువిడుచుండ నేనెదురయి యేమని యడుగ నావంకఁ గన్నయినెత్తి చూడకయే వెళ్ళిరి. అప్పుడు నేనులోపలికిఁబోయి యమ్మగారినిఁ జూడఁగా బలవంతపెట్టఁబడినట్లు కనుపించిరి.

సుద—వీరపాలునిఁ బిలిపించవలయును.

ధీమం—కింకరా ! వీరపాలుని బిలువుము.

వీర—(ప్రవేశించి) చిత్తము.

ధీమం—వీరపాలుఁడా ! ప్రమాణము చేయుము. (వెనుకటివలెనే ప్రమాణవచనము.)

సుద—చిత్రాంగిదేవిగారిని, సారంగధరకుమారుని నీవెఱుంగుదువా ?

వీర—ఎఱుఁగుదును.

సుద—సారంగధరకుమారుండు చిత్రాంగిదేవిని బలవంతము చేసినవిషయం బెఱుంగుదువా ?

వీర—యెఱుఁగను.

సుద—దీనినిగూర్చి నీకుఁ దెలిసినదంతయు సభాస్థలియందు వెల్లడింపుము,

వీర—నేను ద్వారముకడనుండఁగా నేఁటికి మూఁడుదినంబులక్రిందట సాయంకాలంబున యువరాజుగా రమ్మగారి యంతఃపురంబునకువచ్చి తిరిగి రెండుగడియల కాలంబునఁ దొట్రుపాటుతోఁ బరువిడి పోవుచుండఁగా నేను జూచితిని. ఇంతకుమించి నాకేమియుఁ దెలియదు.

సుద—సుబుద్ధిని బిలిపించవలయును.

ధీమం—కింకరా! సుబుద్ధినిఁ బిలువుము.

కింక—అయ్యా! చిత్తము. సుబుద్ధిగారు! సుబుద్ధిగారు!

సుబు—(ప్రవేశించును.)

ధీమం—(ప్రమాణవచనమును జెప్పింపవలయును.)

సుద—మీరు చిత్రాంగిదేవిగారిని, సారంగధరుని నెఱుఁగుదురా?

సుబు—అయ్యా! ఎఱుఁగుదును.

సుద—సారంగధరునకు మీకు నన్యోన్యమైత్రి కలదనుట నిజమేనా?

సుబు—నిజమే.

సుద—సారంగధరుఁడు తృతీయా శుక్రవారమునాఁడు చిత్రాంగిదేవిగారి యువరోధం బునకు వెళ్ళియుండెనా?

సుబు—వెళ్ళెదనని నాతోఁ జెప్పెను.

సుద—ఎంతసమయంబున?

సుబు—ఒక యామమాత్రము ప్రొద్దుండెడు వేళ.

సుద—సారంగధరుఁ డొక్కఁడేనా? వెంట నెవరయిన నుండిరా?

సుబు—సారంగధరుఁ డొక్కఁడే.

సుద—సారంగధరుఁ డెన్నఁడయిన నిదివఱకు మీహితమును మీఱెనా?

సుబు—మీఱలేదు.

సుద—(కూర్చుండును.)

సుమం—(లేచి) ఈసాక్షుల ముువ్వురను మఱికొన్ని ప్రశ్నంబు లడుగుటకు నాజ్ఞ వేఁడెద.

రాజ—మంచిది తెలిసికొనుము.

సుమం—మనోరమా! పరపురుషుఁడైన సారంగధరుఁ డంతఃపురంబులోనికిఁ బోవు చుండ నీవేల యభ్యంతర పెట్టవైతివి?

మనో—అయ్యా! తల్లియొద్దకుఁబోవు కుమారు నడ్డగించుట యనావశ్యకంబని యెంచి తిని. కావున నడ్డుచెప్పనైతిని.

సుమం—సారంగధరుఁడు పరువిడి వెళ్ళినపిమ్మట చిత్రాంగిదేవి బలవంతపెట్టఁబడినట్లు న్నదని చెప్పియుంటివే దేనినిబట్టి యూహించితివి?

మనో — అయ్యా! దేవేరి మలినవస్త్రధారిణియై యుండుటనుబట్టియు, యువరాజుగారు తత్తరముతోఁ బరువిడిపోవుటనుబట్టియు, నట్లూహించితిని.

సుమం — దేవిగారీగతి నుండుట సారంగధరుని బలాత్కారమువలననే యని నిశ్చయింపఁగలవా?

మనో — నిశ్చయింపఁజాలను.

సుమం — మనోరమా! నీవు ప్రక్కకుఁ బొమ్ము. సుబుద్ధీ! సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిదేవిగారి యవరోధంబున కేమిపనిమీఁద నేగెను?

సుబు — ఆమేడపై వ్రాలిన పావురంబును గొనితెచ్చుటకు.

సుమం — ఆపావురం బెవరిది? ఆతఁ డొంటరిగా నక్కడకుఁ బోవ గతం బేమి?

సుబు — అది మాళవరాజ నందనుండగు జయసేనునిది. వీరు పందెమిడుకాలంబున నిరువురి పావురంబులలో నెవరిదైన నీరాజ్యంబున వ్రాలిన సారంగధరుండును మాళవదేశంబున వ్రాలిన జయసేనుండును స్వయముగాఁ దెచ్చియిచ్చుకొనునట్లు సమయం బేర్పరచుకొనుటచే సత్యహానికోర్వఁజాలక నేనువలదన్నను వినక యొంటరియై చనెను.

సుమం — (కూర్చుండును)

రాజ — సారంగధరా! నీవు చిత్రాంగిమేడకు వెళ్ళియుంటివా?

సారం — వెళ్ళితిని.

రాజ — ఈవస్త్ర మెవరిది?

సారం — నాదియే.

రాజ — అంతఃపురంబున నేమిజరిగినది?

సారం — (నిరుత్తరుండగును.)

రాజ — నిరుత్తరం బంగీకార సూచకంబా?

సారం — (తెల్లపడును.)

సుమ — చిత్రాంగిదేవేరిని సారంగధరుఁడు బలాత్కారంబు జేసినట్లు దేవేరిపక్షంబున విచారింపఁబడిన సాక్షులు మువ్వురివలన స్పష్టీకరింపఁబడియున్నది. ఎందుచేతనన సారంగధరుఁడు మందిరమందు ప్రవేశించునపుడు తన యుద్యమానుకూలముగా నుండునటుల రాజుగారు మృగయార్థంబు వెళ్ళినారా యనియు దేవిగారు లోపల నేకతంబుగా నున్నారా యనియు నీరెండుప్రశ్నంబులను దాసియైన మనోరమను నడిగియుండుటను బట్టియు ననావశ్యకంబుగా నాపెను శారికాకీరములకు మేఁతఁబెట్టుమను మిషచేత స్థలాంతరమునకుఁ బంపియుండుటంబట్టియు

నీతం దవరోధంబును దురుద్దేశముతోఁ బ్రవేశించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. మందిరాభ్యంతరమునకుఁ బోయి యచ్చట దేవేరిని సారంగధరుండు బలాత్కరింపని యెడల లోన రెండు గడియలకాల ముండుటకు గాని పిమ్మటఁ దత్తరపాటుతోఁ బరుగిడుటకుఁ గాని వచ్చునప్పుడు పైవలువ నచ్చట వీడుటకుఁ గాని మనోరమ చూచునపుడు దేవి మలినవస్త్రధారిణియై విచారముతో నుండుటకుఁగాని తగిన కారణము లుండవు. కావున సారంగధరుఁడే దోష మొనరించినట్లు నిశ్చయమగుచున్నది. సారంగధరునకు సుబుద్ధికి నన్యోన్యమైత్రి కలదనియు సుబుద్ధిమాట నెన్నఁడును మీఱలేదనియు ఋజువు కాఁబడినది. అట్టి సారంగధరునకుఁ జిత్రాంగిపైన మోహసంబంధమైన దురూహ చిరకాలమునుండి యతని మనంబునఁ బాతుకొనియుండుటను బట్టియే పరులకెవ్వరికిఁ దెలుపఁగూడదని యీదురూహ తన నెచ్చెలియైన సుబుద్ధికైనను జెప్పక దాచియుంచి యాతరుణము నాలోచించి ప్రాణసమానుఁడైన మిత్రుండగు సుబుద్ధి వలదన్నను వినక మందిరంబునకుఁ జనియె. అదియునుంగాక రాజకుమారులు వినోదార్థ మేర్పరుచుకొన్న యీ పందెములోని పావురంబును స్వయముగాఁ దెచ్చియిచ్చిన ట్లేర్పరుచుకొనుట యెంత హాస్యమైనను నిమిషచేత నెప్పుడును దోడు నీడవలెఁ దన్ను వెన్నంటియుండు సుబుద్ధిని వీడి యేకతంబునం దన యభీష్టకార్యమున కేగుట కవకాశము కలుగఁజేసికొనియెను. అందుచేత సారంగధరునకుఁ జిత్రాంగిదేవిగారియందు మోహముండుట నిశ్చయంబనియు సాహసముతోనందు దేవిని భంగపఱుప యత్నించెననియును నమ్మఁదగి యున్నది. కాబట్టి యీతప్పిద మొనర్చినందులకు సారంగధరునకుఁ దగుశిక్షను విధించుటకయి దేవరను బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

సుమం—(లేచి) చిత్రాంగి దేవిగారిని సారంగధరుఁడు బలాత్కరించినట్లు తేఁబడిన వివాదమునందలి సాక్ష్యమును బట్టిచూడ సారంగధరుఁ డపరాధియనుట కెంతమాత్రమవకాశము కనుపించలేదు. ఏలయన నంతఃపురస్త్రీలయం దన్యుల కాసకలిగె ననుట కల్ల. అందును దల్లియందుఁ గుమారునకు వలపుజనించెననుట మిక్కిలి విరుద్ధము. దేవేరిపక్షంబున విచారింపఁబడిన 12 సాక్షులు నిరంతరము మీయమ్మగారి మందిరంబునఁ గాచియుండి యామెచేఁ బోషింపఁబడు దాసదాసీజనంబులై యున్నారు. అదియునుగాక సారంగధరుఁడు నేర మొనరించుచుండఁగాఁ జూచితిమని చెప్పెడు ప్రత్యక్ష సాక్ష్యముగాని చేసియుండెనని సహేతుకముగా ననుమానించితిమని చెప్పెడు సాక్ష్యముగాని యెంతమాత్రము లేదు. మొదటిసాక్షియైన

మనోరమ చిత్రాంగిదేవిగారి యాజ్ఞప్రకారము సేవించుటకై యేర్పడినది కాని యొరుల యాజ్ఞ నెరవేర్చుటకుఁ గాదు. అట్టిమనోరమ సారంగధరునిచే నాజ్ఞాపింపఁబడిన కల్పితకార్య మొనరించుట కేగెననుట నమ్మఁదగినది గాదు. ఇదియును గాక మందిరము వెలుపల నప్పుడు సారంగధరుఁడే బలాత్కరింపఁబడిన ననంగీకారమ్మునఁ దత్తరపాటులోఁ బరువిడి యుండవచ్చును. కావున నేర మితఁడే చేసినాఁడని చెప్పుట కిదియొక కారణము కాదు. సారంగధరుఁడు మందిరమందు దురూహతోఁ బ్రవేశించినయెడల నచ్చట జాగరూకతతోడనే మెలంగుచుండును. అట్టివాఁడు తన కపటాచారమును సాక్ష్యము నీయఁదగిన తనపైవలువను మందిరమందు విడిచివచ్చుట పొసఁగదు. సారంగధరుఁడు బలాత్కరింపఁ బడుటలోఁ దనవసనం బపహరింపఁబడినందుననే దానినటవిడిచి పరువిడియుండవచ్చును. కాని లేనిచో నట్లు పరువిడుటకుఁ గాని వస్త్రంబువిడుటకు గాని తగు కారణంబు కాన్పింపదు. కావున సారంగధరుఁడు దోషియనుట కిదియొక కారణము కాదు. ఎవరిరాజ్యమునఁ బావురంబు వ్రాలినవారు స్వయముగాఁ దెచ్చి యియ్యవలెననుమాట జయసేనునిచే నుడువఁబడినది. కాని సారంగధరునివలన కాదు. రాజధర్మమునుబట్టి యితఁడందుల కంగీకరించుట యుచితమే. జయసేనునిచేఁ బంపబడిన పావురము చిత్రాంగిదేవిగారి మేడపై వ్రాలుననియుఁ దానచ్చట కేకతంబునఁ బోవచ్చుననియు ముందుగనే యూహించి పైబందెమున కంగీకరించెనని చెప్పుట శశవిషాణమ్ముగా నున్నది. అందుచే సారంగధరునకు మనంబున దురూహ పొడమియుండెననుట కివి కారణములు కావు. సారంగధరుండు సర్వశీలుండును సుగుణాకరుండును జితేంద్రియుండు నగుటచేఁ దనకుఁ దెలిసినవఱకు యథార్థమని యొప్పుకొనియె. ఇతని గుణంబులఁగూర్చి దేవర కెఱుంగరాని దెద్దియుఁ గానరాదు. సారంగధరుఁడు నిర్దోషి కావున నతనిపై నక్రమముగాఁ దేఁబడిన యానేరము తొలగించుటకుఁ బ్రార్థించెద.

రాజ.—ఒకానొకసమయంబునఁ గళంకమనస్కులు ధర్మజ్ఞులుగను మంచివారు కళంకమనస్కులుగను గాన్పించుచుందురు. మోహవిషము మెట్టిజ్ఞానము కలవారినైన నవినీతులఁజేయును. అట్టిమోహముగల పురుషులకు ధర్మాధర్మ విచక్షణయందు మనసు చొరదు. అందుకు నట్టిమోహంబుచేఁ బీడింపఁబడుచున్నను బుసుపప్రయత్నములేనిచో స్త్రీలు తమంతతాము పైకొనిరనుట విననివిషయము కావున సారంగధరుఁడే తప్పుచేసియుండునని నమ్మితిని. ఇందులకు మీ యభిప్రాయమేమి?
(ఉపప్రాడ్వివాకుల నడుగవలెను.)

ఉపపార్శ్వి—సారంగధరుఁడు గుణవంతుఁడైనను విచారణాంశంబులంబట్టి దోషిగాఁ గన్పించుచున్నాఁడు.

రాజ—అంతఃపురద్రోహికిఁ బదకరంబులు ఖండించుటయే శిక్ష కావున నట్లుచేయుటకుఁ దీర్మానింపఁబడినది.

సారం—

వ. కనఁబడు ప్రాణిసంఘము లోకానోక వేళకునైన నష్టమై
చనుట నిజంబుగాన మదిఁజావున కేమియు నేడ్వఁగాని పా
వనతరవంశమున్ జెఱుపఁ బాతకి నేల జనించినాఁడనో
యని పదియంత లెక్కుడుగ నశ్రుకణంబుల నింతు భూవరా.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

గద్య—ఇది అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర
ప్రణీత సారంగధర నాటకమునందలి
చతుర్థాంకము.

శ్రీ

సారంగధరనాటకము.

పంచమాంకము.

రాజభవనము.

(రాజరాజనరేంద్రుడు చిత్రాంగితో ప్రవేశించును.)

రాజ—

చ. గొనముల ప్రోవుముద్దులనుగూర్చెడు కుఱ్ఱవివేకశాలి కాం
చనసమవర్ణవిగ్రహుఁడు సర్వసులక్షణసంయుతుండు పా
వనచరితుండు పుణ్యములపంటని నమ్మినపుత్రుదప్పు జే
సెననుచు జంప బంపవలసెన్ కఠినంబులు రాజధర్మముల్.

చంప కుపేక్షించిన రాజా తన కుమారుఁ డగుటచేఁ దప్పుఁ జేసినను శిక్షింప కూరకుండె. మఱియొకరినయిన శిక్షింపఁడా? ఇంతకు మోహపాశ బద్ధులకు ధర్మంబు గడుదూరంబని పలుదెఱంగుల నిందింతురుగదా యని యట్టికఠినకృత్యంబున కొడిగట్టితివి. హా తండ్రీ! సారంగధరా!

చ. ఇలఁగల సద్గుణావళుల నెంతయు నారసి ప్రోవుజేసి పెం
పలరెడు ముద్దుటందముల నన్నియు నొక్కెడ ముద్దఁజేసి నిన్
బలువురిలోనఁ జేరుగను వాంఛను గల్పనజేసి ఫాలపుం
దలమున నిట్లు వ్రాయుటకు ధాతకు నెట్టులఁ జేతులాడెనో.

చేతులాడ కేమి? కన్నకొడుకును గానలో ఖండింపుఁడంచుఁ జెప్పుటకు నాకు నోరాడలేదా?

మ. అకటా! యొక్కెడ వైననీవు మనియున్నట్లైన నానాటఁ జం
ద్రికులం బెంతయుఁ దమ్మితంపరగుచున్ ధాత్రీతలంబంత న
త్యకలంకస్థితిఁ బొల్పునంచు మదిలో నాసింపఁ గొంతెమ్మకో
రికలయ్యెంగద నాదుకోరికలు తండ్రీ! నాయభాగ్యంబునన్.

చిత్రాం — నాథా ! ఊరడిల్లుఁడు.

(తెరలో) హా నాథా ! హా పుత్రా !

రాజ — హా నాథా యని నా ముద్దుఁగోడలు కనకాంగియు హా పుత్రా యని రత్నాంగి యు వచ్చుచున్నారు. వీరి మోముల నే నెట్లుఁ జూడఁగలను. చూడకేమి.

మ. ఇటు నాకూఁతఁగనుండి నాథకమునం దీ రాజ్యము న్వాని పి
మ్మటఁ జావంగఁ దిలోదకంబులిడు తన్మద్గోత్రము న్పెంపు సే
యుటకే నెవ్వని పైన నాసనిడినానో వానినే చంపఁబం
పుటకుఁ జేతులమీఁదఁ బాపువిధినన్ బుట్టించి యుండెంగదా.

రత్నా — (ప్రవేశించి తనలో) అయ్యో దైవమా ! కానకయుక్క కుమారునిఁ గాంచి వాని చేతులమీఁద మన్నయ్యెద నింక నాకేమి యనుకొనఁగా నిట్లొనరించితివా ! సారంగధరుఁడు కాఁడా యని యనిపించుకొన్న వాఁడిప్పుడిట్టి తప్పొనరించునా ? ఏమి కాలవైపరీత్యము.

సీ. అంతఃపురంబున కరుగ భీతిలువాఁడు సజ్జగీమునకెట్లు చేరెనాఁడో
తలయెత్తి మాటాడఁ ద్రపనుజెందెడువాఁడు ప్రల్లదంబుల నెట్లు పల్కెనాఁడో
కుసుమకోరకనాలన్ గోటగిల్లనివాఁడు కోమలియొడలెట్లు గ్రుచ్చెనాఁడో
పరకాంతలనుదల్లి పగిదిఁజూచెడువాఁడు పినతల్లి నేయాట్కి వేఁడెనాఁడో
గీ. కరుణ నెల్లవారికి నీతిఁగఱపువాఁడు । తగుదునని కాంపు నిట్లెట్లు తలఁచినాఁడొ
అక్కటా నమ్మజాలఁ జిత్రాంగి మాయ । చేత నీపాటొదవె వేయి చెప్పనేల.

ఓసీ ! చిత్రాంగి ! యింతపని జేసి కడిగిన ముత్యమువలెఁ గూర్చుంటివి? కాలచక్రము తిరిగినది. కావున నెప్పుడో చచ్చినట్లుంటయే సర్వవిధంబుల శ్రేయము.

(ప్రే) నాథా ! పుత్రభిక్ష పెట్టుము.

ఉ. కానక కానకెట్టులెటో గాదిలికూనను గోఁతగాని నీ
సూనుని జొక్కనింగని వసుంధరలోఁ దలయెత్తినాము నీ
వేఁపున నిన్న మొన్న ధరణీశ్వర వీనినిఁ జంపఁ బంపెదే
కానక భగ్నభగ్నమని కాలెడునగ్గినిఁ బువ్వువైతు రే.

ఏకపుత్రవిషయంబు కార్యము గతించిన పిదప నెంతచింతించిన నావంతయు లాభములేదు. కావున దూర మాలోచింపుఁడు.

రాజ — పుత్త్రదుఃఖముచే నిట్లు పలుకుచుంటివి. కాని, ముందు వెనకు వచ్చునిందఁ దలం

గళపోయితివిగదా? అంతఃపురద్రోహిని గాలుసేతులు ఖండింపుఁడంచు బెద్దలు విధించిరి. కావున నీశిక్ష తప్పదు. ఓరత్నాంగి!

చ. ఎవనిశుభంబుగాంచి జగమేలినయట్లుల సంతసింతువో
యెవనిని నల్వురౌనఁగ దృష్టిభయంబున రక్షఁగట్టెదో
ఎవనిని జీవజీవమనియే తలపోయుదొ వాని నీ సుతుఁ
భువినిఁక లేనివానిఁగ నో పుట్టనివానిఁగనో తలంపుమా!

రత్నా—అట్లు తలంచి యూరడిల్లుట యెట్లు పోనిమ్ము.

చ. తనయునిఁగోడలిం దన్నును దగ వనంబున కంపు ప్రాణమూం
డిన బలుసాకునైనఁదిని నిల్తుము నాలుగునాళ్ళు ఘోరశి
క్షను విధింపకయ్య యిటు గాటికిఁ గాళ్ళనుఁ జాచినట్టి మ
ర్త్యునకును ప్రాణమన్న మదిరోయఁగ నోపని తీపియేగదా.

రాజ—మానినీమణీ! ఏల యిట్లుపలికెదవు. నాకుమాత్రము దుఃఖంబు లేదనుకొంటివా? అఁడుది యెలుగెత్తియేడ్చును. మగవాఁడు లోలోపల గృశించును. నేనిటనుండుట తగదు. (నిష్క్రమించును.)

రత్నా—చెల్లెలా! చిత్రాంగీ! పెక్కుకాలంబు బిడ్డలులేక తుట్టతుదకు నాపరమేశ్వరానుగ్రహంబున నీయొక్కకుమారునిఁ గంటిని. నాకుఁ బుత్రుండై నీకు బుత్త్రుఁడు కాఁడా? ఎట్టులైన మరణంబులేకుండునట్లు రాజుగారితోఁజెప్పి బిడ్డ బిడ్డాయటంచు నాపోవు నీదీనురాలికిఁ బుత్రభిక్షము పెట్టుము.

కన—(ప్రవేశించి) అమ్మా! యీకోడలినిఁ గరుణాదృష్టిం బరికించి పతిభిక్షపెట్టుము.

చిత్రా—ఓసీరత్నాంగీ! రాజూరలేఁడుగదాయని కుమారునిఁబంపి యింతయాగడంబు చేయించి తుద కేమొగమును బెట్టుకొని తగుదునని సిగ్గులేక చెల్లెలా యని నోరంత తెరచి పిల్వవచ్చితివి? నీకు మొగమెట్లు చెల్లెను? కడుపులో లేని ప్రేమ కౌఁగలించుకొనిన వచ్చునా? మాటలందు గన్నమ్మ, పెట్టునందు సవతితల్లియనుట యిట్టివే కాఁబోలు? ఇట్టిది నీకుఁ దగునుగాని మరియొకరికిఁ దగదు. (నవ్వి) చాలుచాలు నేనా పుత్త్రభిక్ష పెట్టుదానను. గొడ్డురాలనని జాలితలంచి నీకుమారుఁడే నాకుఁ బుత్త్రభిక్ష పెట్టవచ్చువాఁడు.

కన—శివశివా! యెంతమాటనంటివి. ఈయమ్మ తనకుమారుని దుష్కార్యమునకుఁ బంపునంత యవివేకురాలా! ఈమె మాట నటుంచుము, ఆయనయేయైన నిట్టిదుర్వృత్తికి

జొరబడుదునా ? పరదారయన్న గన్నెత్తనివాఁడు పినతల్లిని నిన్నుఁగోరునా ? ఎక్కడమాటలివి ?

చిత్రాంగి — (తనలో) వీ రనినట్లు సారంగధరుఁడు తప్పు చేయలేదు. (యోజించి) చేయ కేమి నేనంతగా బతిమాలఁ బెడచెవిని బెట్టలేదా? ఇంతకన్న వేఱుతప్పు కావల యునా ? (ప్ర) ఓసీ కనకాంగీ !

ఉ. లోకవినిందితంబయిన లోపము జేసినవాని హీను ను
శ్లోకుఁడటంచు వందిగతి స్తోత్రము జేసెద వేల మంటి నే
గాకలఁ గన్న పైడియని కల్లలఁ బల్కెద వత్తకన్న నే
డాకుల నెక్కడే చదివినట్టివె లందివె యెంత దానవే.

రత్నా — (తనలో) ఈమె యిట్లనుచున్నది. నా కొడు కేమైనఁ దప్పొనరించెనా యేమి? (యోజించి) కాదు కాదు. వానిగుణము నాకు తెలియనిదా ? ఈమె యెంతకైన దగును ? (ప్ర) చెల్లెలా ! నాకన్న నిన్నెప్పుడు గౌరవంబుగాఁ జూచు నీతనయుని యందు నీవే దయవిడనాడినచో లాతివారు దిక్కగుదురా ? పాపంబన్న భయంపడును. ఏమియు నెఱుంగఁడు. ఆకలియెఱింగి, అన్నము బెట్టిన దినును. లేకున్న నూఱకుండును. అట్టివానిపై నీకలుకయేల ?

చిత్రాం —

ఉ. చాలును జాలుఁ జక్కటులు చక్కగ దిద్దకు నోటిలోపల
న్వేలును బెట్టినం గరువ నేరఁడు చేతుల వెన్న బెట్టినన్
బోలఁగ మ్రింగ నేరఁడు సుపుత్రుఁడు కన్నులనైన విప్పఁగాఁ
జాలని పొట్టిపాపఁడు నిజంబుగ నీవును సంగనాచివే.

కన — అమ్మా ! జీవితేశ్వరుని బాసి యింక బ్రతుకఁగలనా ?

సీ. సహధర్మిణీచిత్త శతపత్త్రమునకన్న బ్రాణనాథుండు ప్రభాకరుండు
దారక నన్మయవారిదంబున కెంచ నాత్మనాథుండు ఝంఝానిలుండు
భవసముద్రతరణపాటవగార్హస్థ్యనౌకకు నయితుండు నావికుండు
జాయావినుతచారు సౌందర్యవనమున ధ్రువముగ నిజమనోభవుఁడు మధుఁడు.

గీ. నిఖిలజనసుతవృషభూరినిధులఁ జూప । నాత్మవల్లభుండల భానురాంజనంబు
అట్టి జీవితేశ్వరుని బాసి యెట్టులోర్తుఁ । బ్రాపులేక సోలఁబడిన వల్లిభంగి.
కావున నెటులయినఁ గరుణించి పతిభిక్షఁ బెట్టుము.

చిత్రాం — చాలుఁజాలు, ఈగోడవనాకేటికి దాచరించె. నాపరాధవంబునకే లోలో
పలఁ గుందుచుంటిని. ఇంతయవమానంబు మీకుఁ దటస్థమయిన మీరీ నీతులు కంచు
గీచినటుల్లు చేయిగొంతులు పెట్టుకొని యుపన్యసింతురా ? ఓసీ ! కనకాంగి !

ఉ. ఇంచుక సిగ్గుశేకఁ దలయెత్తుచు నీవునుగూడ నొక్క స్త్రీ
వంచును విఱ్ఱవీగి వెలయాలివిధంబునఁ గాలు సేతులా
డించుచు నీతులంబలికె దింకను గ్రంథము కట్టుమూరు మా
యించెద నొక్కమాలఁబడి యెప్పుడొచ్చిన యట్టులేద్వమీ.

రత్నాం — సుగుణరత్నాకరుఁడగు సారంగధరుండిట్టి తప్పుసేయనేశేయఁడు. ఒకవేళ
జేసిన చెదిరినా యొకవిధముగా శిక్షించఁజేసి పినతల్లివి నీవే మన్నింపకుండిన నింక
గత్యంతర మేది ? గడ్డము పుచ్చుకొని బ్రతిమాలెదను. (సమీపించును)

చిత్రాం — నాసమీపంబునకు రాకుము. దూరముగాఁబొమ్ము.

ఉ. వంచన బుద్ధిపోవిడక ఛీనను దాశకు దాచినట్లుగా
వించినతప్పుప్రార్థనల పేరిమిలోపలఁ గప్పిపుచ్చుచున్
మంచితనంబుజూపుదువు మన్నఁగ నీకును గాదు నిన్ను ని
ర్మించిన బ్రహ్మకైనఁ దరమే విరమింపక వాఁగకేటికిన్.

కన — అమ్మా ! పుత్రదుఃఖముచే నీమెయుఁ బతివియోగదుఃఖముచే నేనుఁ నిటులఁ బరి
తపించుచు నదేపనిగా బతిమాలుచుండ జాలిగొనవేమి ? ఎన్నితప్పులున్న మన్నిం
పుము. ఈదుఃఖసాగరంబునుండి దయాయానపాత్రంబుచే నొడ్డుజేర్పుము.

చిత్రాం — నీవుమాత్ర మెక్కడనుండి వచ్చినావు ? ఆయత్తకుఁ గోడలవు కావా ?
మిమ్ము నిద్దఱిని నా బ్రహ్మ యేకలగ్నమందే సృజించినాఁడు.

చ. బుడిబుడి యేడ్పులేడ్చుచెర బొందినయట్టులఁ బైకినిట్టిగా
రడముకెవండు చెర్పవడి ద్రవ్యాదఘాతలు నిల్పుతావులన్
గుడగుడచేరజవల్ పలిపి కూర్చునియుండినచోట్ల గుంటలు
న్బడునుగయాలి కోడలవు నైజము టక్కులు నీకున తకున్

రత్నాం — చెల్లెలా పాలముంచినను నీటముంచిన నీదేభారంబు. మాబ్రతుకు నీపాలఁ
బడినది. కృతఁబూనుము. నీపాదంబులను బట్టుకొందుము. (అట్లుచేయఁబోవును.)

చిత్రాం — నాపాదంబులను బట్టుకొనుట యెందులకు ? పొమ్ము.

చ. అవునవు నందినన్ సిగయు నందకయుండినఁ గాళ్ళుబట్టికొం
దువు పయి కెమెఱుంగ వెటుదోఁచిన లోఁ బదియంతలుండవే

దినమున గాకికూఁత విని దీనతనొందిన రాత్రి నర్మదన్
దవులక దాటునట్టి బలుకు దబ్బరయాయె గయాళితొయ్యలీ.

రత్నాం.—(తనలో) కాలచక్రంబు తలక్రిందగుటచే వంగ నెత్తిమీఁద మఱింత కాళ్ళు పెట్టుచున్నది. ఈగొడ్డురాలికి బిడ్డలతీపి యెక్కడ? (ప్ర) చిత్రాంగీ!

ఉ. నల్లఁగనున్న నీరమని నమ్మితిఁ దెల్లగనున్నఁ బాలుగా
నుల్లమునందు నమ్మి సుతుఁ బోమక భర్తను జీరకొంగునన్
బెల్లగ నేర్పుమీఱ ముడివేసితివం చనృతంపువాక్యముల్
కొల్లలు గావచించి యిటు ఘోరముఁ జేయఁగ నీకు న్యాయమే.

ఇంతకింత మాటగట్టుకొన్నట్టు మంచున్నది. నవ్వుతోఁ జేసి నెత్తిమీఁదికి వచ్చి నవ్వుడేడ్పుచు ననుభవించువారెందఱు లేరు. ఓ దైవమా!

శా. నీకుంజుట్టమె దాఁచనే మొసఁగెనో నీ సంతతిన్ సాఁకెనో
యేకట్నంబును గప్పెనో తలపనేదేఁ ద్రవ్యమెత్తించెనో
యీకారుణ్యవిహీన నాసవతి యిస్సీదీని చుట్టంబవై
నాకుఁగూర్తువె కష్టసంఘముల నన్యాయంబుగా నయ్యయో!

చిత్రాం.—భగవంతుఁడు నీవాఁడనేమి? నావాఁడనేమి? న్యాయంబు పక్షంబు వాఁడు మహాపతివ్రతా శిరోమణిని నన్ను బాధింప నాయేను యూరక పోవునా?

రత్నాంగి—

క. కులముద్ధరించువాఁడు కు । లమునేలఁగ నున్నవాఁడు తెప్పెడి నీక
న్నులు చల్లపడఁగ దయిలం । దలకుం జుట్టుకొని తిరుగుచును నటించున్.

కన-ఉ. అమ్మక చెల్లసారివయి యారయ నాపతిపాల మారివై
తిమ్మహినీవుపట్టినది యెల్లనుబంగరు నయ్యె వీరి ప్రా
ణమ్ములుకూడనిట్టి తఱుణంబున నీయురచేతనుండె ప
క్షంబునఁ జేయి పెట్టుకొని గాంచుమునిద్దుర నీవహర్నిశల్.

చిత్రాం.—ఓసీరత్నాంగి! కనకాంగి! మీకండకావరంబింకను తొలఁగలేదా? చూడుము మీపాట్లు —(అనునథోణ్ క్రిలో)

రత్నాం—

గీ. కొడుకుదక్కు వెతలఁ బుంచు వడఁకుచుంటి । నింతదనుకింక సుతహీన నేనుపడక
సొమ్ములున్న పురంధ్రికిఁ జోరభయము । గాని లేనిదానికి నుంతయునిఁకలదె.

చిత్రాం — మీతోడ నాకుఁ బనియేమి ? మీరిద్దఱు కట్టకట్టుకొని గంగలో దూకుఁడు. మీమొగములు చూడరాదు నేనుబోయెద (నిష్క్రమించును.)

రత్నాం — హా దైవమా ;

ఆ. కూఁడు గుడ్డలేక కొలువిదయ్యంబుల । చెంతఁ గాపురంబు సేయవచ్చుఁ
గాని బ్రతుకుగూర్చి కంటనీరును బెట్టు । సవతితల్లియొద్ద సలుపరాదు.
కావునఁ బగవారికైన సవతితల్లి షుమ్మాటికి వలదు.

కన —

గీ. వనమునకుఁ బంపె నీరేడువత్సరములు । దిరుగుమంచు రాముని గైకసుతుని ధ్రువుని
దపముసేయఁ బంపె సవతితల్లులగుట । గాని యింత ఘోరం బేరుఁ గాంచలేదు.

రత్నాం — కోడలా! ఇఁకెఁ జూడఁబోయి చూడఁబోయి నాతనయునిఁ జూడబోము. ఈజన్మమునకుఁ గడసారిచూపు చూచెదముగాక పోదము.

కన — అయ్యో! దైవమా! నీవింక మాకులేవా? (ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

(తలవరులతోడ సారంగధరుఁడు ప్రవేశించును.)

దీర్ఘ — ఓరీ బావా! వక్రదంతా!

ఆ. విఱిచికట్టుటందుఁ బెడరెక్కలనుబట్టి । చఱుకుతోడవీపు చఱచుటందు
నొక్క వ్రేటుతోడ గ్రక్కున మెడఁద్రుంచు । టందుఁ బండితుల మీరుఁ గొందుఁగలరు.

వక్ర — అవునుగాని యీస్వామినిఁ జూడఁగా జాలిపుట్టుచున్నది. (తెలియక) హా. కొడకా! హా దేవుడా!

సారం —

ఆ. కొడుక కొడుకయంచు గోలపెట్టుచునమ్మ । దేవుఁడా యనుచు నదేపనిగ న
డలుచుఁ గొమ్మ కటకటా వచ్చుచున్నారు । శోకమిట్లు గాంచె సాకృతులన.
వీరిమోముల నెట్లుచూడఁగలను. చూడక తప్పునా ?

రత్నా — హా తనయా! ధృతతనయా!

సీ. జ్యోతిష్కులరుదెంచి జాతకంబులఁ గాంచి నూఱేండ్లు మనునంచు నుడివినారు
సాముద్రికులువచ్చి జయరేఖలను గాంచి వసుధ నేలునటంచుఁ బల్కినారు
పార్థివులేతెంచి వదనపద్మముఁ గాంచి శ్రేష్ఠుఁడగునటంచుఁ జెప్పినారు
ప్రాజ్ఞవర్యులువచ్చి రత్నాంగి నోచిన నోములపంటంచు నుడివినారు
గీ. గాని యొకరైన నింతలోఁ గానిరిట్టి । పదయునంచు ముందునరసి పల్కరైరి
కొడుక వారు సుఖప్రీతికొలుపనిట్లు । లాడియుండిరి కాఁబోలు నన్పృతములను.

చ. పాల తుకమాయ చేఁబలుకు బోఁకుల భారమణుందునమ్మ యే
వలనను తప్పులేని పసిబాలు కరాంఘ్రుల గోయుఁడంచు వ్యా
కులమును జెంద కాఙ్ఞనిడఁ గుత్సితురాలు సపత్ని పెట్టుమం
దులు తలకెక్కఁగానియెడ దోసములిట్టివి యెందుగంటిమే,

సారం—అమ్మా! నీవిట్లు విచారపడెద వేల? శాంతింపుము.

చ. ధరణిపు దూరకమ్మ పిసతల్లిని నీసునఁ జూడకమ్మ నా
కరణిననుంగు నెచ్చెలులఁ గాంచుచునుండఁగదమ్మ నీకు నా
కు ఋణముదీరెనంచు నిఁకగుండెను రాయిగఁ జేశికొమ్మ మం
దిరమున నుండుమమ్మ మది దీనత శోకిలకమ్మ యిమ్మెయిన్.

నన్ను మఱచిపోయి నావాక్యంబుల నొక్కటి మఱవకయుండుము. అదియేదియన,

చ. అతిభరమైన యాన కడుగైనను దాఁటవు దేనినమ్మిరో
సతతము పాదసేవనము సల్పుచునుందువు దేనినమ్మిరో
యతివ నొకర్తు దెచ్చినను నాత్మనుగొంకవు దేనినమ్మిరో
సుతుఁబలి చంపఁబంపెనని యంతయుదూరకు దానినమ్మియే.

ఇంతియేగాక నామరణంబునకు మా పిన్నమ్మగారే కారణమని యెంచకుము. ఏలయన.

చ. నిలుపుదునన్న నాయుసురు నీవు సమర్థతఁ బొందనట్లు నా
విలయముకై సపత్ని యొకవేళను గాంచిన శక్తిగాంచఁబో
దలఁకను బూనక మెపయి నాత్మజు కర్మఫలంబుగా మదిం
దలఁపుము మంచిచెడ్డలను దల్లిజనమ్ములు సేయనేర్తురే.

కన—హా! ప్రాణేశ్వరా!

సీ. నూనూఁగు మీసాలు గాననౌ వేలనే యాయువు సరియౌట నరయనైతి
గలనైనఁ బలికి బొంకని నిన్ను మాయఁగఁ బృథ్వికిన్ బరువౌట నెఱుఁగనైతిఁ
గన్నెఱ్ఱ గానుండి కామించి పిన్నత్త నిన్నిట్లు వెతబెట్టు టెన్ననైతి
మీమాత మీనారి నీమాడ్కి దుఃఖవార్ధిని బడఁద్రోయుటఁ దెలియనైతి

గీ. నక్కటా యేమి తెలియుని యబలనైతి। నొక్కవేళ్లైనవచ్చి నిన్నొనమఁడయ్యె
నింక నేయిష్టదైవంబు నేనుగొల్తుఁ। గష్టములఁ బాపుదేవుండు కలఁడొ లేఁడొ,

నాథా ! పరిణయసమయంబున,

చ. గళమునఁ దాళిబొట్టులిఁ గట్టెడు దిష్టమునందు మత్తపః
ఫలము ఫలించెనింకఁ గొఱవాసెను ధన్యతఁ గంటినంచు నే
దలఁచితిఁ వ్యర్థమయ్యెనది తాశొకకొంచఁగ నైన నొక్కటిం
దలఁచునటన్న వాక్యమె యథార్థముగా జనె నేమిసేయుదున్.

సారం—

గీ. మృగయుభంగిఁ గారుణ్యంబుమిగులమదినిఁ । దొలఁగికటకటా నీదుగొంతునకు బిగువు
గాఁగఁబోసిన యురితాడుగానియిద్ది । కాంతమంగళసూత్రంబు కాదుకాదు.

సుబు—(ప్ర) ఆర్యా! మిత్రమా! నీయవస్థ యెంత సంతాపకరంబయినది.

సారం—సఖా ! సుబుద్ధీ ! వగవకుము.

చ. కనులనుగాన కెవ్వరికిఁ గాని విపత్తును జేసినాఁడనో
మునుపటిజన్మమందు నదిమూఁడెను దప్పక నేఁటికేయితో
వనజభవుండు నాకిడిన బత్తెముచెల్లెనుగాన నింక నే
మనఁగలవయ్యె నీకుఁ జెలి మాతకుబిడ్డఁడుఁ గాంతుఁ డాలికిన్.

ఇంతకు జననమరణంబులును వియోగసంయోగంబులును ప్రాణులకు నైసర్గికంబులుగదా ! మనమేమి చేయఁగలము.

సు-సీ. అనుఁగుసంగడికాఁడయని కడ్పులోమాట ని కేరునాతో వచింతురయ్య
ర—అమ్మాయనుచుఁ బిల్వనాదట నెవ్వారిఁ జేరి మొగము నెంతో నేసికొందు
క—నెవ్వానిపాదంబు లింక నీభవవార్థి నౌకగానిచ్చులనమ్మదాన
ను—మంచిచెడ్డలఁ జెప్పుమంచు నింకెరునాపాలికి నిరతంబు వత్తురయ్య

రత్నాం—

ఆ. ఏనిచుంచుదువ్వి యెల్లలోకంబుల । నేలినట్టులింక నింపుగొందు
నేనినింక నాదు ప్రాణంబులకంటె వి । శేషమగుఁ దలతుఁ జెప్పుమయ్య.

మత్తకోకిలలు.

రత్నా—ఏలసంపదలేలభోగము లేలజీవనమేలరా
పాలుకారెడు బాలుఁ బాసినఁ బ్రాణమేఁగతి నిల్చురా

సారం—మేలువచ్చును గీడువచ్చును మేదినీశులకేనియున్
గాలకర్మముచేత దానినిఁ గాంచకుండఁగ శక్యమే

సుబు — మన్నుసాకెడు పేఁడవంచును మానసంబున నమ్మితిన్
నమ్ములయ్యెను వాంఛలన్నియు వంధ్యసూనుని కైవడిన్

సారం — ఇమ్మహీస్థలిఁ గోరినట్టుల నెవ్వఁడేనియుఁ బొందునా
తమ్మిపుట్టువు వ్రాలుచొప్పునఁ దప్పకనని నమ్ముమా

కన — ఇంతలోపల నింతలౌనని యెన్నఁడేననుకొంటినా
వంతఁ బెట్టఁగ దమ్మిచూలికి వైరమేమి తలంచితిన్

సారం — సుంతయేనియు ముందుకార్యముఁ జూడశక్యమె యేరికిన్
భ్రాంతిఁ జేసిన పాపమొందఁగ బ్రహ్మదూరఁగఁ బాడియే.

సుబు — ఆలు సెప్పిన పల్కునమ్ముచు నాత్మజాతుని నీగతిన్
గాలుసేతుల గోయఁబంపెను క్ష్మాతలేశులఁ గంటిమా

సారం — క్రాలుబుద్ధిని నీతిసెప్పిన రాజరాజనరేంద్రునిన్
బోలదూరఁగ నీకుఁ బాడియె పుణ్యపాపములెన్నవే.

సుబు — వారివీరిని దూరలాభము వచ్చునే యిసుమంతయున్
సారెసారెకు నిన్నుచూచిన సంభవించెను శోకముల్.

సారం — బోరుపోరున నిట్టులేడ్వఁగ బొందకుందునె కష్టమున్
వీరులాపద వేళ ధైర్యము వీడియుండుట ధర్మమే.

సుబు — మిత్రమా! నీవెన్ని చెప్పినను శాంతించుట దుస్తరము.

సారం —

క. ఎన్నెన్నో చందంబులఁ । గన్నీరిలమీఁద నదులగతిఁ బారఁ నో
యన్నవగతు యద్దృష్టం । తన్నష్టమ్మను బుధోక్తి తప్పునెయెందున్.

మిత్రమా! మీరాత్మకుఁ గుందుచుంటిరా లేక యీపాడు మేనునకుఁ గుందుచుంటిరా? పాడుమేనునకైన—

గీ. ఆత్మ బాయ పిదప క్షణమైననిలువ । నీని యీదేహమునకు మీరేడ్వనేల!
ఆత్మకైయయినచో—
గగనరీతిని నాశంబుఁ గననియాత్మ । కిటులనంతకుమున్నె మీరేడ్వనేల!

కావున మీస్వాంతంబులందలి చింతదొలంగుఁడు.

రత్నాం — హా! తనయా! దుఃఖదావానల దందహ్యమాన మానసులకేమి చెప్పిన నేమి లాభము? మాకు గతియేది?

సుబు—ప్రాణసఖా! ఛిద్రఘటంబులలోని జలంబు చందంబున మాశోకాకుల మానసంబుల నీసదుపదేశంబులు నిల్వకున్నవి.

సారం—(తనలో) హా దైవమా! వీరి కంతకంతకు వంత హెచ్చుచున్నది.

సీ. ఏపాపమెఱుఁగని యాచిన్నతనమున వచ్చిననిందకై వగతునొకో
కనిపెంచి పెద్దవానినిఁ జేసి యిబ్బంగి వందురుతల్లికై వగతునొకో
అర్ధాంగలక్ష్మియై యలరారి పెనువగ పాలైనభార్యకై వగతునొకో
మఱపునకైనను మఱువక వెన్నంటి వనటనొందుచెలికై వగతునొకో

గీ. దేనికని చింతనొందుదు నేను గాన । నిందనెడబాపి మాతృపత్నీ సుహృద్వి
శ్లేషమోహలతాచ్ఛేదసిద్ధవరముఁ । బరమకరణ నొసంగుమా పరమపురుష.

ప్రస్తుత సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ వర్ణనంబులచే వీరిదుఃఖం బుపశమింపఁ జూచెద. (త) అమ్మా సూర్యాస్తమయమగుచున్నది. అటుచూడుము.

గీ. సమయకీరంబుచంచూపుటమునుండి । యస్తగోత్రంబుమీఁదుగా స్రస్తమైన
యరుణబింబంబుకో యనసరుణబింబ । మపరవారాశిలో వ్రాలెనదిగొకంటె.

రత్నా—(అటుచూచి) నాయనా!

సీ. లోకబాంధవుఁడౌట లోకులకష్టంబుఁగని సైపలేనంచుఁ జనియెననఁగఁ
గలనైనవెతలెఱుంగని బాలుకతలెల్ల వేల్పులకెఱిగింప వెళ్ళెననఁగఁ
గర్మసాక్షినిదన్ను మర్మంబునడుగక పోయిరిసీయంచుఁ బోయెననఁగ
సారంగధరుఁ గ్రమాచారంబు సారంగధరునకుఁ జెప్పంగ నరిగెననఁగ

గీ. నినుఁడు దుఃఖాబ్ధిలో మగ్ననినుఁడనేను । మనుట యేటికిఁచపరాబ్ధి మునిగెననఁగ
వనజమిత్రుండుగ్రుంకె దుర్దినములందుఁ । బ్రజలకొక్కింతయును గానరాఁడనంగ.

సారం—(తనలో)ఊరడింపవలయునని ఏదియో చెప్ప నీమె యాసంబంధమాత్రము విడువలేదు. పోనిమ్ము. నామిత్రుని మఱపింపఁజూచెదను. (ప్ర) మిత్రమా సుబుద్ధీ!

సీ. ఎలమిరేకాపు లేరెండ పైరును బెట్టబోలఁజల్లిన విత్తనాలనంగ
వేల్పులత్రోవయం విస్తీర్ణవనములో లీలశోభిలుమల్లెపూలనంగ
సమయోరుజవరుండు సంపాదనముజేసి యమ్మబెట్టినముత్తియాలనంగఁ
గాలశాపాయుధ కరపద్మమునసుండు మంజులస్ఫటికాక్షమాలనంగ

గీ. శార్వరీ చంద్రుల వివాహసమయమందు । గ్రాలజల్లుకొనెడు తలఁబ్రాలనంగ
దారలలరారె నలరాజు తఱలిరాఁగ । ఖచరలిచ్చు కుముద కోరకాలనంగ.

సుబు—మిత్రమా అటుకాదు వినుము

ఆ. అలితప్పఁగాన కాశ్మజాదండింపఁ । దగదు రేనికంచు గగనమునెడు
నల్లపలకమీఁద నాకుబుఁ వ్రాసిన । యక్కరాలనంగ రిక్కలొప్పె.

సారం—(తనలో) ఇతఁడును మాయమ్మగారిదారినే యవలంబించినాఁడు. ఏమిచేయుదును కానిమ్ము. ఏమియుఁదెలియని నాయింతినయిన నూరడింపఁజూచెదను. (ప్ర) సతీ! చూడుము.

సీ. అమరలోకాధీశ హర్మ్యాగ్రతలమున నిలిపిన సౌవర్ణ కలశమనఁగ
సమయభుజంగుండు శక్రదిక్కాంతకుఁ బంపిన వెలలేని పవడమనఁగ
యామినీమానినియలికభాగమునందుఁ దీర్చిన కాశ్మీరతిలకమనఁగ
వనమాలిపదమను వనములో విలసిల్లు సరిలేని రక్తక స్తబకమనఁగ

గీ. నాటలను సల్పు బాలు జయంతుహస్త । పద్మమునను౦డు రతనాలబంతియనఁగ
శశితమంబుఁబాపి చెలంగె సంకటంబుఁ । బాపి సౌఖ్యంబునిడువాని భంగిఁబడఁతి.

కన—

గీ. తనదు గోత్రపయోరాశి జననమగుట । గాక తనదు నామంబునఁ గ్రాలువాని
బామఁ బెట్టుదురేయంచు మోముఁగంటు । పెట్టుకొనెనని నెగ్రనైనిఘఁడుకోఁచె.

సుబు—

ఆ. కన్నతల్లి చేసికొన్న కళత్రంబు । చాయఁబోలితియుగు సఖుఁడువగవఁ
బాపదూరుఁ డెట్టి బావెంందెదనని యేమ్ము । జ్యోత్స్నయుతులనఁ దుసారమెప్పె.

సారం—(తనలో) హా దైవమా! వీరిలోఁ దక్కువ దుఃఖంబు గలవారెవ్వరు? ముప్వురు ముప్వురే? ఎవ్వరినోదార్తును? వీరికి ధరాతలంబంతయు శోకస్వరూపంబుగాఁ గన్పట్టుచున్నది.

రత్నాం—తండ్రీ! సారంగధరా!

గీ. పిన్నతనమందు బొమ్మలపెండ్లికరణి । నీకునీమెకుఁ జేసిన నీదుమామ
యుల్లఁడేడియుంచదుగ నేమందునన్నఁ । గద్దపగిలి దుఃఖపడకెక్కరణినుండు.

శివశివా! యీదుఃఖంబును గన్నులారఁ గాంచఁజాలను. కావున నెటులనో ప్రాణపరిత్యాగంబును జేసికొనియెద.

సారం—(చెవులుమూసికొని శివశివా ! అమ్మా !

ఉ. అచ్చుగ భూమిపైఁబడినయప్పుడు ప్రాణము వాసెనంచు నో
చొచ్చియు గర్భవాసమున సూనుఁడు పుట్టనెలేడటంచు నో
యిచ్చదలంచి యూరడిల కిట్టులఁ బావఁ దలంతువయ్యయో
చచ్చినవారితోడఁ బడిచత్తురె కాలము చెల్లకెవ్వరేన్.

తొల్లి పుత్త్రదుఃఖ మనభవించినవారి నెందఱిని వినియుండలేదు.

సీ. పదిపైన నాఱువెంబడిన గాదిలికుఱ్ఱ మృతిఁజెందఁగ సుభద్ర బ్రదుకలేద
వరపుత్త్రులేవురు పంచత్వమునుబొందఁ దలయెత్తికొనికృష్ణ మెలఁగలేద
కడుపెడుకొడుకులు మడియంగ గాంధారి కాలంబునెట్టుటొ గడపలేద
బిడ్డలునూర్వురు పెద్దనిద్దురఁబోవ నునురరుంధతబొంది నంచలేద

గీ. పుత్త్రసుఖము నొందినవారె పుత్త్రదుఃఖ । మొందుదురు కర్మవశమున నిందుకను నొ
కండుమందునకు మఱియొకండె కాన్పు । పేత్రివదో పెదునీళ్ళలో వీడునేఁడు.

రత్నాం—తండ్రి ! మాటలెన్నయినఁ జెప్పవచ్చునుగాని కన్నకడుపుమంట చల్లాయట దుస్తరమూగదా !

సారం—(తనలో) హా దైవమా !

ఆ. నిజము దేవుఁడెఱుంగు నీళ్ళుపల్లమెఱుంగు । గానవింద కైనఁ గరము వగవఁ
గన్నకడుపుతీపిఁ గన్నీరుమున్నీరు । గాఁగ నడలునమ్మఁ గాంచివగతు.

(ప) అమ్మా ! శోకమాపుకొనుట దుస్తరమే అయినను

ఆ. ఈడువారిలోన నిబ్బంగిఁదలతాయిఁ। జేసికొనియశంబు బాసినింద
కొడినిగట్టినాఁడ గొడుకుశోకమునకు। నట్టులీవునోడినిఁ గట్టుమమ్మ.

చ. ఎపుడుసవిత్రిగేహమున కింపుగ నీతనయుండు వోయెనో
యపుడెయశశ్శరీరమకటా చననింకను హేయమైన యీ
వపువును స్నమోహమును బాయకనిల్పఁ దలంతుగాని పా
పపుఁదను విద్దిసీయనుముఁ బ్రాజ్ఞులు మెచ్చఁగ రోయ వేలొకో.

రత్నాం—తండ్రీ ! తలయెత్తి యొకసారి నావంకఁ జూడుము.

సారం—

గీ. కన్నదేవాలయంబుల కన్నిటికిని । నొరగిపడరానిపాటుల నొందినన్ను
గనిన మీబుణ దీర్చుకొనమిపాట్లుః । పడుచునుండ మోమెటులెత్తువాఁడతల్లి.

దీర్ఘ — అమ్మా ! మీరంత తీటనుండుఁడు. ఈసంగతి రాజుగారికిఁ దెలిసిన మా
నోటికాడ కూడులోమన్నుపడి యీకింకరవృత్తిపోయి యన్నమో రామచంద్రా
యనుచుఁ బొట్టఁజేతఁబుచ్చుకొని యూరూరు తిరుగుచుఁ గాశియో రామేశ్వరమో
పోయి మఠాలు సేవింపవలయును; రాజాజ్ఞయా మఱియొకటియా ?

రత్నాం — నాయనలారా ! మీకు బిడ్డలు లేరా ?

దీర్ఘ — లేకగేమి ? కూడులేనప్పుడు బిడ్డలకేమితక్కువ హా విధీ.

ఆ. విత్తవంతులకును బిడ్డలనీయక । మెతుకులేనివారి మెడకుఁజుట్టు
నెన్నఁగాఁబురంధ్రి కీయకాయుష్యంబు। సెండ్లకొలఁది విధవ కిచ్చునటుల

(సారంగధరునివంకఁజూచి) అయ్యా ! మనము వేగమే పోవలయు.

సారం — మంచిది. ఓ కాంతామణీ ! యిటురమ్మా. (దగ్గరకుఁదీసి)

సీ. మగఁడు పోయిన సత్రమూమలపరిచర్య యెందులకని యీను నొందఁబోకు
ధవుఁడులేనప్పుడు ధవునిసేవకు శేల యంచువారలఁ దూలనాడఁబోకు
ప్రియుని మృత్యువునకుం బ్రియయత్తకారణం బనిరోషమున నామె నరయఁబోకు
నను స్వరిలోపలఁ దలవంపుఘటియించెనని దైవమునుదూర నాడఁబోకు

గీ. పతివిహీనను నేనింక బ్రతుకు టేల। యిస్సిరోయంచుఁ గాయంబు నేడఁబోకు
సుతుఁడులేఁడను లోపంబు నుంతయైన। నాజననికిలేకుండంగ నడుపుమబల.

తల్లీ ! మానినీమతల్లి !

సీ. ప్రియుని కారుణ్యంబె పెన్నిధానమటంచు నిరతంబుహాసింఁచు నిర్మలాత్మ
తానెఱింగినయట్టి ధర్మంబుసోగులచే నైతంబు డపించు సదయహృదయ
పరుల కాంచనమేనిఁ బరికించిలోష్టంబు చందానఁదలఁచెడు సత్యశీల
సర్వజనస్తుత సద్గుణావళులను భూషలుగా నెన్ను పూతచరిత

గీ. నుమ్ము నీదుకోడలు దీని నెమ్మినెట్లు। నరసెదో చేతిలోఁజేయి నప్పగించి
నా శిరంబుపై భారంబు నీ శిరంబు। పైనిడి చనెదనింక నీ భారమమ్మా.

మిత్రమా !

గీ. వీని పిన్నమ్మపైనుండు పెద్దకినుక। వీనిపయి వీనియందలి ప్రేమనాపై
యందు నిల్పనుమ్మనుమీయటంచుఁగొమ్మా। నమ్మియంచు వేఱుగఁజెప్పఁజాల్మి నీకు.

రత్నాం — కుమారా ! ఒక్కసారి దగ్గఱకురమ్మా.

చిత్ర—అయ్యా! ఆలస్యంబగుచున్నది. మనమేగవలసినవారము గాని మఱియొండు గాదు. దూరంబుపోవలయు; మీరిక్కడ నున్నంతదనుకమిమ్ము వీరు విడువఁజాలరు కావున నరుగుదము రండు.

సారం—మంచిది వచ్చుచున్నాఁడను.

సుబు—

శా. అంగదఁబాపుచంద్రధర యంకుశమై యిటువిమ్ము గమ్మ చి
త్రాంగి మదోగ్రకుంజరము దర్పముచే నెదురెందులేక ర
త్నాంగిపురంధ్రిగర్భ సలిలాశయమందునఁ గ్రాలుచున్న సా
రంగధరాబ్జమెంతు మొదలంటఁగఁ ద్రుంపఁగనుండెఁ గావుఁడా.

రత్నాం—తండ్రీ తుదకొక్కసారి చేరరమ్ము.

దీఘ—అటులవచ్చుటకు వీలులేదు.

సుబు—హా! హతదైవమా ఈరత్నాంగిదేవి—

మ. నవమాసంబులు మోసి కాంచి యెపుడైనం గావు కావంచు నే
ద్వవడిం గన్గొని పాలనిచ్చి కనులం బక్ష్మంబు లట్లోముచుం
గవలం రేలును బెంచినట్టితన పాపం గన్న మోహంబునన్
కవుఁగింటన్ గడె కాలముంచుకొను భాగ్యం బేనియున్ నోచదే.

ఓయమ్మా! రత్నాంగిదేవి!

మ. ఎవనిన్ బంగరుటుయ్యెలందునిచి హాయిన్ జోలలం బాడితో
యెవనిన్ లోకులు మంచివాఁడనఁగ లో నేవేళ నుప్పొంగితో
యెవనిన్ మ్రొక్కు నివాపవారివిధునం చీ వెంచితో నీతనూ
భవు వానిన్విడనాఁడగావలసె దౌర్భాగ్యంబునా నిట్టిదే.

సారం—ఓసుబుద్ధీ! ఏల యిట్లుపల్కెదవు?

ఉ. అంబుల నూరువల్లియుల నమ్రిలనన్నిటి ముంచియెత్తి భీ
మాంబుధి భంగివచ్చు నది కడ్డుఁగట్టవుగాక యక్కటా!
యంబువమట్లు దోఁచి మఱియంత ప్రవాహముఁ బాఱఁజేయు -
పఠంబు నొసంగుచుంటివిది ప్రత్యుపకారము సంగడీనికిన్.

చ. కనదురుకీలమూలికలఁ గల్గినకీలని నొక్కచేత పీ
వనఁగొని లెస్సఁగా విసరి పాయక వేఱొకచేత నేయివో

నీ గతి నాపరాని పెను సిగ్గులు గుండెలు మండుచున్న యీ
వనితలకున్ మతింత పగవాటిల జ్ఞప్తికి నేదో తెచ్చెదే.

అదియునుగాక.

చ. ఎడరొకయింత రాఁగ ధృతియెల్లఁ దొలంగుట గాక యాంగముల్
వడఁకెడు నాడువాండ్రకు నుపాయమునన్ ధృతిఁ బాదుకొల్పి యే
డ్పుడుపక వారితోవగచు చుర్విపయింబను దిట్టిధర్మమె
య్యెడఁ బురుషోచితంబగునె యీవు గ్రహింపని ధర్మమున్నదే.

రత్నాం—ఓ కింకరులారా!

చ. పలుకఁగఁ దప్పులేని పసిబాలుని దారుణభంగిఁ గాలుసే
తుల దయమాలి ఖడ్గమునఁ ద్రుంపఁగ మీకెటు జేతులాడునో

సుబు—అమ్మా! ఎంత వెఱ్ఱిదానవు.

యిలఁ గులవర్ధనున్ గొడుకు నిట్టులశిక్ష విధింపఁ దండ్రికిన్
బలుకఁగ నోరయాడఁ దెలివారికి వీరికి జేతులాడవే.

సారం—అమ్మా! నేనింకఁ బోయెదను. విచారమును బాలింపుము.

క. యూపగతపోతమును గాంచి యోర్వ్గలేక। కడుపుచెఱువుగా వ్యసనంబుపడెడుతల్లి
మేకవలెనున్న యోయమ్మ! మీసుతుండు। మొక్కుచున్నాఁడు కడసారి మ్రొక్కుగొమ్ము

(తలవరులతోడ నిష్క్రమించును.)

సుబు—మిత్రమా! నేనువచ్చెదను. (నిష్క్రమించును)

రత్నాం—తండ్రీ! సారంగధరా!

ఆ. కనుల కఱవుదీఱఁ గడసారిచూడ్కిని। స్వరము నత్రికణము లడ్డమయ్యె
హృదయమందు వెలుఁగు సదమలజ్యోతిని। నరయుమాయ యడ్డమయినయట్లు.

కన—(క్రిందఁబడి) హానాథా! దిక్కులేనిదానినిగా నన్ను జేసిపోవుచుంటిరా?

చ పవనము లేనితావులను భర్తకు పీవనభంగిఁ దిగ్మముల్
మివులఁగఁ గాయుదిట్టముల మేలగుఛత్రము మూడ్కినుండి యెం
దు విభుఁడె జాయకున్ వత్రము సోమని నీడనుబోలెనుండు నా
కు విబుధులార! వేగముగఁ గూరిమిచేఁ బతిబిక్షఁ బెట్టుడీ.

రత్నా—

సీ. అమితప్రమోదరత్నాకరమువ్వాంగఁ బుత్త్రిఁడేకువలయ మిత్రసముఁడు
అదిదారుణకానన నాన మూర్పంగఁ దనయుఁడే ఘనవృష్టి ధారసముఁడు

కమనీయవిగ్రహా కాసారవనమున కాత్మకుమారుఁడే యబ్జసముఁడు
పున్నామసారక భూమీధ్రమునకెన్నఁ గొమరుఁడే భీషణకులిశసముఁడు

గీ. పరమవాక్యాళుగనికరవ్యథలఁ బాపఁ । గన్నఁనూనుఁడే నిస్తంద్రకవచసముఁడు
అట్టిపసిపాప నెడబాయ నయ్యె నింక । కన్నకష్టంబు నా వేలోకంబుగలదె.

(తనలో) నే నేడ్చిన నీమె మఱింత కడుపుపగిలి యేడ్చునే! కావున నేడ్పుమాని యూఱడించెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! చింతింపకుము. మాజన్మనే దుఃఖభాజనము. నాయట్టి యభాగ్యశాలకుఁ గోడలవు కాఁబట్టి యిట్టికష్టంబు కలిగెను. నీవేడ్చుచుండ నాకడుపులోని ప్రేవులన్నియుఁ దఱుఁగుకొనిపోవుచున్నవి (తనలో) ఓదైవమా!

గీ. పతియలక్ష్యంబుసేయ సపత్ని దెప్ప । చన్నమును బెట్టనోర్తు నెల్లైనఁగాని
పామునకునున్న యేండ్లున్న బాలవిధవఁ । గోడలను గాంచి యెటునోర్తు నేడు పేది.

(ప్ర) కోడలా! ఇక్కడ మనయేడ్పు విని యూర్చువారెవ్వరు? తీర్చువారెవ్వరు? నీవు నన్నూరడింపవలయును. నేను నిన్నూరడింపవలయును, నీకుఁ దల, నాకుఁగడుపు. మనరోదనం బరణ్యరోదనంబు. కనుచూపు దూరము పోవుదాఁక నాపుత్త్రునిఁ జూడఁబోవుదము.

(కనకాంగితో నిష్క్రమించును.)

గద్య—ఇది అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర
ప్రణీత సారంగధర నాటకమునందలి
పంచమాంకము.

శ్రీ

సారంగధరనాటకము.

షష్ఠాంకము.

అరణ్యము.

(సారంగధరుఁడు సుబుద్ధి, తలారులు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

సుబు—

గీ. సౌధములమీఁద నెక్కి రజంబడంగ । గగనవాన చందంబునఁ గంటినీరు
విడలఁ గాంతాగణము పెద్దపెట్టుగాఁగ । నడలుచుండె సారంగధరాయటంచు.

అట్టి యార్తధ్వని వినుచుఁ బురంబు నతిక్రమించి యిచ్చటకుఁ జేరితిమి. డెందంబును సహస్రశకలంబులం జేయు బాపము ముందే యున్నది.

గీ. జీవమా నీదుజీవమై చెలఁగుసఖుఁడు । వాసిపోవుచుండఁగ నేమి బాపుకొనఁ ద
లంచి యీమొండిమేనును గొంచమైన । విడువకున్నావొ యడియాసవిడిచిపొమ్ము.

దీర్ఘ— మంత్రికుమారా! యీకృత్యంబును మేము నెరవేర్పవలయును. కావున మీరి
చ్చట నింక నుండఁగూడదు. ఏలయన,

గీ. పాడెపైఁబోవు కుణపంబు వత్ససంఘ । ంబు నక్షత్రపతనంబుఁ బరమసాధు
సంఘు జీవహింసంబును జనులుచూడ । రాదు గావున వేగఁదరలుఁడు మీరు.

సారం— ఔరా! విధిచే యిది యెంతకుఁ దెచ్చెను.

సీ. కలిమిలేములనొక్కకైవడి వెన్నంటి నీడపోలిక నుండు వాఁడుహితుఁడు
ప్రత్యుపకారంబు భావమం దెన్నక భద్రంబులనుగూర్చు వాఁడుహితుఁడు
తులువపోకలనుండి తొలగింపుచు ప్రశస్తపథములందు నిలుపువాఁడు హితుఁడు
కాసంతనొవ్వ జగాలన్ని మునిఁగిన ధంగినిదురపిల్లు వాఁడుహితుఁడు

గీ. పలికిన రవంతమేలు కొండలుగఁ జేసి । పలువురకుఁ జెప్పి మఱవని వాఁడుహితుఁడు
ప్రియముసల్పుముందున కంజవేయుస్వర్ణ । పర్వతము మెట్టినట్లుండు వాఁడుహితుఁడు.

అట్టిహితునిఁ గాలకర్మవశముచే వీడవలసివచ్చినది. మాన్నెన్నఁడు రమ్మని పలుకుటయేగాని పొమ్మనుట యెఱుంగను. ఎఱుఁగకపోయినను బ్రకృతావస్థను బట్టి పొమ్మని యనవలసివచ్చె. మిత్రమా! సుబుద్ధి! నీకీ సారంగధరుఁడు శత్రుఁడునుమా! మిత్రుఁడయిననేమి! మిత్రశత్రువులు వియోగ సంయోగంబుల యందు దుఃఖదాయకులే గదా? కాన నీదుఃఖదాయకుని మఱచిపొమ్ము. పొమ్ము.

మ. బా-శ. ఎట్టులనీవు సెప్పితటు లేనిఁక నీగెద నీకు నాకు నీ
పుట్టువునందు మైత్రివిడిపోయెను మిత్రము నంబుఁ దీర్పఁగా
గట్టిగఁ గౌఁగలించుకొని కంజములీనెడు కన్నులెత్తిన
న్నిట్టులఁ జూడుమయ్య యిదియే కడసారిగదయ్య సెచ్చెలీ!

సారం—మిత్రమా! ఇదె వయ్యె పొమ్ము. నీవుపోయి మాతండ్రిగారికి నాకు బదులుగాఁ
జేతులు జోడించి యిట్లు విన్నవింపుము.

సీ. రార నాతండ్రి సారంగధరా యంచుఁ జీరితొడలమీఁదఁ జేర్చినావు
మా వాని భాగ్యమే మాడ్కి నుండునటంచు నార్యులందఱి నడిగినావు
పనివాని వృద్ధియే పరికింప మా వృద్ధి యంచు రచ్చలయందు నాడినావు
ఏఁ జెప్పు పలుకుల కెంతెంతొ యలరుచు బాగు బాగు యటంచు బల్కినావు
ఆ. నీవె ప్రాణమీవె నిక్షేపమీవె నా! చేరఁగదయటంచుఁ జెప్పినావు
నీకు నాత్మభవుఁడు నేను వేర్పడఁగిన కృ । త్యం బొకింత సలుపనైతి విదండ్రి.

తరువాత.

క. అమ్మ వచించు కార్యముఁ గన్న ననామె వచించునట్టి కా
ర్యమ్ము ఘటించె నెందొలుత నామెయు సెప్పుడు నమ్మకన్నఁ బ్రే
మమ్మున నన్ గనున్ సవతిమాడ్కిఁ జరింపక యుండునట్టి పి
న్నమ్మకుఁ జోతఁజేసి భవదాత్మజుఁడంచు వచింపవే దొరన్.

పిదపఁ బుత్త్రదుఃఖపీడితురాలగు మా యమ్మగారితో నిట్లు చెప్పుము.

గీ. పెంచి పెద్దవానిగఁ జేసి మంచిచెడ్డ । లెన్నొ గఱపినందులకు నీకిన్ని నీళ్ళ
చుక్కలయిన వదలనట్టి మొక్కలీఁడు । కానఁ బుత్త్రుఁడా శత్రుఁడు గాక వీఁడు.

పదపడి యడవికి నేను వచ్చునప్పుడు పేరడలునఁ బుడమిపైఁ జతికిలఁబడి యేడ్చిన
నా సతితో నా వచనంబులుగా నిట్లు చెప్పుము.

గీ. వేళఁ జూపించుకొనక జీవించుదాన । నేమి చెప్పఁగావలె నీకు నెట్టులైన
గోడుమాని కన్నులను మూసికొనుచుఁ గాల । మోలి వెళ్ళఁదీయుచు తలలూరుజనులు.

అటుపిమ్మట,

గీ. పేరు పేరువరుసఁ జీరి పౌరులమతి । మత్రియడిగితినంచు వచింపు మఱవరాని
చుట్టలందుఁ బెద్దలకెల్ల జోతలనియుఁ । జిన్నలకు దీవనలనియుఁ జెప్పుమయ్య.

మిత్రమా! ఇఁకఁ గడసారి మాట వినుము.

ఆ. చిత్తమొక్కటైన స్నేహితుండగువాని । కరయరాని దేది యట్టులగుట
నేమి చెప్పవలయు నేను నీకని యూర । కుంటి నిదియె తుదకు నున్నమాట.

సుబు — హా మిత్రమా! ధర్మంబెచ్చట నుండునో యచ్చటనే జయముండును గాక. నేను పోయెదను. (నిష్క్రమించును.)

దీర్ఘ — వక్రదంతా! స్వామివారు చెప్పినమాటలు వింటివా? ఎందఱినో చూచినాము గాని యీయనవంటి ధైర్యముగలవారిఁ జూడలేదు. చావన్న నావంతయు వంతనొందఁడు ఊరుపొమ్మనియుఁ గాడురమ్మనియు ననుచున్నవానికయిన మరణంబన్న మరణంబుగానే యుండును. ఈయన సిద్ధపురుషుఁడా యేమి?

వక్రి — నీవన్నమాటయే నిజము. నాకు చేయి యాడకున్నది.

సారం-చ. కరచరణద్వయంబులను ఖండనసేయుఁడటంచు మిమ్ములన్
ధరణిధవుండు పంపె నది తప్పినఁ బాపము వచ్చుఁ గావునన్
త్వరపడుఁడయ్య పూర్వకృతపాపము ప్రాప్తము కాఁగ మీరలీ
సరణిఁ దపింపనేల గ్రహచారము చాలనివాని కక్కటా!

మీరు క్రమ్మఱ మా జనకుని కడకేగవలసినవారు మీకృత్యము నెఱవేర్పుఁడు మీకీవగపేల?

దీర్ఘ — అయ్యా! యింక వగపేటికి! మీవంటి సుగుణరత్నంబుల నక్రమంబుగాఁ జంపుడనియే మమ్ము బ్రహ్మదేవుఁడు పుట్టించినాఁడు కాని మీరు తప్పు చేసినట్లు తోఁపకుండుటచే ఖండించుటకుఁ జేతులు రాకున్నవి. అయినను నాలుగురూప్యంబుల సేవకావృత్తియుండుటచే నకృత్యంబయినను జేయకతప్పదు సీ! సేవకావృత్తి యెంతదూష్యము! స్వామి యేమి చేయుమన్నను బుణ్యపాపంబులను జూడక చేయవలసినదే. లేదేని వృత్తికి నీళ్ళు వదలుకొనవలసినదే.

సారం — ఊరకేల యేడ్చెదరు? నాయందలి ప్రేమచే ఖండింపకున్నారు. యేమనుకొనను.

దీర్ఘ — యేడ్వక తప్పదు. పుణ్యపాపంబుల నరయు పరమేశ్వరుఁడే మిమ్ముల రక్షించుఁగాక. (కాలుసేతులు ఖండించును.)

సారం — హా దైవమా! ఓ తల్లులారా! త్వరగాఁ జావకయున్నాఁడ మీకరగతవాలంబున నాశిరంబు ఖండించివేయుఁడు.

దీర్ఘ — శివశివా! మేమంత దుష్టచిత్తులమా? మీతండ్రిగారి శాసనంబగుటచే విధిలేక యట్లొనరించితిమి. అందులకే యింటినిండఁ బిల్లలుగల మే మేమయ్యెదమో యని ప్రాణాలు ప్రాణాలలో లేక గుండెలో రాయిపడినట్లున్నాము. శిరంబు ఖండింపఁజాలము.

సారం-చ. కరచరణద్వయంబులిటు ఖండితమయ్యెను గాని ప్రాణముల్
సరగునబోక వచ్చియును జావనివాని విధానమంట స

త్క్రూరుణను బూని ఖడ్గమునఁ గంఠవిలుంఠన మాచరించి యా
యొరిగ నొండటన్న వినకుంటి రపుణ్యము గొడ్డువోయెనే.

దీర్ఘ — అయ్యా! ఇంక నీపాదుకలిలోఁ బుణ్యపాపవిచారమా? మీమాటవినమికిఁగోపిం
పకుఁడు; మేమిదే పోవుచున్నాము (తలవరులు నిష్క్రమింతురు)

సారం — తలవరులు పోయిరి. ఎవ్వరును లేరు దిక్కుమాలిన పక్షినైతి.

క. ఆ యమబాధలనొందితి । నా యమబాధలు దొలంగు ననుచున్ మందే
న్యాయమునఁ గందొ యిటుల । న్యాయము లేకుండఁ గాతమని గొల్తు హరా.

అయ్యో! నాయవస్థ యంతకంతకు అతిశయించుచున్నది. ప్రాణములు మాత్ర మీపా
డుబొందెను బాయకున్నవి.

ఉ. హీనుఁడు గాననింక వసియింపఁగ రాదని వైభవంబు లీ
దీనునిబాసి వెన్నెలలఁ దెల్లగఁబుచ్చెడు కీర్తిపోసె నా
ప్రాణములార నన్ను నెడఁబాయక వాసిలు మాత్రముంట యె
ప్పా నగుబాటు గాదె మనఁ దంతటి పుణ్యమొనర్చినాఁడనే.

హా దైవమా!

గీ. రక్తమాంసంగోళియొడలిపైఁ బ్రాఁకుమక్షి । కా పిపీలికాదులఁ దోలఁగా గరంబు
లైనలేవు నడువఁగ లేవంఘ్రులట్లు । పదకరంబులు లేనట్టి బ్రతుకు బ్రతుక.

ఇక్కడ నే నిక్కగతి మిక్కిలిఁ బొక్కుచుండ నక్కడ మా వారట్లు గ్రుక్కు
చుండిరోగదా?

మ. ఋణబంధంబులు నేఁటితోడఁ దగెనా యిష్టుండ యంచిష్టుఁడు
న్మణులన్ దీసి సభూష చేసితివె నన్నాథా యటంచాలియున్
జనకుంబుల్ తిని చేతులన్ గడుగ నోజందోఁచె నంచమ్మయున్
గణనాతీతములైన క్లేశములచే ఖట్వాల పెట్టుండిరో.

ఓతల్లీ! మాని నీమతల్లీ! అమ్మా! ఇంక నమ్మ రెక్కడ? ఆమెకుఁగూడ నప
కీర్తిని దెచ్చితినిగదా! ఇఁక నెక్కడ యపకీర్తి? నేను రూపుమాయుచుంటిని
గదా? మాసిన నేమి?

గీ. నేనుజన్మిన నాతోడ నిందజావ । దకట రత్నాంగి కాన్పిట్టి రపుడు
విషఫలంబు జారిన బెడ్డ మీఁదదాని । తోడ వసుమతీజమునకు దొలఁగునట్లు.

ప్రాణంబులు పయనంబుగట్టుచుండ నింకను నాకీవంతయేల? కీర్తియైన నేమి?
నపకీర్తియైన నేమి? చచ్చువాఁడ నేనేమి చేయఁగలను? ఇట్టిపట్టునఁ బరమేశ్వ

రచరణస్మరణం జేశరణంబు హరహరా! ఆపద్బంధూ! దయాసింధూ! హృద్యానవద్యవిద్యా! తత్త్వమస్యాది మహావాక్య ప్రతిపాద్యా! దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ దీక్షాకంకణా! న్యాయాన్యాయ విమర్శనవిచక్షణా! జగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణ భూతా! నిజభక్తార్తజనమోదనక్రియా కౌతుకోపేతా!

కవిరాజవిరాజితము.

వరవరదాయక మాధవసాయక నాట్యవిధాయక శూలకరా
వరమునిపోషణ దానవశోషణ పన్నగభూషణ చంద్రధరా
దురితవిమోచన ఫాలవిలోచన దోషవివేచన కామహరా
గిరిపరిఖేలన కాలవిఫాలన కిన్నరపాలన పాపహరా-

ఉ. కానక తొంటిజన్మమునఁ గష్టము లేరికిఁ బెట్టినాఁడనో
కానఁగనయ్యె నిప్పుడది కానభవద్దయ వచ్చినట్టు లీ
దీనుని మొండివానిఁ గడ తేర్పనొ మన్పనొ జాలిఁగొంచురా
వే నను డాయవే పరమభీతునిఁ గావవె లోకనాయకా.

మీన—(ప్రవేశించి) ఎవఁడో భగవంతునిఁ దలంపుచున్నాఁడు. బాధనొందినాఁడు కాఁబోలు? కానిచో నిక్కాలంబున భగవంతునియూరును బేరు నెవరుతలంతురు. వెదకి చూచెదనుగాక. (నాలుదిక్కులు చూచి) ఇచ్చట నొక వికలాంగుఁడున్నాఁడు, మొగముపోలికజూడఁగా సారంగధరునివలె గన్పట్టుచున్నది. బాలకా! నీ వెవ్వరవు?

సారం—మహాత్మా! రాజరాజనరేంద్ర నందనుండ.

ఉ. మీరు సుఖాజ్యలోలురని మిమ్ము నెదుర్కొనఁ గాళ్ళు లేవు జో
హారువులన్ ఘటింపఁగను హస్తములైనను లేవు చావకీ
తీరున మొండివాఁడ నయితిన్మునిసత్తమ తున్మనో సమ
స్కారముగొంచు శీఘ్రముగఁ జావఁగ మందునొ యాఁకొ యియ్యరే.

మీన—(చెవులు మూసికొని) రామరామ. మేమంత క్రూరచిత్తులమే. నీవు చావనేల

చ. ధనమునుగొంచుఁ దస్కరులు దారుణకృత్యము నిట్లు చేసిరో

సారం—శివశివా! అటుల జరుగలేదు.

మీన—కనికరమన్నమాట విడిజ్ఞాతులు పాతక మిట్లొనర్చిరో

సారం—అటులేల జరుగును.

మీన—వనితల మచ్చరంబున నెవండయిన న్నినునిట్లు చేసెనో

సారం—అట్లును జరుగలేదు.

మీన— యీవయసునఁ దప్పుసేయదని యెఱుఁగక రాజిట్లు శిక్ష చేసెనో.

సారం— త్రికాలజ్ఞులగు మీకు తెలియనిదేది?

మీన— కుమారా! రాజిట్లు శిక్షింపుటకుఁ దగినతప్పేమి చేసితివి?

సారం— (ఱిచ్చపడును.)

మీన— ఏమీ పలుకకున్నావు? చేసినతప్పును జెప్పుటకు తప్పుగా దోఁచెనా?

సారం— తప్పేమి? నాలుక రాకున్నది. నిజమని చెప్పుదును. అడుగఁదలఁచి యడుగుచున్నారు. కాని మీకుఁ దెలియని దేమి యున్నది?

మీన— సరే. యోగదృష్టిం జూచెద (యోచించి)

చ. తెలిసెను దేటతెల్లముగఁ దెల్పెద నక్కట లేదు పిన్నియుం
జలరుచుఁ బోవనాపె నినుఁ జక్కటకోరెను గాదె కోరియున్
ఫలమును జెందమిన్ నృపులు ఫక్కునకుఁ జెప్పెను గాదె దాసిచే
గలిగెను గాదె యీసిలుగు కానక చేసిన కర్మసంగతిన్.

సారం— మునివర్యా! తొంటికర్మము చేసనని నుడివితిరి ఆకర్మంబేదియో తెలిసికొనుటకుఁ బాతుర్యండజేసి నానతిండు

మీన— వత్సా! నీయందలి వాత్సల్యముచేఁ జెప్పెద వినుము. ఈభూమండలంబునకు మండనంబగు కౌశాంబియను పురంబు సకలసంపదాకరంబై యొప్పు. దానిని ధవళచంద్రుఁడను నరేంద్రుఁడు పరిపాలింపుచుండె. అతనికి భువనైకసుందరి యగు భువనైకసుందరియను భార్యయు, సుమంతుండు, జయంతుండునను సచివులిరువురు గలరు. ఆసచివులలో సుమంతునియందు రాజు పక్షపాతము గలిగి యధికంబుగా గౌరవించుచుండెను. అందులకు జయంతామాత్యుం డసూయగలిగి సుమంతుని నెటులయిన వంచింపవలయునని భువనైక సుందర్యవరోధన భుజిష్య యగు కేశినిఁ జేరంజీరి కేశీ! సుమంతుని పాదుకలఁగొని దేవిగారి యంతఃపురంబులో శయ్యాంబుక్రిందఁ బెట్టిన నీకు వలయు పలువల భూషణంబులు నిచ్చెదనని చెప్పెను. అంత నాయింతి స్వాంతంబున నత్యంతంబు సంతసించి యిది యెంతపని నాచిటికెన వ్రేలి గోటిలోనున్నది యనిచెప్పి యాదినముననే యట్లొనరించెను. ఆనాఁటిరేయి రాజు దేవితో సుఖంబుననుండి ప్రభాతసమయంబగుడు మంచంబు దిగి తన పాదుకలను దొడుగుకొనఁ బోయి సుమంతుని పాదుకలను గని శంకించి చానను మేలుకొలుప నామె దిగ్గున లేచెను. అంత రాజు, ఈపాదుకలు నావి కావు. పరపురుషునివి యిక్కడకు వచ్చుటకు గతంబేమి' యని యడుగ నుల్లంబు జల్లుమనఁ దెల్లఁబోయి కన్నీరు మున్నీరుగాఁగ నేడ్చుచుఁ దుదకుఁ జెయ్యెడ చిత్రపటమువోలె నిల్వఁబడియె. తన చానవలన సంశయము లేటపడమి నారాజు కొలువునకేఁగి యందుండువారిని నీపాదుక లెవరివి? యని యడిగెను. అప్పు డచ్చట సభాసదులందఱు భయాక్రాంతస్వాంతులయి యొకరిమొగము మఱి

యొకరు చూచుకొన సాగిరి ఆసమయమునఁ గాలకేతుండను తలారి, ఈ పాదుకలు సుమంతాఖ్య సచివునివి ' యని స్పష్టముగఁ జెప్పెను. అంత సాధరణీ కాంతుండు దండతాడిత భుజంగము భంగి మండిపడి యోరీ! సుమంతా! అంతఃపురద్రోహీ! నాప్రాణసమానంబని విశ్వసించిన నాకే ద్రోహము జేసితివా' యని ప్రళయకాల కుంభ దంభోధరంబో యన నట్టహాసము చేసెను. అదివిని సుమంతుండు చింతించి రాజానకిట్టి యపకీర్తి గాఁజెల్లునే యని నిలువునకు నిలువునసే కరగి మూలచ్ఛిన్న కదళీతరువో యన బుడమిపైఁ జతికిలఁబడి యూరకుండెను. అట్లూరకుండుటచేఁ జెప్పినదంతయు నిక్కంబుగ విశ్వసించి యంతఃపురద్రోహిని నడుకానలోఁ గాలుసేతులను ఖండింపవలయునని పెద్దలుసెప్ప నట్లుసేయుఁడని తలారుల కాజ్ఞనొసంగి భువనైకసుందరిని నూతిలోపలఁ ద్రోయించెను తరువాతఁ దలవరులు సుమంతుని కాలుసేతులు ఖండించిరి. అప్పుడట్లన్యాయముగాఁ జంపఁబడిన సుమంతుఁడే రాజరాజనరేంద్రుఁడు; కపటాలోచనచేసిన జయంతుఁడే నీవు. భువనైకసుందరియే చిత్రాంగి. పరాభ్యుదయం భోగ్యంతేః యనున్యాయముచేఁ గపటోపాయమును బన్నితివి కావున నేమియు నెఱుంగకపోయినను నీజన్మంబునందీ యవస్థ తటస్థమయినది. ఎట్టివారి కయినను కర్మంబనుభవింపక తీరునా?

సారం—మహానుభావా! కర్మసూత్రము నెఱింగించి చింతాక్రాంతునిగ జేసితిరి. వందనములు గైకొనుఁడు ఇఁకను బ్రాణంబులు బోకున్నవి. నాకష్టంబు నెడఁబాప మీరుదక్క నన్యులులేరు. శరణంబుజొచ్చితిని. నిర్వ్యాజకారుణ్యశీలోత్తములరుగదా!

మీన—నీగుణగణం బత్యంత ప్రశంసనీయంబు; ఏకాంతమందు మును నీవు వలచిన దానిని గూడకపోవుటయేగాక నీకడగండ్లకెల్లటికైన నోర్చి యామె కవమానము లేకుండఁ జేసితివి. ఇంతియేగాక యామె యిట్లు చేసెనని చిత్తమందైనఁ దలంపవైతివి. ఎచ్చట సుగుణంబులుండునో యచ్చట భగవంతుఁడుండు. కావున నీకు సర్వేశ్వరుండె దిక్కు లెమ్ము. లెమ్ము.

సారం—సంయమీంద్రుల యాజ్ఞ యెంతకుఁ జాలదు. మీయాజ్ఞయే నాకుఁ దయగుఁ గాక (లేచి) స్వామీ! వందనములు. మీవలన జీవితుండ నైతిఁగాని యీయపకీర్తి యెక్కడ నెట్లుతొలఁగును.

మీన—ఇంక నపకీర్తి యెక్కడ? మన మిరువురము మీ జనకునియొద్ద కేగుదము. అచ్చటఁగలవార్త యంతయుఁ జెప్పెదరమ్ము.

సారం—మాళవదేశంబునుండి జయసేన శూరసేనులు వచ్చిరి వారెవరు?

మీన—చిత్రాంగి చెలికత్తెలు. పందెపు ధనమొసంగలేదను వగ నీకక్కఱలేదు రమ్ము.

సారం—చిత్తము. (అని యిద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

గద్య—ఇది శ్రీ అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత
సారంగధర నాటకమునందలి
షష్ఠాంకము.

శ్రీ

సారంగధరనాటకము.

సప్తమాంకము.

చిత్రాంగి మందిరము.

(చిత్రాంగిపరుండ రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రవేశించును.)

రాజ—అదియేమి కారణమోకాని దేవి యంతకంతకు కృశించుచున్నది. (యోజించి) వేఱొకటి కావలయునా? సారంగధరునిచే బలాత్కరింపఁ బడినది గదా! ఆయవమానావలంబే యీమె నిలువెల్ల దహించుచున్నది. (ఆకర్ణించి) ఏమో మాటలాడుచున్నది. ఆమాటలం జాటునుండి వినియెద.

చిత్రాం—సారంగధరా! నన్నుఁ డాయవేమి? నే నొంటిగాఁ గాసిపడుచుండఁ గానవేమి? నీవే నన్ను కరుణఁ జేఁ గాంచకున్న నిఁక గతియేది?

రాజ—ఏమి సారంగధరునియందలి మోహంబుచేఁ గాఁబోలు నీమె యిట్లనుచున్నది. (యోజించి) కాదు కాదు సారంగధరుఁడన్న శిశువుండుగదా. ఆయినను ప్రార్థించెనేమో! యేదినిక్కమో యిక్కడనుండియే గ్రహించెదను.

చిత్రాం—సారంగధరా! నీవు నాకుఁ బ్రియుఁడవుగావా? నీసతి కుగతి వెతనొంద నుపేక్షించుట తగవా?

రాజ—శివుఁడేరైన ప్రియుండగు బెట్టు కావున శివుఁడుకాఁడు నా కుమారుఁడు సారంగధరుఁడే కావచ్చును. (కోపముతో) వానిపటంబు జూపిగదా నే నీమెను బరిణయంబును జేసికొంటిని. దానిచే నీబంధకి సారంగధరుని బ్రియునిఁగా వాంఛుచున్నది. ఎంతదుర్మార్గురాలు నే నిప్పుడ యీకరవాలంబున దీనిని ఖండఖండంబులుగా ఖండించి కులంబు నిర్దోషంబును జేసికొనకున్న నింక రాజరాజనరేంద్రుఁడనా? (ముందుకు నడచి యాలోచించి) త్వరపడనేల! దీని యభిప్రాయము వేఱుగా నుండెనేమో (ఆలోచించి) కుందకేమి సారంగధరుండన్న చంద్రుండు కాఁడా? ప్రతిప్రతిపదర్శినికిఁ బంచపతులలోపల చంద్రుఁడాద్యుండు కావున నిదియిట్లుచెప్పి యుండవచ్చు కోపముతో ఖండింపలేదు. పుణ్యాత్మే. ముందు కథ లెట్లుండునో వినియెదను.

చిత్రాం.—

ఉ. మిన్నును మన్ను నెఱుఁగక మేలిది కీడిది యంచు నెంచక
న్నన్నకరాంఘ్రుల నఱకనంపితిగాఁ గలదంతయయ్యె నా
పున్నమ చందమామ సరిపోలిన నీనగుమోము గోమునిం
కెన్నఁడుఁ జూడకున్న మది నెట్టులఁ బాయును బాళిచీఁకటుల్.

రాజ.—ఈ గాలు సేతులు నఱకఁ బంపినది నాకుమారుని గాదుగదా! ఏల యీతొందర? కొంచెము శాంతించిన దానియంతనదియే తెలియును.

చిత్రాం.—

చ. మదనుని కేళిదేల్పని తమంబున నిందను మోపి కాననీ
పదములఁ జేతులన్ నఱకఁ బంపితి భూధవుచేతఁ బాపసం
గదని పొదుంగ గోసినటు కాయము నీయది యున్న మారసౌ
ఖ్యదశలు లేకపోయినను గన్నుల నైనను జూచుచుందుఁగా.

రాజ.—ఔరా! దీనికి వానియందుఁగల యనురాగము వేఱె చెప్పవలయునా? ఓపిగ్గిఁడి ఏమి చెప్పనుంటివో యొక్కటియయిన దిగఁబడకుండఁ జెప్పుము. ఓ రాజరాజ నరేంద్రా! కలికి కలవరింపుచున్నదేమో? (తలయూఁచి) అటులైన మింక నుకాంతి చేతను జూచెదను.

చిత్రాం.—

ఉ. అంగజరూపయంచుఁ గనకాంగియు హా తనయాయటంచు ర
త్నాంగియు నేడ్వనీదు విలయంబునకుం గడు హేతువైన చి
త్రాంగిని జంపుచున్ బలిమిఁ బ్రాణము వాసితి నీవు నేను సా
రంగధరాయటంచు నిఁకఁ బ్రాణముఁ బాసెద నిన్నుఁ డాసెదన్.

పావురంబునకై నీవు రాగా వావియయిన దలంపక నిన్నుఁ గోరినను వలదమ్మా యంచు నీవెంతయు వచించితివి. అదివినక నీపావురంబుల నీయొక్క పైఁజెఱఁగును లాగికొని నీయందలి తప్పుచే నీకల్లలు కొల్లలుగాఁ జెప్పి నీతండ్రిచే శిక్షింపఁ జేసితిని నిన్ను శిక్షింపఁగా నీతల్లికిఁ బుత్రదుఃఖమును నీసతికి వియోగదుఃఖంబు వచ్చెనుగాని నాకు మారసౌఖ్యం బలవడలేదు అటుల లేకపోవుటయేగాక నిజ మెఱింగిన సుబుద్ధి మొదలగువారు చిత్రాంగి యిట్టిదని చెప్పుకొనుట కవకాశము కలిగినది. పలుపురితోపలఁ దలవంపులయ్యె నేదియొమొటులయినను గోరిక కొఱనాగదయ్యె హా సారంగధరా! శిరీషకుసుమకోమలశరీరా! వనితాజనచిత్తవిత్తచోరా! రాజరాజనరేంద్ర గర్భపయోరాశిరత్నాకరా! సారంగధరా! వ్యాధకులాధిష్ఠిత సారంగధరా! సారంగధరా! నాకోరిక యీలోకమునందుఁ దీర్పకపోయినను పరలోకమందైనను దీర్పుము.

రాజ—(కోపముతో)

ఉ. ఓసిదురాత్మురాల మది నోటయొకింతయులేక పుత్రుపైఁ
బూనలు గ్రిచ్చినట్లనృతముల్ వచియించితి వీవు గాన నిన్
గోసెద ముక్కుముక్కలుగఁ గూలఁగఁ ద్రోసెద నుప్పుపాతరన్
వానిఁగట్టి యాత్మజుఁడె పోవుగ నీవిఁక నుద్ధరింతువే.

ఛీ! దుర్మార్గురాలా! నిన్ను ఖండఖండములుగా ఖండించి మార్తాండమండలంబున కెగమీటకున్న నేను భూమండలాఖండలుండనే?

చిత్రా—(తనలో) నేను చెప్పినదంతయు నీయన పొంచివిన్నాఁడు కాఁబోలు? నేనేమి చేయుదును? (ప్ర) నాథా! శత్రువు లెవ్వరైన నిచ్చట నుండిరని వచ్చితిరా? లేక కలవరించుచుంటిరా?

రాజ—పాపాత్మురాలా! కలవరించుచుంటినా! ఎక్కడ నేర్చితి వీటక్కుమాటలు.

చిత్రాం—ఆరత్నాంగి నాయందేదేని దోషారోపణంబును జేసి మీతోఁ జెప్పెనా యేమి?

రాజ—రత్నాంగిమాటలెందుకు? నేను నీ మాటలు స్పష్టముగ వినలేదా!

చిత్రా—మీకు మతితప్పిపోయినట్లున్నది. కుమారుఁడు పోయినాఁడను చింతచేతఁ గాఁబోలు చిత్తచలనంబు కలిగి కనుపడ్డ వారినెల్లఁ జంపఁదలఁచితిరి చంపుఁడు పతికిఁ బతిచేతిలోఁ జచ్చుటకన్నఁ గైవల్యంబును జూఱగొనుటకు వేఱొండుమార్గ మున్నదా!

రాజ—సీ కులటా! కుమారప్రాణాపహారిణీ! నాకు మతిపోవుటఁబట్టియే నీమాటనమ్మి చెట్టంతకుమారునిఁ జేతులారఁ జంపుకొంటిని. తప్పునుజేయుటయేగాక దానినిఁ గప్పిపుచ్చుటకు నాయందేదో వెతకుచుంటివా! నీబొంకులింతకుమున్ను గుమారుని గోల్పోవుట కుపయోగించెను గాని యింక నక్కఱకువచ్చునా.

చ. పరమపతివ్రతా మణివి భామలకున్ దలకట్టవంచు నిన్
బరిణయమైన దాదిగను భార్యలలోపల గౌరవంబుగా
విరులనుబెట్టి గన్నుగవ విందుగఁ జూచుచు నుంటిగాని యి
ట్లరయఁగ మేఁకవన్నె పులి వంచొకనాఁడు తెలుంగనైతిగా.

చిత్రాం—ఓ దైవమా! నానాథుండు మున్నెన్నఁడెఱుఁగని మాటల ననుచున్నాఁడు. మనమ్ము చక్కగానున్న నెంతో ప్రియముగల నన్నిట్లాడునా! ఇక్కడ నాకెవ్వరుదిక్కు! ఎప్పుడు నాతలిదండ్రు లీపురుషుని చేతికి నప్పగించిరో యప్పుడే యీశరీర మీయనదేగదా కొట్టినను కోసినను జంపినను మఱియేమి జేసినను సరే. జన్మజన్మములకీ రాజరాజనరేంద్రుఁడే భర్తయగునట్లుగాఁ బ్రసాదింపుము.

రాజ—ఏల యీలీల రిత్తయేడ్పు లేడ్చెదవు?

గీ. హరిణశాబకమును భూరికరుణఁ బెంచి । పిదప బెబ్బులివాతకుఁ బెట్టినట్లు
ముక్కుపచ్చలారనివాడు ముద్దుకుఱ్ఱఁ గట్ట! చిత్రాంగి నీపాటఁ బెట్టినాఁడ.

ఓసీ దుర్మార్గురాలా! నీవింతకు మునుపాడిన మాటలఁ దేట తెల్లంబుగఁ జెప్పుము.

చిత్రాం—నా కేమిమాటలున్నవి? మీ రెప్పుడువత్తురా మీపాదసేవనభాగ్యం బెప్పుడు కలుగునా యని యదేపనిగా నెదురుచూచుచుంటిని గాని వే ఱేమియులేదు. మీరే దైవంబని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మినన్ను మీరే యిట్లాడినఁ బరులనుగూర్చి యింకేమి చెప్పవలయును? మీపాదసేవయె నాకుదిక్కని కాఁబోలు? మీకుఁ దెలియని దేమియున్నది? అక్కడఁబుట్టినాను. ఇక్కడ మెట్టినాను ఇఁక నేపాపం బెఱుఁగను ఇందులకు మీపాదాలుసాక్షి. ఏబాసను జేయుమన్నఁ జేసెదను. మీఁద మీయిష్టము,

రాజ—

మ. గతులన్ జూపెడువానిఁ గందుకములోఁ గాలాహియై చావఁ జూ
చితి సీసీ నినుఁగన్న దుష్కృతము కాశీయాత్రకుం బోయినన్
స్మృతిచంద్రాయణ మాచరించినను సేతుస్నానమున్ జేసినన్
మతి నూహింప నశింప దెప్పటికి భామాగోముఖవ్యాఘ్రమా.

సీ, నీమొగమును జూడరాదు. పొమ్ము.

చిత్రాం—మీకింతకోపముగా నున్నప్పుడు మీచెంత నుండనేల? శాంతించిన పిమ్మట వచ్చెదను గాక. (నిష్క్రమించును.)

రాజ—ఓదైవమా!

గీ. అనిలభక్షణమున దన్నీ యచలమైన । తపముఁజేసి పరబ్రహ్మదయను బడయ
వీలుగాని యేక్రియనైన వీసమంత । యేని నెఱుఁగ శక్యంబు కాదింతిమనము.

ఈదుష్టురాలి మాటవిని నాకుమాఁకుని నిష్కారణంబుగాఁ జంపుకొంటిని.

శా. పూజ్యుండౌ సుతుమీఁదఁ దప్పునలుకన్ బూఁబోఁడి నేనగ్గిలో
నాజ్యంబుంచిన రీతినుండియు సభన్యాయంబు వీక్షించినం
బూజ్యంబయ్యెను సత్యమీ ఖలునకున్ భూమిన్ గతుల్ గల్గునే
రాజ్యాంతే నరకంధ్రువంబనుట తార్కాణంబుగాఁ దోఁచెడిన్.

తనయా! నిన్ను నిష్కారణంబుగాఁ జంపఁబంపినప్పుడు నన్నేట్లనుకొంటివో? యేమనుకొందువు? అట్లు బలవంతముఁ జేసి యన్యాయంబుగా నీమీఁద నింద మోపిన దుర్మార్గురాలినే పల్లెత్తి పలుకనట్టి నీవు నన్నునుకొందువా? ఊరకు

న్నప్పుడు తప్పుచేసితివని నిశ్చయించితినిగాని లజ్జాభరంబున శిరంబును వంచు కొంటివని యెఱుంగనైతి, తండ్రీ! సారంగధరా! నేను రాజభార పీడితుండన యినప్పుడు—

మ. చతురంభోధి పరీతభూకటక రాజన్యాళి శాసించి శా
శ్వతకీర్తిన్ గణియింతువంచు నకటా! సంతోషమెంతెంతొ చెం
దితి డెందమ్మునఁ గాని యీయితనయా! దిక్కెందు లేకొంటిగా
మృతి నీవొందుదువంచుఁ గ్రూరవనిలో నేనెన్నము న్నెన్నఁడున్.

బిడ్డా! నాయట్టి యభాగ్యునికేల జన్మించితివి?

మ. సకలోర్వీధనచంద్రవంశ మకుటాంచన్మౌక్తికరత్నప్రభా
ప్రకరాశాంతవిరాజితాంఘ్రివరగర్భంబందు జన్మించితీ
వకటా! యీదృశమైన కష్టముల నక్కాయంబుగా నొందనిం
దకుఁ గాఁబోలును బేదవానికయినన్ జన్మింపవైతేమిరా.

కుమారా! నిన్ను మఱతమన్నను—

గీ. చంద్రికలఁబోలు మందహాసంబు చేత। ముద్దులనుమాటగట్టు నీమోమునసుధ
వ్యాప్తమగు నీపరితాపమేభంగిమఱపు। వచ్చుఁజందాఱ్చుగలిద్దఱు వలులుదాఁక

శా. ఏఁడీ మీసుతుఁడంచు నన్నడుగ నీయిష్టాళి యెవ్వారితో
నాడంబోయితి వంచుఁ దెల్పుదును గుమారి యత్తవారింటికిన్
జాడ న్బోయితి వంచు నెట్టులనెదన్ శూలాయుధంబట్టులన్
లేఁడంచాత్మజుఁడంచు నెట్లనుటకున్ లేశంబునోరాదదే.

హాదైవమా! ఇంక నేను రత్నాంగిమోము నెట్లుజూతును? చూడకున్నఁ దప్పువా? సేవకా! రత్నాంగిదేవిని నాకోడలిని సుబుద్ధిని బిలిచికొనిరమ్ము.

సేవ—(ప్రవేశించి) చిత్తము. (నిష్క్రమించి వారితో మరలఁ బ్రవేశించి)
అయ్యా! యిదె వచ్చినారు.

రత్నాం—హానాథా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము.

రాజ—రత్నాంగీ!

క. విభవాన్వితమద్వంశ। ప్రభువులలో లెక్కకెక్క ప్రభువైనను తో
కభవయుతుండు నభూతో। నభవిష్యతి నుతస్వనాన్న రాంజనునాతీ.

గీ. వయసువానిన రాగంబు పాయకుండ। ఘనపదంబులఁ జాట్టెనే తనయరూప
లతయెయాలతనే సమూలంబుఁ గాఁగ గుటిలచిత్రాంగిభాగంబు గొంటెకనకట.

రత్నాం—అన్యాయముగా నెంతయాపద దాపరించినది.

గీ. అక్కటా పూర్వజన్మమునందు నేను । బక్కలోనుండు నెవ్వరిబాలుఁ దల్లి
పాలకడఁ బాసితినో యది ప్రాప్తమయ్యెఁ । గాకయున్న యేరికిని బురాకృతంబు.

రాజ—

మ. వనితా యీకులనాశ కారణుఁడు పాపాత్ముండు దుష్టుండు నీ
తనయున్ సద్గుణుఁ జంపఁ బంపెనని చింతన్నేఁడె నీకగ్గుఁ జే
సిన వాఁడంచుఁ దలంపఁబోకు సకలం జిత్రాంగి నేనాఁడు తె
చ్చెనో యానాఁడె తదీయకంఠమును గోసెంజుమ్ము దుష్కర్ముఁడై.

కాంతా! యెట్టిఘోరకృత్యంబును జేసితిని.

చ. చొటచొటరాలు నశ్రువులు జక్షోణిఁ దరంగిణిభంగిఁ బాఱఁగాఁ
దటదటమాటలన్ దరుణి ధర్మువువీడి వచింప నమ్మి నేఁ
బటుతటపడ్డుగీటుకొని పాపవిదూరునిఁ జంపఁబంపితిన్
గటకట కేండ్లకుం జెవులె కన్నులటన్న పదమ్ము రిత్తయే.

ఈరాజరాజనరేంద్రరూప ఘాతకుండైన నేను,

ఉ. ఉప్పునుచూచి కప్పురము నోలిఁ ద్యజించినభంగి భామ నీ
యొప్పగనమ్మి కూర్మితనయుం దెగటార్పఁగఁ గానకంపితిన్
జొప్పడదన్న నీ హితము సుందరి నేవినియున్నఁ గాంతు నా
దెప్పర మేలవిందు వడిదీక్షిసఁగా పెడభార్య దిక్కగున్.

సుబుద్ధీ! నీ చెచ్చెలితో నడవికి నేగుటకై సూచుకొంటివి. తండ్రినైన నేను దానికి గూడ సూచనైతినిగదా!

సుబు—అడవికిఁ బోవుటచేతనే నాకు మతింత చింతగానున్నది. ఏలయన,

చ. నడిచెడువాని చందమున వాల్గడుగుల్ వడి ముందువోయి లే
యడుగులు గందువార వదనాంబుశుమాంబు సమస్వఁ దద్దయు
న్నడలి తలారులార విపినంబిఁక నిక్కడ కెంతదూర మం
చడిగెడు పంగడీనినుడి యాఅనిమంటను బెట్టె భూవరా.

చ. అడిగిన సూనికందలను నప్పటి కప్పడ కోపియిచ్చు వి
త్రుఁడయని చీర నాజనని తోయజనేత్ర నుమీయటంచెటో
తడబడఁ బల్కి యశ్రువులు ధాగలుగాఁబయి మాటలేక పే
రడలున నేమ్మరిష్టు బహుళార్తి దహింపుచు నుండె నెంతయున్.

పేరుపేరువరుస నందఱి నడిగినాఁడు.

రాజ—హా! కుమారా! సారంగధరా! కలుషవిదూరా! యీకడుపుమంట నెట్లు చల్లార్చుకొందునోయి.

చ. తనయులు లేరటంచు నెలఁతాల్పను గూర్చి తపంబొనర్చి యీ
యనకృపచేత నిన్నడసి యన్వయ మభ్యుదయంబుఁ బొందు నిం
కనుచు మనంబునం దహరహంబును రంజిలుచుండఁ జిన్ననా
యన! యిటులింత వేగనె శతాబ్దములక్కట నీకునిండెనే.

రత్నాం—హా తనయా

మ. కరకంజంబులు మోడ్చి మ్రొక్కఁగను మార్కండేయు డుండిక్కన్నిరం
తగమున్ వర్ధిలుమంచుఁ బల్కితిని వాతప్పద్ది లేకప్పుడే
త్వరగాఁ జావుమటంచుఁ దిట్టినను నోతిండీ! శతబ్దంబు లీ
స్థిరజీవింతువు తిట్టుతిన్న జనులే జీవింతు రెక్కాలమున్.

కన—హా! జీవితేశ్వరా!

గీ. వెదకుదమటన్న దోషంబు వీసమైన। నరయకట్టి నీవెతఁ జెవులార వినియు
గ్రక్కనను గుండె బ్రద్దలుగాకయుండె। శిలయొవజ్రమొ లోహమో తలఁప నేది.

సుబు—హా మిత్రమా! అభీలారణ్యంబులో,

మ. కరపాదంబులుపట్టి ఘాతకులునిన్ ఖండించునావేళ నే
కరణిన్ భీతిలితో విచారపడితో కాపాడరండంచు నె
వ్వరినే కైవడిఁ జీరితో

రాజ— జనకునిన్ బాపాత్ము నేమంటివో

రత్నాం—యరవిందాసను వ్రాఁతనెంచుకొను చస్మ్రాయంచు నెట్లేడ్చితో.

చ. అరసిన రావిచెట్టులకు నన్నిఁటికంబువులిచ్చి గుళ్ళగో
పురముల చుట్టునం దిరిగి పుట్టలకెంతయుఁ బాలువోసి శ్రీ
కరులిడినట్టి తాయెతుల గట్టుచు సోదెలఁ బృచ్ఛనేసి యీ
శ్వర సుతుఁ గాంచుటల్ సవతి సత్తిక్రిమ్రింగుట కప్పగించదే.

కన—

చ. అనుపమరూప సద్గుణము లన్నియు నాపతి యుందె చూడ నీ
వొనరిచినంత నేమిఫల మూర్విని నాలుగునాళ్లు హాయిగా
మనుపఁగలేకపోతివి రమాతనయా సురసేవఁజొక్కు నీ
కనువగుమార్గముల్ తెలియునా నిను వేయి పుటాలు పెట్టినన్.

రాజ — హాకుమారా! సారంగధరా!

గీ. ఆత్మజానంద మొనరించి యంతలోన । విడిచి యాత్మజదుఃఖంబు పెట్టినావె
వచ్చి మోదంబు కలిగించి పానిపోయి । తానె ఖేదంబు కలిగించు ద్రవ్యమట్లు.

రత్నాం — హాదైవమా!

గీ. కొడుకు కర్ణధారుఁడు గాఁగఁ గొడుకు హితుఁడు । కరము తెరచాప కాఁగ జూక్కాని గాఁగ
దకరఁగోడలు నాహర్షతరణి సుఖ । వార్ధిఁ ముంచెఁ జిత్రాంగి తుపానుగాలి.

రాజ — చిత్రాంగి దుష్టురాలని నలువురినోటిలో బడెను గాని నాకుమారుఁడా చిత్రాంగి గిత్రాంగి మాయలచేఁ జావఁడని నాయభిప్రాయము. వాఁడు ధర్మమార్గప్రవర్తకుఁడు గదా! అట్టివాని నేసుహాత్ముఁడైనను గాపాడక మానఁడు. నేను బిలిచెదను. వాఁడేల రాకుండునో తండ్రీ! సారంగధరా!

సీ. భూపాలసుతులు నీపాడఁగానవచ్చిరి చూడరాకున్న నాతోడునుమ్మ
కల్యాణిమీయమ్మఁ గనిపల్కరింపక యుండినవామీఁద నొట్టునుమ్మ
కీరవాణిని నీదు వారనింగనకున్నఁ బట్టినామంట గన్పట్టునుమ్మ
మలయమారుతమట్లు మాదిక్కునకుఁ జేర నటులైన నను జంపినట్లునుమ్మ

గీ. కన్నడ సలిపి మమ్ములం గానకున్న । నయ్య గురుపాదములు దప్పినట్టునుమ్మ
తోడివారలదుఃఖంబు వీడఁజేయ । వేనిఁ దండ్రి మీయమ్మపై నాననుమ్మ.

సీ. సుకుమారమమునఁ జేర నిఁక రారయని చీర ననుకంప జనియింప నరయవేమి
పతిబూటకపుమాట మతి నాటవిధిదాఁట కిటుచేయ శుభబాయ నెంచవేమి
నినుఁ బాసి సిరిరోసి నెలఁగాసిఁ గనఁ డాసి వగదీర మనసారఁ బలుకవేమి
ధృతిమాలి వెతసోలి గతిమాలి క్షితిఁ గూలితిమి గావఁగను లేవఁదీయవేమి

గీ. అఖిలగుణవార సూరిచిత్తాబ్జమార । దర్పకాకారవిజితోగ్ర దస్యువీర
జలధిగంభీర కనకాద్రి సదృశధీర । రార నాకుమార కుమార రారరార.

క. ఎన్నఁగరాని తప్పిదము లీవొనరించితి వేనవేలు గా
నన్నను జూడరాదనుచు నాదరిఁ జేరక యున్నమాని యు
న్నెన్నఁడు పల్లు నెత్తి పలుకింతయు వాడని యమ్మఁ జేరి యీ
యన్నను గోరకుంటఁగను మాత్మజచిత్తము వచ్చినప్పుడే.

ఎన్నోవిధంబుల నెంత బతిమాలినను రాకుంటివి నీకపకారముఁ జేసినవాఁడ నగుటచేతనా? అటులయిన వినుము,

క. నికయు నిశ్చయంబుతెలిచి నీరజనేత్రిను గృష్ణవేణి నేఁ
జేకొనినట్టి తప్పు పతిసెప్పినవాక్యము నమ్మి నీయెడఁ

గాకనుబూని నిన్ను నఱుకంగను బంపిన తప్పుదప్పఁగా
నీకిది కాలమా తనయ నీరును గంటను బెట్టు పట్టునన్.

చ. ఘనతరమాలనుండి దిగి కాన్యపి పైఁబడు మాత్రియాల భం
గిని నయనంబు బిందువులు ఖేదమునోడను దల్పుతల్లి భా
ర్యను నొకకంటఁ గాంచి హృదయాబ్జమున దయనిల్పలేని నీ
జనకుని మీఁది యాగ్రహము జప్తికిఁ దెత్తువె రాకయుందువే.

హా కుమారా సారంగధరా! సద్గుణాలవాలా!

చ. సుతుఁ డెడఁబాసి పోయెనని శోకమునొందెదు తల్లినిన్నును
బతి యెడబాసిపోయెనని వాయని వేదనఁ గుందు కోమలిన్
హితుఁ డెడఁబాసిపోయెనని యెంతయుఁ జింతిలుచున్న మిత్రునిన్
గతిఁగని యూరడించెదవొ క్రమ్మఱి

సుబు— యంతకు నోఁచినారమే.

రాజచంద్రమా పుత్రవియోగదుఃఖ సన్నిపాతజ్వరంబులఁ దల్లడిల్లుచు నేదియో పలుకుచుంటివి కాని యింకను నీకుమారుఁ డెక్కడ.

రాజ— నాకుమారుఁడే లేఁడా. వాఁడీలోకంబున లేకపోయినను బరలోకంబునందయి నను లేకపోయెనా? ప్రాణంబులను బాపికొని యచ్చటనే కలిసికొనియెద.

ఆ. మారచారురూప సారంగధరకుఱ్ఱ! బ్రతికియున్న నీవె రాఁగదయ్య
మృతినిగన్నఁదానె తృటిలోన నన్ జేరఁ। దలఁచు భ్రష్టుఁడైన తండ్రికడకు.
మొదటిది ఘటింపదేని రెండవదయాత్రి మెటుల ఘటించును.

మ. నను నీవిప్పుడు డాయకుండినను నిన్ డాయంగ వేవచ్చి యా
కనులం జూచెదనన్న నెట్లుపొసఁగున్ గాంక్షించి పైఁబడ్డ యా
కనకాంగిన్ గననట్టి పుణ్యమున నాకంబందు నీవుఁ డని
న్ననఘుం జంపిన కిల్బిషాననిరయం బందిప్పుడే నుండుటన్.

రత్నాం— హా తండ్రీ! సారంగధరా!

చ. గణకులు వచ్చి నీజననకాలము గన్గొని వంశమందు స
న్మతిఁ వణిబుట్టె నీశిశువు ధాత్రిఁ జిరాయురుపేతుఁడై లస
ద్గుణములఁ బొల్పునంచనిరి

కన— కూటికి గుడ్డకుఁ గావె వారి భాషణములు

సుబు— సత్యమానె గ్రహచారసుచాలనివేళ

రాజ— అక్కటా!

రత్నాం—హా! దైవమా! కారుచిచ్చువలె నిలువెల్లఁ గాల్చు నీపుత్త్రదుఃఖంబునకా సంతానమిచ్చితివి?

చ. పరభృతబిడ్డనిచ్చినను బంగరుగద్దియ నిల్పఁబెట్టి యీ
శ్వర యదినాకుఁ జెల్లదని చయ్యనఁ గ్రిందకుఁ ద్రోసినావె యీ
ర్వరపయి మర్త్యలోకమునఁ బాఁతిన మొక్కను జేతులారఁ ద్రుం
తురె సుతు నీయకుండినను దొల్తనదొక్కటె యేదుపోఁకదా

రాజ—ఓవిధీ! ఏదుఃఖమునయిన సహింపవచ్చునుగాని యీపుత్త్రదుఃఖము సహింపఁ జాల కావున నన్నుఁ జంపి పుణ్యంబును గట్టుకొమ్ము. యేమి యింకను జంపకుంటివి?

ఉ. మానినిమాటనమ్మి సుకుమారుఁ గుమారుని వీడినట్టి యీ
హీనుని రోసియో మెనవకీకరణిన్ బ్రతికింపుచుంటి రా
కూనను ముందుకాఁదగిన కొమ్మను ద్రుంగినయట్టినీకు నెం
దేనియు రోఁతచేఁత గలదే తలకొట్టులమారివే గదా

కుమారునిఁ జంపకున్న వీని కేమృత్యువు లేకయున్నది.

ఉ. చల్లని నీడనిచ్చెడు కుజంబును గూకటివేరు తోడుతన్
బెల్లునఁ బెల్లగించి పృథివీస్థలి మోఁదు గదల్పలేని పెం
డల్లవమైన గాలిగతి ధర్మపరుస్సుతు మ్రింగి యాశకున్
భల్లున మ్రింగ లేనయితి పేరిశఁ బెద్దగ నీల మృత్యువా.

హా! తండ్రీ! సారంగధరా!

క. సుకృతి గతాయువనునుడి। సుకుమారుఁడ నీయెడలనె చూపట్టెఁగదా
యిఁక నాయెడఁ జూపట్టునె! యకటా! పాపీచిరాయువనునుక్తియిటుల్.

సుబు—ఈచంద్రకులంబున కెట్టివిపత్తుమూడినది. ఈవంతకంతకు నధర్మముగదా బీజము. ఓ సుబుద్ధీ! హితుని నక్రమముగాఁ గోల్పోవుట యేగాక యధర్మ ప్రధానమయిన యీదేశంబున నెట్లుందువు? ఎటులయిన మరణించి నీమిత్రునిం గలిసికొనుము.

మ. హితుఁడన్యాయమున గాఁగఁ జచ్చెఁదనయా రాజుం దెగించన్నయుం
బితయున్బెద్దగ నేద్వసాగిరి తరిపన్ జేరత్తగాలేక యీ

సతిలోకాలోకములఁ బొక్కుచుండెడి సమసెన్ సత్యంబికేమంచు నీ
క్షితిపైనుండవలెన్ సుబుద్ధియును నిన్నీ చంపుమో ఖడ్గమా.

(నఱుకుకొనఁబోవును.)

రాజ—(ఖడ్గమును బట్టుకొని)

మ. హితముల్ బల్కిన జ్ఞానబుద్ధిపయికీ వేగంగన్యాయుఁడై సం
స్తుతచారిత్రు సుపుత్రు విష్టప పవిత్రుం జంప శాసించె నే
నుతజీవాబ్జవదేభుఁడా చెనటి యస్తోకప్రభుండాత్మజీ
కృత విద్వాంసవచస్సుఁడాతుఁడవ వీఁడే చంపుమా ఖడ్గమా.

(నఱుకుకొనఁబోవును.)

రత్నాం—(ఖడ్గమును బుచ్చుకొని) నాథా! మీరు మరణించి పుత్రదుఃఖంబునకుఁ దోడుగా బతివియోగదుఃఖంబు మఱియొకటి తెచ్చి పెట్టెదరా? త్వరపడక నిలువుఁడు.

రాజ—ఓ కాంతామణీ!

చ. వలవలఁగట్టువేళ నవభక్ష్యములుం దినుపట్ల భూషణం
బులఁగయిసేయు కాలముల ముందుగ నెవ్వని నెమ్మి గాంతునో
తలఁపఁగ నట్టియాత్మజుఁడె తా దివికిన్జన ముందు కాలఁగా
నిలిచిన మోడుమాడ్కి నెటు నిల్వఁగ నోపుదు నక్కటక్కటా!

కవ—హా! దైవమా! ఈదుర్భరచింతాసాగరంబునకు దరియేదో కదా!

ఆ. ఎన్నియేండ్లు మనిన నీదేహమడుగులే । ధ్రువము చావు సృష్టితోడనుంటఁ
గాని మంచిచెడ్డ గాంచి చచ్చుటయేమి । గాంచకేల్గుటొకటి గాదు దగదు.

అందు సధర్మమృత్యువత్యంత సంతాపాస్పదంబు.

చ. కుసుమములఁ దావిచందమునఁ జూడగ నువ్వుల దైలమట్టు విధ
ముల హిరణ్యరేత సురి మాడ్కినిఁ గాంస్యపు ఘంటనందు నా
దముగతి సర్వమందు గలదైనను పాపము మండిపోవు నీ
సమయమునన్ బయల్పడుచుఁ జయ్యన మమ్ములఁ బ్రేమ గాంచుమా.

గీ. ఎప్పుడు సాధు దైవము గాఁగ నెంతు నేని । వేదశాస్త్రంబులుం నిజమై వెలసె నేని
ధర్మమూర్తియై దైవంబు దనరు నేనిఁ । బతిని వీక్షించు భాగ్యంబు వచ్చుగాత.

మాన—(సారంగధరునితోఁ బ్రవేశించి) దీర్ఘసుమంగలివి గమ్ముఁ పగము పతివ్రతా శిరోమణివైన నీకలభ్యంబెయ్యది?

రాజ. మాయాతిఁ బాలించి కరుణచే నేలించిన మహాత్మా వందనంబులు.

(అందరు నమస్కరించుచున్నారు.)

మాన—అందఱికి శుభంబగుఁగాత.

సీ. పరకాంతలను మాతృభావమూనెడివాఁడు కలనైన బొంకులఁ గననివాఁడు
కీడుచేసిన వారికీడుఁ జేయనివాఁడు ప్రజలందు సమబుద్ధిఁ బరగువాఁడు
పరులబాధలఁ గాంచి పరితపించెడువాఁడు తనప్రేమ చూపించుకొననివాఁడు
పదిమంది యోగ్యాన్న పనులుసల్పెడువాఁడు వృజినంబునకెపుడు వెఱచువాఁడు

గీ. అట్టిసారంగధరుఁడు మీ కాత్మజుండు, నీకుబంటు నీకుమిత్రుండు నెమ్మిమీఱఁ
గాంచుఁడీ మీరు రత్నాంగిక్ష్మాతలేంద్ర. యోసుమంగళీకనకాంగియో సుబుద్ధి !

రాజ—ఏమి మా భాగ్యము. మేము చేసినదే పుణ్యము. మావలె మఱియొక్క రెవ్వరు చేయరు.

గీ. కొడుకుమడిసెనటంచు మేము మడియుచుండ, వానిజూపించి బ్రతికింపవచ్చినారు
గగనమంటెడుమంటలఁ గాలుచున్న, భవనమార్పఁగ దవవానవచ్చినట్లు.

సారం—జననీజనకులారా ! నమస్కారములు. మిత్రమా ! కుశలమా ? ప్రియురాలా ! శుభంబా ?

రాజ—

ఆ. రారముద్దులయ్య రారచక్కనిచుక్క, రారచిట్టిపాప రారకుర్ర

రత్నాం—

రారచందమామ రారనవ్వులయిక్క, రారకన్నతండ్రి రారబిడ్డ.

(దగ్గఱకుఁ దీయుచున్నారు.)

కన—

గీ. శ్రీలుగలవారలొక్కింత కాలుద్రొగ్గ, నంద మేమనుచు వత్తురడ్డపడఁడో
కందు దైవోపహతులకుఁ గాళ్ళుతన్ను, కొనుచువారిగో వారలేకుందవలయు.

అటులుండ నీమహాసంయమీంద్రుఁడు కేవల కరుణారసదృష్టిని మిమ్ముఁబ్రోచె ఈయనకు నమఃపదంబుదక్క మనము తిరిగిచేయునది లేదు.

సుబు—మిత్రమా ! (కౌఁగలించుకొని)

చ. కనులకు నాల్గునాళ్ళు చెలిగన్పడ కొక్కెడ గానుపింపఁ
చ్చిన తమపెద్దలంచఱును జేరినయట్టుల సంతసింతురిం

కనుమున కెందు లేదనుచుఁ గాయముఁ బాయఁగ నున్న వేళ మి
త్రుని గనువారికిన్మదిని దోఁచెడు సమ్మదమింత యంతయే.

సారం—తండ్రీ! చిన్నమ్మగారెక్కడ? పిల్వనంపుడు.

రాజ—సేవకా పిలుచుకొనిరమ్ము.

సేవ—చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించి మరల చిత్రాంగితోఁ బ్రవేశించి) ఇదే వచ్చినారు.

చిత్రాం—(తనలో)

ఆ. కలిమిరూపువయసుగన్నను గనకున్న, ధవుఁడె దైవమంచు దలఁపవలయుఁ
గాక వారివీరి గలియఁగోరుటకన్న, నింతకోదగోలఁబడుట మేలు.

ఉ. ఎట్టులసాధుశీలుఁడ వటట్టులఁ బుత్రుఁ బవిత్రుగాఁగ నెం
కెట్టులసిగ్గులేక తలయెత్తుచు నేమనిపల్కరింతు నా
మెట్టులఁ జెల్లులోన నొకయింతయు నెత్తురుజేముగన్న ను
న్నట్టులె ప్రాణమేడ వలదావిషమే నిలువెల్ల నిండెనా.

ఉ. మాతృసమాననయ్యు నభిమానము వీడి కుమారుఁగోరి శ్రీ
జాతికి నెల్ల భాస్కరుఁడుఁ జంద్రుఁడు దారలునుండుదాక నే
నీతలవంపుఁ దెచ్చితి వినీమని యుండుటకన్న గట్టిగాఁ
జేతులు మొక్కి మూసికొని చెచ్చుటఁ జచ్చుటె దొడ్డకార్యమా.

సీ! ఆత్మహత్యమాత్రము యుక్తమయిన కార్యమా ఒకవేళఁ దెలిసియో తెలియకో తప్పుజేసినను బశ్చాత్తాపముఁబొంది యొవరికి గీడునొనరించితినో వారిని మన్నింపుడని కోరుట యుక్తము. కావున మన్నింపుమని సారంగధరునే వేఁడెదనుగాక. (ప్రకాశముగా) తండ్రీ సారంగధరా!

ఉ. నన్నుఁ గుమారుఁ గోరఁదగు నా జననీ యిదితప్పు తప్పటం
చెన్నివిధంబులో హితము నీవు వచింప గ్రహింపకుంట గా
కిన్నరనాథుతో మృషలనెంతయుఁ జెప్పి వధింపఁగంటి నే
నెన్నఁగ దుష్టురాల మరియింపఁగఁ బాపిత మొందుగల్గునే.

రాజ—ఇంతీ! ఇందు నీ తప్పేమున్నది.

చ. ఎవనిని భర్తగా బడయ వీప్సితమున్నదినావొ వానినే
దవులఁగ నీవుగోరితివి దండ్యవు కావు పరస్పరాను రా

గ వళుల మిమ్ము వేఱుపడఁగా నొనరించెను మధ్యఁజేరియే
స్థవిరుఁడై వాఁడె పీఁడగుట దండ్యుఁడు దండ్యుఁడు సూత్రశుద్ధిగన్.

నన్న—(ప్రవేశించి) నీవుమాత్ర మెట్లు దండ్యుండవు. అసమానవివాహం, బీ రూపంబుగాఁ బరిణమించెను.

ఆ. ఎన్నియున్న లాభమేమి కాంతకునీడు । గన్నవాఁడు భర్త గాకయున్నఁ
గోటిమాటలేల కూఁకటుల్ గొల్చియే । పెండ్లిసేయవలయు వేఱువలను.

వేఱుగాఁ జేసిన నాకొంపకన్నిరొందఁ బాటులున్నవి.

ఆ. పట్టుపగలె కనులుగట్టి గా మాయంగ । నాఁడు గాదు నల్లతేలు గాచి
యాంచు ఖేదపడుటకన్నఁ గంతకు । దగిన బొంతఁ దొడుగఁ దప్పులేదు.

రాజ—పుత్రవతియైన భార్యయుండ మతిరొకర్తె దానినిఁ గట్టుకొన్న నాయట్టి చపలుఁడెట్టి నీచమునకైనఁ బాత్రుఁడే.

గీ. అపుడు మీరందఱాఘూర్జరావనీశ । ప్రశ్నలకు నుత్తరువులంచు భావిసూచ
కములఁ జూచి నట్లంటిని గాని గుంటఁ । బెట్టి గంటవాయించితి వృద్ధునోట.

మాన—రాజచంద్రమా ! నీకుమారు నక్రమంబుగాఁ జంపబంపితినని వగవవలదు, అది యంతయు నీ గర్మవశము నీతప్పు కాదు. చిత్తశాంతికై పంచమవేదంబగు భారతంబును సాంతముగ వినుము. అది సంస్కృతభాషయం దుండుటచేత సర్వజనగ్రాహ్యము గాకున్నది. కావున నీ నన్నయభట్టారకునిచే నాంధ్రీకరింపఁ జేసి త్రిలింగదేశమునకు మహోపకారం బొనరింపుము.

రాజ—ఆర్యా ! శబ్దానుశాసన బిరుదాంకితా !

చ. నిగమము లాగమంబులను నేర్చితి వేర్పడగాక ధర్మమా
ర్గగతుఁడవైతి నీకు సమఁగానము మానుకృతము చేత ని
న్ను గురునిగాఁగ నెంచితి మనూన కథామృత పూరభారతం
బొగిఁ దెలిఁగించి మమ్ముఁ బ్రమదోదధిఁ దేల్పవే కోర్కె నల్పవే.

నన్న-శా. సాక్షాద్విష్ణుఁడు బాదరాయణుఁడు వాచాప్రౌఢిలోకప్రియా
పేక్షన్ జేసిన భారతాఖ్యనిగమం బేయాంధ్రమున్ జేయఁగన్
దక్షత్వంబును గంటివేయయినఁ జేతన్ శక్తియున్నంత
నోత్సేచ్ఛన్విరచింతునయ్య భవదామోదాప్తికిన్ భూధవా.

రాజ—(తనలో) ఇంక నా యభీష్టంబు నెరవేరినట్టే కాని నాకుమారుఁడు రాజ్యమేల వలయును. (ప్ర) కుమారా ! సారంగధరా !

ఉ. ఏలితి మేదినీతలము నింద్రునిభంగిని వైభవంబుల
జ్జాలఁగ గంటి దేనిపయి నాకిఁకఁ గోరిక గల్గదింతకున్
గాలము చెల్లిపోయెఁగద కాలునికాకలఁ గాంచకుంటకున్
శూలిభజింప నేగువాఁడ జొచ్చెదమీఁద ధరిత్రి నేలుమా.

ఉ. మానవలైన తేనెయని మేదినిసౌఖ్యము లిష్టియంచు నే
నోసితి దైవమెక్కుఁడని యోయుచునుందును నిచ్చలట్టి నా
కీ సుఖరాజ్యమేల ధనమేల గణింతునె శాంతిపూటిపై
నాపయిఁ గిందుగాంచు జనకా విధి మీఁ దెలిసంచు నెంచకే.

శాశ్వత బ్రహ్మానంద సౌఖ్యంబువిడిచి తుచ్ఛవిషయసుఖంబు లనుభవించుటకు నామన సొప్పదు. కావున నేనీ మత్స్యనాథుని వెంటనరిగెద.

రాజ—తండ్రీ! నిన్ను విడువజాలను. యౌకట్టుచూచినను నీవొక్కఁడవే పుత్రుఁడవు పితలకు నేఁటితో నివాపవారియందు నిరాశను జేసెదవా? ఇంతియేగాక.

సీ. పరమాన్నములు మేము చవులూరదినుచుండఁ గందమూలాదులఁ దిందువయ్య
ర—తులలేని సరిగవల్వల మేము గట్టంగ, గాషాయవస్త్రముల్ గట్టుదయ్య
క—ఘనచందనపు బూతలను మేముబూయంగ బూదికాయమునిండఁ బూయుదయ్య
చి—స్వర్ణసౌధములలోపల మేము వసియింపఁ గాంతారమందు వసియింతువయ్య

మంబు—

గీ. మృదులశయ్యాతలంబుల మేము సత్త। మిల్లరానేలపైన నత్తమిల్లెదయ్య

రాజ—

అకట మేమట్లు సౌఖ్యంబు లనుభవింపఁ। గష్టపడనీకు వ్రాఁతేమి కాలెనయ్య.

సారం—మీరేల నన్ను నివారింపఁజేసెదరు? నేను బోయెదను.

కన—మనోహరా! మీప్రియురాలి నన్నేమి చేయఁదలంచి యేగుచుంటిరి? నామనవి నంగీకరింపుఁడు.

మంబు—మిత్రమా! మేమును మీతో నడువవలసినవారమే.

సన్న—సారంగధరా! నీజననీ జనకుల ఋణము దీర్చుకొనుము వారికి శోకాభంగమేల జేసెదవు? జ్ఞానసంపన్నుఁడై రాజ్యముఁజేసిన జనకుని నెఱుఁగవా? నామాటవిని నిటనుండుము.

మాన—సారంగధరా! ఈసన్నయభట్టారకుని వచనము పెడచెవిఁ బెట్టఁదగినది కాదు. నీకవశ్యంబుగాఁ గర్తవ్యము నేనును వీరి యభిప్రాయముతో నేకీభవించినాను. నీవిచ్చట నుండుము.

సారం — అయ్యా! మీ యాజ్ఞను విడువజాలను మిమ్ము నంతకుమున్నే విడువజాలను.

గీ. పంచభూతాత్మకంబయి పరగుదేహ । మిచ్చినట్టి జనకుకంటె నెలమి జ్ఞాన
విద్యనిచ్చిన మీ కిరాకాద్యులౌట । నేమి సేయుటకును దోఁప దేమి సేతు.

మీన — తోఁచకేమి? నీయిచ్చవచ్చినప్పుడు నన్ను సందర్శించినఁ జెచ్చెర వచ్చెదను. రాజ్యంబును బూజ్యంబుగాఁ బరిపాలింపుము. ఇందులకుఁ దప్పిన గురుపాదంబులం దప్పినట్లేను మీ రాజా! నీకుమారునకుఁ బట్టాభిషేక మహోత్సవ మొనరింపుము. నేను వీక్షించి పోయెదను.

రాజ — చిత్తము మహాత్మా!

మీన — ఈసమయమున మీయభీష్టములు వేఁడుఁడు తప్పకొసంగెదను.

రాజ — మీకరుణ పరిపూర్ణముగా మాయందుండఁగా నింక గోరంతయును లేదు. అయినను నిట్లు దయసేయుఁడు.

చ. స్థవిరుఁడు ప్రాయముంగలిగిన చానను జేకొనకుండుఁ గాత

చిత్రాం — ధ

ర్తపిపిచి యాన్యనింగలియు దాకలంగోరక యుండ్రు గాత

సారం — శా

త్రవులకునైన నిందలు వృథాతలపైఁ బడకుండుగాత

సుబు — భా

గ్యవశమునఁ జేతఁ బాపమడుగంటుచుఁ బుణ్యము నిల్వఁగావుతన్.

మీన — అట్లొసఁగితిని. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

గద్య — ఇది శ్రీ అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత
సారంగధర నాటకమునందలి
సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

12 నవలల ఏకబయిండు

ఇందు చక్కని చిన్ననవలలు కలవు. సాంఘికస్థితులు అచ్చున బొడిచినట్లు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ చిన్ననవలలు వేఱు వేఱుగాఁ గొనినయెడల "నవల 1 కి ఒకఅణా" నియ్యవలసి యుండును.

న వ ల ల వి వ ర ము.

1 కర్మానుభవము
2 సమిష్టికుటుంబసౌఖ్యము
3 వివాహప్రమాణము
4 మనపద్ధతుల నితరు లెట్లు భావించుచున్నారు
5 వింతమార్పు
6 నన్ను క్షమించి నాసంగతి మఱచిపొమ్ము
7 మూర్ఖుల ప్రతిక్రియ
8 విద్యావతి
9 పిశాచవరుఁడు
10 వరాన్వేషణము
11 పుక్కిటపురాణము కాదు యాథార్థకథనము
12 అపాయకరమగు మూడుచక్రముల బండి

వెల 8 అణాలుమాత్రమే.

[illegible]నంశెట్టి శేషగిరిరావు,
బుక్కుసెల్లరు, ఏలూరు, కృష్ణాజిల్లా.

వెలకుదొరకు గ్రంథములు

గయోపాఖ్యానం	0-10-0
ప్రసన్నయాదవం	0-8-0
పారిజాతాపహరణం	0-8-0
పాండవజ్ఞాతవాసం	0-8-0
రోహిణీసుధాకరవిజయం	0-12-0
గులేబకావళీ నాటకం	0-12-0
జగచ్చంద్రశేఖరవిజయం	0-12-0
జయంతజయపాలం	0-8-0
హాస్యపుపాటలు	0-6-0
చిత్రనళీయం పెద్దది	1-8-0
నాగకాంత నాటకం	0-8-0
ప్రచండరాఘవం	0-8-0
హస్తినాపురం	0-8-0
చతురచంద్రహాసం	0-8-0
అభిజ్ఞానశాకుంతలం	1-0-0
వేణీసంహారం	1-0-0
అనర్ఘరాఘవం	0-8-0
మల్లికామారుతం	0-12-0
బొబ్బిలియుద్ధము	1-0-0
వరూధినీవిలాసము	0-12-0
ప్రహ్లాద	0-12-0
నర్మదాపురుకుత్సీయం	0-12-0
పాండవజననం	0-12-0
పాండవప్రవాసం	0-12-0
పాండవవిజయం	0-12-0
పాండవాశ్వమేధం	0-12-0
సుగుణామణి	0-12-0
సంగీతశశిరేఖ	0-8-0
చంద్రకాంత సాంగ్సుతో	0-10-0
విజయబొబ్బిలి	0-12-0
శ్రీరామవిజయం	0-8-0
శ్రీరామప్రవాసం	0-8-0
శ్రీరామజననం	0-8-0
శ్రీరామోద్యోగం	0-8-0

బి. బాలాజీదాసుగారి హరికథలు.

హరిశ్చంద్ర	0-6-0
పూర్వహరిశ్చంద్ర	0-5-0
ప్రియంవదచరిత్ర	0-6-0
నలచరిత్ర	0-8-0
సీతాకళ్యాణము	0-8-0
జయప్రదచరిత్ర	0-8-0
గయోపాఖ్యానము	0-8-0
ద్రౌపదీమానసంరక్షణ	0-6-0
జ్ఞానానందదాయిని	0-4-0
ఏకాదశీమహాత్మ్యము	0-8-0
సారంగధర	0-6-0
అంబరీషోపాఖ్యానము	0-4-0
ప్రహ్లాద	0-4-0
కబీరుదాసుచరిత్రము	1-0-0

వలయువారు: —

కొసంశెట్టి శేషగిరిరావు అండు బ్రదర్సు,

బుక్ సెల్లర్సు, ఏలూరు-కృష్ణా జిల్లా.

వైద్యగ్రంథములు

బసవరాజీయము	7_0_0
చింతామణి రెండు వ్యాఖ్యానములు	10_0_0
గుణపాఠము	2_8_0
చికిత్సాసారం	2_8_0
అనుపానమంజరి	0_8_0
అనుపానతరంగిణి	0_12_0
అనుపానరత్నాకరం	0_12_0
అశ్వవైద్యశాస్త్రం	2_8_0
కాలజ్ఞానం	0_4_0
ధన్వంతరి నిఘంటువు	2_8_0
నాడీ నక్షత్రమాల	0_4_0
నాడీజ్ఞానం	0_4_0
నేత్రదర్పణం	0_8_0
వైద్యామృతం	1_4_0
సద్వైద్యజీవనం	0_8_0
సుశ్రుతకారికం	2_8_0
బృహద్వైద్య రత్నాకరం	2_8_0
మాధవ [illegible] చంద్రిక	2_8_0
అనుభవవైద్యం 4 భాగములు ఏక బైండు	2_0_0
[illegible] 4 భాగములు	4_0_
[illegible]వార్తికం	1_8_0
వ్యవహార్తికం	1_8_0
అగస్త్యవార్తికం	1_8_0
రసప్రదీపిక	0_4_0
వైద్యశతశ్లోకి	0_8_0
మదన నిఘంటువు	0_10_0
నాడీ రక్తప్రవాహము ధాతు వృద్ధి రోగములు మొదలగునవి	1_8_0
పర్యాయపద గుణకల్పం	2_8_0

శతశ్లోకతరంగిణి	0_8_0
పథ్యపాఠావళి	0_4_0
మాధవనిదానం	2_8_0
రసేంద్ర చింతామణి	1_4_0
అశ్వలక్షణ సారసంగ్రహం	0_6_0
అశ్వచికిత్సాసారం	1_0_0
దంతశోధిని	0_6_0
గ్రహచికిత్స	0_8_0
వైద్యప్రస్తారం	0_8_0
ఆరోగ్యదర్పణం	0_4_0
యునానీ వైద్యం	0_12_
ధన్వంతరి వైద్యచికిత్సాసారం	0_12_0
వస్తుగుణదీపిక యనగా [illegible] గారు రచియించిన ప్రసిద్ధగ్రంథము ...	5_0_0
వృక్షశాస్త్రం	1_8_0
సుఖరోగ చికిత్సాసారం	1_8_0
సుఖరోగ చికిత్సారత్నాకరం	0_8_0
సుఖరోగ చికిత్సాచంద్రిక	0_9_0
[illegible] వైద్యం	0_4_0
మహాదేవ పశువైద్యం	0_6_0
వాగ్భటం అష్టాంగహృదయ మను సూత్రస్థానము	6_0_0
డాక్టరు చికిత్సాకల్పవల్లి అనుష్ఠానత్రయంబులు	10_0_0
ఆయుర్వేద సారసంగ్రహం	0_8_0
శివుడు చెప్పిన మూలికా మంత్రశాస్త్రం	0_12
రసరత్నాకరం	0_12_0
కఫరోగనివారిణి	0_4_0
ధన్వంతరి	0_3_0

వలయువారు:—

కొనంశెట్టి శేషగిరిరావు అండు బ్రదర్సు.

బుక్ సెల్లర్సు, ఏలూరు, కృష్ణాజిల్లా.